
Kaloomte

Noj-ba'ate'elo'ob yo'osal u
nojoch yuumil ti' le Maya
Lu'umo'

Yucateco

Àanalte 1

Mutul

yéetel

U Ka'an-Ajawil

Múuch'-ts'íib

(2)

U liik'il ti' le
Ka'an-Ajawilo'

Ts'íibta'an tumen
E. K. Bolles

Oochelo'ob tumen
NamSuny Bolles

Oochelo'ob 3D tumen
Dodson Bolles

Suut ts'íibta'an tak Maya T'aan tumen
José Eduardo Montalvo Pool
Hugo Rene Ballado Poot
Rocío Petatillo Balam
Ángela del Rocío Cahum Balam
Noé Santos Chi
Teresa De Jesús Kauil Cahum
Leydi Marleni Canul Cen
Marina Abán Chable
Víctor Manuel Bacab Estrada

13.0.8.2.2 LC, 1 Ik', 5 K'ank'in
21 tu wíinalil diciembre tu ja'abil 2020

Nib óolalilo'ob

William J. Folan, juntúul na'akal-tuukul aj-xook-pak'o'ob (arqueólogo) beyxan aj-ka'ansaj, tu k'áataj teen in ts'íibtik le popolts'íibo'oba' ka'ap'éeel ja'ab ka'ache' ti'al in tsikbaltik le wíiniko'ob u k'aylajilo'ob tu kaxtajo'ob ichil le lu'umo' yéetel u xíix le pak'o'obo'.

John S. Bolles, in nool yéetel juntúul aj-xook-beetbil naj (arquitecto), leti'e' u yáaxil máaxe' ichil in baatsil taak ka'ach u k'ajóoltik u miatsil maya. Le tuukulo' pakla'an teen, yéetel tu beetaj in ts'íibtik le áanalte'a'.

David D. Bolles, in taata yéetel aj-xook-t'aan, ts'o'ok u yáantik u xookol maya t'aan ya'abkach ja'abo'ob. U meyajile' mantats'ile' tu p'ataj kuxa'an u maya miatsil ichil in kuxtal, yéetel bejorae' tu yáantaj teen ichil le meyaja' yéetel u tuukul meyaje'.

José Eduardo Montalvo Pool, aj-ka'ansaj yéetel nojkaxan ti' le t'aano', tu yutskíinsaj yéetel tu suut-ts'íibtaj le popolts'íiba' (novela) ichil kastelan t'aan. Beyxane', tu jo'olpóopesaj jump'éeel múuch' ti' suut-ts'íib, yaan u jets' óolal yéetel u chuunul óol ti' meyaj, ichil maya t'aan.

Le múuch' aj-suut-ts'íib ti' maya t'aane' jats' uts' úuch u meyajo'ob yéetel alab óolil beyxan u tuukulil meyaj ti'al u bisa'al le kichkelem k'aylaj te aj-xook wíiniko'obo', ti'al u yóojeltiko'ob máaxo'ob xíimbalnajo'ob tu beelilio'ob ts'o'ok úuchak

ya'abkach ja'abo'ob.

Tu ts'o'okole', kin ts'áaik u nib óolal ti' in watan, Claudiae', tumen ku chaik in ch'áa-núuktikl le noj-meyaja' in ti'al, leba'ax ts'o'ok u xantal ka'ap'éel ja'abo'ob ti' in súutukil lekéen mix táan in meyají'.

E. K. Bolles

Taak in wa'alik in nojoch nib óolal ti' Edward Bolles yo'osal u páajtalil ik meyaj ichil le k'a'abéeta'an noj-meyaj yo'olal le popolts'íib (novela) tu yo'osal u molay uti'al le Kan Ch'i'ibalo' yóok'ol le nojoch maya lu'umo'. Ken xokok le ts'íibo', je'el u tuukulta'al táan k xokik u k'aylaj k úuchbenilo'ob yéetel noj-ba'atelilo'ob yo'osal pets'il-lu'um yéetel u pets'il le petenilo'. Ken ts'o'okoke', le éet-meyajilo' ts'o'ok u ye'esik to'on u yoochel k úuchbenilo'ob yéetel xane' ts'o'ok u ts'áaik to'on ya'abkach nu'ukbesajilo'ob yéetel ki'ichkelem kaambal-tuukul yo'osal le talamil meyaj ti' suut-ts'íibo'.

U múuch'il aj-suut ts'íibo'ob j-taakpajo'ob ichil le noj-meyaja' k'a'abéetchaj u meyajjo'ob yéetel jejeláas páajtalilo'ob meyaj ti'al u béeytal u ts'áaiko'ob u jach ma'alobil ts'íib ti' le tuukulo'ob ts'íibta'an ichil u yáax t'aano'ob, je'ex maya yéetel kastelan t'aan. Le ba'ala' tu k'áataj u ya'alik jump'éeel nojoch múuk'náalil, yéetel mixtan u ch'éen tuukulta'al, ku ts'áaik to'on nonoj kaambalilo'ob je'exbix bix u beeta'al u bíilal u yáaxil t'aan ti' u petenil Yucatan, beyxan u beeta'al u naachkúunta'al u bíilalil ti' u láak' xookilo'ob. Beyxane', le meyajila' ku yáantik to'on ti'al ma ka k ch'áaik t'aano'ob ti' kastelan t'aano'ob, ya'ab k'iino'ob ma' k'a'abéeta'ano'obi', tumen yaano'ob ichil Maya T'aan, yaan k'iino'ob chéen k'a'abéetchaj u kaxta'alo'ob ichil ts'íibo'ob ti' k'aylaj. Jump'éeel

ki'ichkelem kaambal-tuukulil.

Le éet-meyaja' u k'áat u ya'alik u láak' utsil ti'al k máansik-tuukul, tik junal, u nonojil k miatsil yéetel ik siijkuntik yéetel u láak' lu'um. Ko'ox ts'iib ichil yáaxil t'aano'ob yéetel in miatsilo'on.

José Eduardo Montalvo Pool

Le Ka'an-Ajawilo' ts'o'ok ka'ach u toopol
yéetel ts'o'ok ka'ach u naachtal tak xaman
tu'ux p'aatal tu beetaj ch'ench'enkil óolak
400 ja'abo'ob. Miatsil teotihuacane', ichil
Mutule' (Tikal), ku pets'ik le kaabal
maya lu'umo'obo', lebéetike' lelo'oba'
j-xíito'ob. Chéen ba'ale', yaanchaj
ka'achile' u yáax t'aano'ob tu yo'osal u
ch'i'ibal kaanil táan u ka'a liik'il, la'aten
tuuxta'ab juntúul aj-k'ub t'aan ti'al ka
iila'ak wa u xuul xaamanil kaaje',
Maasale', ma' ts'o'ok u
ts'íik-kúunsikuba'ob, yo'olal ka beeta'ak
jump'éel k'aax t'aan yéetel u túumben
ajaw ti' ka'an, Yuknoom Cheene'...

20? ti' Marzo ti' 485? (9.2.10.0.0?) Kan Kitam (70) ti' Mutul ku tuxtik Nacom Báalame' (26?) ti'al u beetik kiblaj tu kaajalil Maasal.

Balam K'iine' táan u ye'esik tuláakal u juulil yóok'ol le paak'alo'ob yéetel le kaajtalilo'obo' ti' u kaabal maya lu'umo'ob. Le sáasilo' ku ts'u'uykiinsik le sak Sakbeejo' ts'íibta'an yóok'ol le lu'umo', ku molik u chokwil le jaaltúuno'ob jach sáasiltako'ob ku yóoxoltikuba'ob lekéen le aj-xíimbalo'ob táan u máano'ob ichil le beejo'obo' yéetel u maanalilo'ob tu paachilo'ob, je'exbix junmúuch' chak say yéetel mina'an u xuul u xíimbalil.

U k'iimbesajo'ob ti' u chúumukil Katun ti' 9.2.10.0.0 táant ka'ach u ts'o'oko'ob, yéetel le baatsilo'ob yéetel aj-koonolo'obo' ku ka'a suuto'ob ti' u xíimabal-k'uj, u xíimbal kaajo'ob yéetel u xíimbal u'ulab. Ichil le múuch'ukbaj wiiniko'ob, yaan ka'atúul aj-xíimbal-kaajo'ob, yéetel juntúule' u bukintmaj nook'o'ob uts beeta'an ichil u xíimbalil tak Mutul.

U k'iilkabil seeba'an u ch'úulik u taan u yich yéetel u paach je'ex le k'iino' ku tíijsik, yéetel jujump'éeel xíimbalil ku beetike' u káanantsilo' ku na'akal, beyxan ku bin u p'atik jump'éeel jope'en boonil ch'áajal ku tíijil yéetel ku sutikubaj bey jump'éeel wéek'elil chak-box-boonil ichil u ta'anil

beej. Le aj-k'uben-meyajo' yaan k ts'aik u k'áaba' bey Yaax Ch'íich' leti'e' tu machaj cháambelil u paach u pool yéetel tu yu'ubaj u tso'otseel u poole' súul ch'ul yéetel k'i'ik'.

Lekéen le k'iino' ku jóok'sik tuláakal u juul, k'aas tuláakal le aj-xíimbalo'ob tu t'íit'uba'ob uti'al u ta'akikuba'ob ti' le ch'iik léets'balil, yéetel kaxtbil jump'éel naj yáanal le ch'e'obo' tu tseelil le beejo'.

Le ka'atúul aj-xíimbal wíiniko'obo' tu jets'uba'ob yéetel tu siiskunsaj u yóolo'ob yéetel tu yuk'ajo'ob jump'éel uk'ulil beeta'an yéetel póokbil ixim; ken ts'o'okok jump'éel suutukil ti' u lúubsiko'ob le chokwil ti' u wíinkilalo', tu seebkúunsajuba'ob yéetel suutnajo'ob te beejo' ti'al u talam xíimbalil, lekéen u je'el le aj-xíimbalo'ob taak u ki' wenelo'ob te bu'utuno'obo'.

Tu áak'abile', le ka'atúulo'oba' tu naats'kunsajuba'ob beyxan páajchaj u paaktiko'ob te nachilo' u kaajal u chikpajal u kajil Mutul yéetel jujump'éel sáasil te najil k'uj yéetel muulilo' yéetel tajche'ob ku léetsbalo'ob chak, sak, k'an yéetel ya'ax boonilo'ob te kúuchilo'obo'. Ka'a tu yilo'ob ta'aytak u k'uchulo'obe' ki'imakchaj u yóolo'ob yéetel yaanchaj u múuk' óolalo'ob u ti'al u ka'a xíimbalo'ob ti'al u k'uúuchulo'ob tu xuulil beej, kex ka'ana'an u wíikililo'ob yéetel u tuukulo'ob. Le pak'alo'obo' ku suutulo'ob tu ba'pach xa'anil yéetel ta'anil naajo'ob. Koolo'ob yéetel sak beejo'ob ku bisik wíinik tak ichil kúuchilo'ob piixa'an yéetel ta'an. Je'ex bix le

ka'atúul aj-k'ub t'aano'ob ku yooko'olo'ob tu kaajil Mutule', le lu'umo'obo' ku sak-kúunsikuba'ob bey saskabe' yéetel jujump'éeel pak' boona'an yéetel chak, ya'ax yéetel k'an. Ku xíitik wool ti' le k'áaxo', yuumtsilo'ob wa k'a'ajsajilo'ob ti' k'iimbesajo'ob jats'uts u yilik.

Le aj-k'uben-meyajo' yéetel u áantajil-meyaj tu jaatsuba'ob jujutúulile' j-bino'ob tu yotocho'ob ti'al ka k'aama'ak tumen u yatáano'ob yéetel u yaalo'ob yéetel jak'a'an ki'imak óolal. Le aj-k'uben-meyajo' ts'áab ti' u yaalab síis o'och ka ts'o'ok u janale' seeb uch u weenel tu k'aan, chéen ba'ale' u yatáane' tu yáax beetaj u yíichkil tial u cho'ik u yaajil.

Tu jeel piik'il k'iine', u k'aay le ma' chika'an ch'íich'o'ob yéetel peek'o'ob tu chuupo'ob le kaajalo', táan u k'a'aytiko'ob u k'uúuchul le Báalam K'iino'. Táankabe', le áantaj meyajjo' tu t'anaj u yuum-meyaj, úuchul ts'o'okol u ki'ki' uk'ik jump'éeel chokoj yéetel tat sa', le aj-k'uben-meyajo' wa'alaji' yéetel tu ch'áajo'ob beej tak le k'íiwik-ajawilo', kex yaan yaajilo'ob tu wiikilalo'ob.

Tu táankab le k'íiwik-ajawilo', le aj-k'uben-meyajo' tu yilubaj yéetel x-lo'bayen ajawil Tzutz Nik, máaxo'ob miistik yéetel cho'ik tu'ux ku ts'o'okol cha'an; ku ka'ansik u yutskinsa'al bona'ampak' yéetel ku k'áatik túumben nook'il-ch'éenebil yéetel bix ku jats'utskinsaj ti' le ajawil-kúuchil wenelo'.

Le ix-lo'bayen ajawilo' ku ye'esikuba'ob yéetel

ka'anal óolil, je'ex bix úuchul u ka'ansalti' yo'osal u chi'ibalile', chéen ba'ale' kex bey u yilk'alo', xleti'e' uts u lúubul yéetel tooj u tuukul yo'osal u x-lo'bayenil. Leti'e' u yóoxtuul atáantsil ti' Kan Kitam, ba'ale' máax yáax ts'áaj ti' juntúul aal, tumen u yáax ka'atúul x-ajawile' mix tsa'ayo'obi'.

Yáax Ch'íich'e' káaj u naats'a' ti' Ix Tzutz Nik, ki'imaklaj u yóol úuch u yilik, ka'a tu k'áat u yu'ubti' bix úuch u yúuchul le k'iimbesajo' tu petenil u pest'la'an kaaj ti' Maasal (Naachtun). Yáax Ch'íich'e' tu tsikbaltaj ti'e', kex u meyaj u kanáatik le k'iibesajo', le ba'alo'obo' ma' j-jóok'o'ob je'ex bix u yáax tuukulta'ano' yéetel tu k'áataj u'uy t'aan wíinik yéetel u yíicham, ajawil.

Kan Kitame' (Jabalí Serpiente) tu k'amaj le aj-k'uben meyajo' yéetel Ix Tzutz Nike' tu x-ts'íik, Nacom Báalame' (General Jaguar) tu x-no'oj yéetel juntúul aj-k'oos u maachmaj jump'éeel k'am jo'ol u ti'al u paach. Kan Kitame' juntúul wíinik yaan 70 ja'abti', u yaal Siyaaj Chan Kawiil II, yéetel u yaabil u nool Yax Nuun Ajiin. Beyxan, juntúul u ka'a suku'un kulajij te lu'umo' ti'al u ts'íibtik tuláakal leba'ax ku tsikbalta'al te múuch'ilo', ichil jump'éeel áanalte beeta'an yéetel xoxot' sóol che' piixa'an yéetel sak ta'anil.

Yáax Ch'íich'e' tu tsikbaltaj u xíimabalil yéetel u ya'alaj úuch u k'uchul tak Maasale', tu yilaj le ajawo' ts'o'ok xan u k'amik juntúul u láak' u'ulabo'ob; ka tu k'áataj máax le u'ulabo'obo', a'ala'ab ti'e'

aj-k'uben-meyajo'ob ku taalo'ob ti' Dzibanche (Ts'iiba'anche'), u Noj kaajil ti' u Ch'i'ibalil Kan, yéetel ti' yaano'ob uti'al u kanáantiko'ob le k'iimbesaj ku máak'anta'alo'.

Yáax Ch'iich'e' tu yilaj Maasale' u yet máan u k'uuxtaanbal. Tee'tuno' leti' yéetel u aj-yáantale' k'a'alo'ob tuláakal le k'iin máan úuchul beeta'al le cha'ano'. Úuchul u ts'o'okol u táanchumukil cha'anil Katune', u aj-k'uben meyaj u lu'umil ajaw Kane' tu bisaj u yáax ch'iich'i' te k'íiwiko' tu'ux su'utsilkunsa'al tu taan le kaajo', ka ts'o'ok u loxik pachil u poole', ka j-pu'ul tu'ux yano'. Chíika'an ti' Maasal úuch u k'ex u yet máan, beyxane' ma' taak u bo'otik u kaajil Mutul ichil le ja'ab je'elo'. Ts'o'ok u tsikbal Yáax Ch'iich'.

K'iin julik pach naj, pachil u nook'il ch'éenebil te joolo', tu'ux ku wenel le ajawo' p'áatal ejoch'e'en yéetel jach ch'ench'enkil. Nacom Báalame' tu tuukultaj le ba'ax úuch ichil u ja'abil kanlajun k'aalo'ob ka'ache', Mutule' j-púuts' ka'ach tu lu'umil ajaw Kan yéetel tu beet u lu'usal u ch'i'ibalil Kan tu xamanil Dzibanche, tu'ux ken u jo'olpóoptik u yáalab p'áatalti'o'.

Ka'ach Maasale' jump'éel noj lu'um p'áatal tu xuul xaman ti' Mutul, tu'ux úuchile' k'ajóolta'an je'ex u xuul le miatsilo'obo', t'aano'ob, koonolo'ob yéetel u páajtalil ichil Mutul yéetel Kan. Bey mina'an u páajtalil u yilik ti' tuláakal koonol tak tu beelil ja' p'áatal nojol ichil kaabal lu'um tak ti' nukuch

kaajo'ob p'áatal xaman te péetenila', u múuk' Kane' ma' jach nojoch'i', tu'ux ku beetal u betik ba'axo'ob k'áata'anti' tumen u yéet najilo'ob, paaklan meyajilo'ob yéetel u k'uxtaanbalo'ob, yo'osal beyo', u yil u jóok'ol ti' jump'íit le koonolo'.

Ba'ale' beejlae', ku jóok'ol jump'éel túumben k'aaba' ichil u yoochel u k'aaxil xaman, Yuknoom Cheen, ba'ax úuchul yéetel u yúuchben láak'o'obe', le ajawa' ti' u ajawail Kane' ku táaktal u pets'ik u láak' kaajo'ob. U noj lu'umil ajaw Kaane' táan u yaajal ichil u wenel tumen k'a'anan u beeta'al ba'ax séeb yéetel jach jaaj beetbil uti'al u je'elsal le túumben sajkinsajilo'. Úuchul u máansik u sáajakil ajaw Kan Kitame', tu beet jump'éel t'aan uti'al u ch'a'ik Maasal, tu'ux ma' óota'ab ti' tumen Ix Tzut Nik, tu'ux ku ya'alik u yíichame' nojoch máak yéetel mina'an ti' u múuik'il yo'osal le jach k'a'anan ba'atelo'. Beytuna', ts'áabti' u jala'achil u tuukul meyaj kiblaj ti' Nacom Báalam. Mix junteen yéeyta'ak juntúul xi'ipal taaj paal ti' u yilik jump'éel ba'al jach taaj ka'anan ti' Nacom, yeeya'ab tumen jach k'ajóolta'an, yaan u múuk', taak u jóok'ol taanil yéetel jach uts u lúubul ti' tuláakal máak. Leti'e' tu k'amaj le meyajo' yéetel tsikbe'enil, ba'ale' tu ta'akaj u ki'imakóolil ichil u wíinkilal.

Nacom Báalame' j-máan u yil tuláakal otoch yéetel ta'aklanbile' tu múuch'aj u yéetailo'ob je'ex Jolkano'ob te ba'atelila'. Báalam K'iine' ma' tu yáax jach ye'esubaj úuchul u máan máako'ob tu beejil

j-koolnáalo'ob tu'ux ku bino'ob u meyajto'ob xi'im, k'uuum yéetel u jeel páak'alo'ob.

Ta'aklanbile', káaj u j-bino'ob ichil sak beej ku tsayik kaaj yéetel u jeel kaaj, yo'osal ma' u máano'ob tu jach noj sak beejil Maasal. Tu chiinil k'iine', aj-ba'atelil máake' je'el u bo'oytubajo'ob yaanal k'áaxo'ob, beyxan p'áato'ob ma' u péeko'ob yo'osal ma' u ka'anlo'ob, u xupiko'ob ja' wa ka p'áatak mina'an u múuk'o'ob. Kukupkil u yik'el le k'áaxo', beyxan tu taan jump'éel noj lu'umil yaanti'ob, jets'a'an yaanik, ch'eench'enkil, tu'ux le máako'obo' chilantako'ob tu taan Báalam K'iin.

Nacom Báalame' tu machaj u ka'amat yeej u máako'obe' tu j-k'ucho'ob u nu'ukulil u ba'atelo'ob. Ts'o'oke', áalkabnajo'ob te beejo', tu'ux ku beetiko'ob u toojol péek' tu pach koot, chéen úuchul u k'uchulo'ob náats' tu yotoch ajaw tu k'iiwikil le noj kaajo' tu li'iso'ob u t'aano'ob yéetel u kíilbal ba'atel.

Le máako'obo' óoko'ob te otocho'obo' yéetel u ka'amat yeejo'ob, tu'ux tu lóobito'ob le máaxo'ob ku wenelo'obo'. Chu'uko'ob yéetel jiita'abo'ob te beejo'. Nacom Báalame' óok tu noj najil jala'ach tu'ux tu chukaj Kutz, u ajawil Maasal, tu'ux Kutze' tu k'ububaj uti'al ma' u ba'atel. U kaajnaalo'ob Maasale' tu múuch'ubajo'ob uti'al u yilko'ob bix u bisa'al u ajawil yéetel u máakil, bix u ja'atal u nook'o'ob, bix u k'a'axal u k'abo'ob yéetel bix u pe'ets'el u pixano'ob. Chéen u yóok'ol xuuno'ob yéetel u paalalo'ob ku yu'ubk'aja' ichil le noj kaajo'.

Leti'o'be' ku ch'uykubajo'ob yéetel ku bino'ob paachil le k'uxtaanbalo'ob je'ex u bin u náachtalo'ob yóok'ol sak beej. Ts'o'oke j-lúubo'ob te beejo', óok'onajo'ob, ku cháachik u poolo'ob yéetel u nook'o'ob tak úuchul u sa'atal u t'aano'ob, u nook'o'obe laaj jaaja'ato'ob. U kaajnaalilo'ob Mutule' ts'o'ok u yóojeltiko'ob yo'osal le ba'ax úucho' la'aten múuch'lajo'ob ya'abkach máako'ob tu joolil u xamanil Mutul. Le máako'obo' ku naach paakato'ob, ch'éech'éenkil yéetel jets' óol táan u pa'atiko'ob u súutukil. Ti' u naachil u yíik'alil le sak beejo', le taankelem Nacom Báalamo' j- chíikpajij yéetel u nu'ukulil ba'atel, beyxan ki'ichkelemkúunskubaj yéetel u nook'il ba'atel, u k'aaxmaj u tso'otsele u pool yéetel u xáanab, beeta'an tuláakal yéetel u k'ewelil chak mo'ol yéetel u óok'ot boonilo'ob. Tu taane', yaan u yajawil k'ajóolta'an je'ex Tseek' Peek' (Cráneo de Perro), leti'e' u machmaj tak tu ka'anlil u wóolisil lakam piixa'an yéetel u k'u'uk'mel Mutul. Paachile', ku taal u múuch'il jolkano'ob, wa jaytulo'obe' táan u jirichtiko'ob u yóotsil máako'ob Maasal.

Le máako'obo' tu laaj je'ubajo'ob, le molay k'atuno' j-ook te noj kaajo' ichil u ki'imak óolil, le máako'obo' ku machko'ob ch'iit yo'osal u ts'áajbal booyil ti' le molay k'atuno', beyxane' ku puliko'ob ch'iit tuláakal le beejo' uti'al u ts'áabal tsikbe'en tu xíimbalo'ob. Nacom Báalame' leti' bisik le múuch' xíimbalo' tak te noj-najil jala'ach, Kan Kitame' yéetel

Ix Tzutz Nike' leti'ob k'amej. Te'elo e'esa'ab u chuuka'anil máak Maasal tu'ux tu taan tuláakal máake' laaj tse'el u yiich'ako'ob yéetel u yaaj áawatil. Nacom Báalame' tu chaachaj u tso'otse'el u pool u ajawil Maasal ts'o'oke' tu ye'esaj tu taan Kan Kitam yo'osal u sáasal u si'ipil, ka u'uya'abti'.

Yaan ka'ach u sáasa'al u kuxtal Kutz, ma' yo'osal u yóotsili', tumen wa ma' k'ala'ane', Maasal ma' u ts'áaik juntúul túumben ajaw, yéetel le noj kaajo' yaan u chíimpoolkunsikubaj yéetel u k'ubkubaj ti' Mutul. Chéen ba'ale', u yuumil Maasale' ma' ch'a'ab ti'ob óotsili', Nacom Báalame' chéen ch'a'abil úuch u xotik u poolo'ob yéetel jump'ée'el si'in-tun ka'amat. Le wiinkilalo'obo' láaj j-lúubo'ob je'ex u k'abche'obe', u máakil Mutule' ki'imak u yáawato'ob je'ex bix u bin u kíinsa'al u chuka'anil máak. Úuch u ts'o'okol le cha'anilo', le máako'obo' áawatnajo'ob yo'osal nojbe'enil Nacom Báalam, yo'osal u aj-ba'atelil k'iin, yo'osal u ts'oysaj yóok'ol Maasal yéetel yo'osal máax chukik u ajawil Maasal.

Ix Tzutz Nike' ki'imak u yóol yéetel u sáajkil máak tu lu'umil ajawe' j-luk'ij.ba'ale', tuláakal jak'a'an óol ku ye'esa'al ti' Nacom Báalame', tu sajakúunsaj Kan Kitam, beyo' tu tumentaj u yaantal jump'ée'el yaaj ts'iibóoltiti'.

Nacom Báalame' tu k'amaj ya'abkach síibal tu yotoch ya'abkach k'iino'ob ka ts'o'ok le ts'olajo', Bey mina'an u xuuno', ya'abkach báatsilo'ob tu ye'esukabajo'ob tu yiknal yo'osal u yaantal u xuun,

leti'e' ku k'áatchi'tik ti' Tseek' Peek' máax ilik u k'aasil ichil jejeláas ch'úpo'ob.

Nacom Báalame' táan u kóojolti' jach táaytak u k'uchul u nojochil, lebéetike' taak u wojéeltik bixi' kun binti' ka túun tu beetaj u yilmajta'al tumen juntúul Chilam wa juntúul j-tumen. Le k'iibesajo' beeta'ab tu yotoch, chéen Tseek' Peek' yéetel u yaal Chilam tu yilo'ob. Ya'abkach síijbalo'ob e'esa'ab ti' Chilam; leti'e', le nojoch máako' tu jóok'saj ixi'im yéetel u sáastun ts'íibta'an tu ts'e'el.

Ka ts'o'ok u tuukul Jun súutuke', le óotsil Chilam tu ye'esaj yéetel u kíimile' ajaw Mutule', Nacom Báalam yaan u p'aatal bey juntúul ajaw, yaan u p'aatal bey Kaloomte Báalam, u noj-jala'achil le ajauwilo'. Chéen ba'ale' tu ya'alaj u jeel ilmajil, u k'eex-ajawile' yaan u kíinsik lemáax ku p'aatal u ajawil Mutul.

Le táankelem Nacome' yéetel u yajawil ki'imakchaj u yóolo'ob yéetel le ilmaja'; yéetel u nojbe'enil u tuukule', j-káaj u tuukultik u ts'o'okol u beel yéetel u yaal Chilam, yaan k wa'alik bey Ix Ch'upul T'u'ul, ken ts'o'okok u beeta'al le tuukulo', tuuxta'ab le payt'aanilo'ob tak tuláakal u lu'um-ajawil ti' Mutul la'aten le máako'obo' tu tuukulto'ob ba'ax ken u siio'ob. Tu k'iinil le ts'o'okol beelo' ya'ab x-ch'úpo'ob múuch'lajo'ob tu paachil u naj nacom. Le iik'o' séeban úuch u booxta'al yéetel u búuts'il le iik ku k'éelalo' yéetel u book le chakbil kéejo'

U nojchil yéetel u cha'anil le k'iimbesajo' ku ch'aktik u jeel k'iimbesaj ts'o'ok u beeta'al ti' ajawil; u k'ajóoltalil Nacom Báalame' tu t'ít'ubaj tak tu ts'o'ol otoch Mutul.

Kex ts'o'ok u beele', nacome' Yanchaj u bisik jump'éel kuxtal bey ma' ts'o'okan u beele yéetel óotsilal k'ana'an u p'aatal te yotoch' ts'áan ti' Nacom, chéen ba'ale' mu cha'abal u k'amik u xuum tu yotoch, Nacom Báalam ku máansik ya'abkach k'iin yéetel u jolkano'ob; sáansamal Ix Ch'upul T'u'ul ken u bisik u yo'och yéetel ku p'aatik te joonajo', ku yu'ubik u t'aan u yíicham yéetel u yajawil, Tseek' Peek' tu paach le nook'il ch'éene'ebil beeta'an yéetel piits'.

486 ti' Octubre? Chak Tok Ichaak II (10) ku máak'antik u k'iimbesaj yo'osal u k'exel ajawil

Jump'éel ja'abil ts'o'ok u máan ti' le ts'oyasj ti' Maasal, Kan Kitam yéetel Ix Tzutz Nike' tu máak'antajo'ob ba'alo'ob ti'al le k'exel ajawilo' ti' Chak Tok Ichaak II (nojoch iichak buuts'), uti'al u k'ajóolta'al je'ex u aj-k'eex ajawil tumen le máako'obo' yéetel u yaantalti' toj óolal. Bey u k'aaba le paalo' yo'osal le úuchben ajawilo', lemáax tu liik'subaj tu taan Teotihuacan. Chéen ba'ale', le k'aaba'o' ma' tu ts'aaj ya'ab múuk'i' te ch'i'ibalo' tumen le paalo' chichan úuch u síijil, yéetel u xeet'el u xuul u chi'. Táan u tsikbalta'al tu yo'osal Kan Kitame', tumen le paalo' táan u ye'esik u nuumi'.

Le yuum k'iino' tu ka'ansaj bix u tumenta'al jump'éel k'uben te paalo', juntúul paal lajun u ja'abo'ob ma' ki'imak u yóol, ka a'ala'ab ti' k'a'abéet u jóolik u keep, yéetel yaan u k'i'ik'áankil aakta'ak ya'abkach aj-cha'ano'ob. U k'iinil le k'iimbesajo' ti' k'eex ajawil, le kaajo' múuch'lajij te k'íiwiko' tu'ux yaan ya'ab jaanal yéetel ya'ab u láak' ba'alo'ob ku yúuchul láayli'e'. Kan Kitam yéetel Ix Tzutz Nike', u taako'ob u ki'ichkelem nook'ob, yéetel tu chunsajo'ob jump'éel xíimbal tak te noj-naj jala'achil tak tu yook le naajil k'ujo'. Te'elo, Chak Tok Ichaak II tu paaktaj le éep'o'obo' tak tu naajil k'uj tu'ux ku pulik buuts' te ka'analo'. Le paalo' j-ook u sajakil,

ma' tu yóotaj na'akal le éep'o'obo' yo'olale' le yuum k'iino'obo' tu maacho'ob tu ka'ab yéetel tu jíito'ob te ka'analo', táan u yáawat yéetel táan u ch'ootkubaj. Kan Kitame' ma' tu yilaj paachil yéetel tu meetaj ma' tu yilaj su'utsil ba'ateel. Tu ka'analil le muulilo' yéetel tu taan u naajil k'uj, le paalo' ma' páajchaj u péek, leméentik Nacom Báalame' tu yáantaj yéetel tu beetaj le k'ubo', láayli' táan u yóok'ol le paalo'. Nacom Báalame' tu ya'alaj ti' Tseek' Peek' táan u na'atik ba'axten leti' ku p'aatal ajaw ket le x-la paalo'.

Le paalo' nojochchaji' yéetel tuláakal ts'áaj óolil yéetel kanáan bey juntúul u yaal ajawba'ale' le ma'alobil kuxtala' ku taasik k'ak'aas ba'alo'ob, yo'osale' leti'e' ku yeyik le buka'ajo' ket le talamilo' beyxan ka nojochchaj suuk u yaantal yéetel le x-k'o'olebil te noj najil jala'acho', naach ti' u tuukulil múuk' ti' u jeel paalal. Kan Kitame' táaj mina'an u múuk' óolal yéetel u paal, u paale' taj minan u múuk' óolal yéetel leti'. U táankelem aal ajaw ku p'aatik tu'ux ku yúuchul le báaxal wóoliso' yéetel u yáax p'uuch, wa ku ya'alik jach chokwoj k'iin ti'al u bin ts'oon. Ka'ache ki'imak u yóol chéen lekéen táan u xookol tsikbalob yéetel le tsool k'iino'obo' tu najil le ju'uno'obo' te noj-najil jala'ach yéetel u najilob kuj. Tak xan ku máansik ya'ab k'iino'ob, tak áak'abilob ti'al u yóojeltik yo'olal u ch'i'ibal wa táan u kanik yo'osal u jaabilil le áalkaab eek'o'obo'.

Kex ichil u t'o'ona'an wíinkilil yéetel u tsikbe'enil

je'ela'an, tuláakal yóok'ol kaaba' uts u yila'al tumen seeba'an u t'aan, yaan k'iine' je'el u páajtal u ya'ala'al ba'al ti'e'; yaan k'iine' le aj-k'ooso'ob yéetel le paalitsilo'obo' ku k'eeyiko'ob; tak kex táankelen paale' ku betiko'obe' chéen yo'olal u p'uja'anil ba'ale' mixbik'in yéetel ts'áaj óolalil.

Uti'al Nacom Báalame', máax a'ala'ab yaan u p'aatal le k'áanche' ajaw ti' Mutul, le ya'abchaj le ja'abo'obo' yéetel jump'éel taj múuk' óolal jujump'iitil táan u bin u sa'atal, ka j-jo'op' u p'eetiko'ob le Chilam máax tu ts'áaj u tuukul ku lúubsik u yóol sáansamal. U yaakunaj ti' Ix Ch'upul T'u'ul táan u bin u sa'ata'al xan, chéen u yilik bey ba'al mina'an u yóol, chéen ba'ale' leti'e' yaanti' jump'éel nuxi' yaakunaj tu yíicham yéetel jujump'éel toopil ku tumentik ti' tumen leti', -leti'e' ku beetik ka'apel múuk' ti'al u kanáantik yéetel u ts'áaik u yaabilaj, chéen yo'olal u tuukulil jump'éel, leti'e' yaan u na'atik u yaakunaj yéetel u yóol. Chéen ba'ale', jujump'éel kulpaachile', sáansamele' Tseek' Peek'e ti' yaanij yéetel ku suutul u mas naats' láak'inal, k'iin yéetel áak'ab.

Nacom Báalame' chuuka'an u yu'ubikubaj, bey juntúul ba'alche' k'a'alane', yo'olale' sáansamal ku núukik yéetel le'ekel beyxan p'uujanil; ba'ale', bey jump'éel beel ti' kaxtik kuxtal, tu ka'ansajubaj yo'osal uti'al u p'aatal ichil jump'éel yaaj óolal. Yéetel u náay ti' pixan, leti'e' páachaj u kuxtal, yéetel u yatano' j-tsa'ay u tu'ubsike'.

**488? U kíimil Kan Chitam (Kitam.). (73?)
Yéetel Chak Tok Ichaak II (12?) ku p'áatal
ajaw.**

Nacom Báalame' tu yóojeltaj yaan u k'uchul u bo'olalil u k'iinil ka kaxta'ab tumen juntúul aj-kanáan tu yilaj kíimen juntúul u k'ala'an Masal, Kutz. Ix Tzutz Nik tu tsolaj ti' Nacom Báalam ka u kanáantal u wíinkilil wa ka múuk'uk tu lu'umil le yotocho', tu k'áataj ka xiix u kanantal le kúuchilo' yéetel ka bisa'ak janal sáansamal, bey le ajawo' láayli' kuxa'ane, bey le máako'obo' ma' u yóojeltik úuch u kíimil.

Ba'ale', je'exbixe', le péeksilo' t'íit'a'ab te beejo'obo' yéetel chéen wa jayp'éel k'iino'ob, Maasale' ts'o'ok u yeyik juntúul túumben Ajaw, mas k'aasil, le múuch'táambal yéetel Yuknoom Chéen, tu lu'um-ajawil Kan, ts'o'ok u jets'ta'al. Ti' tuláakal le kaajo', táan u tsikbalta'al yo'olal t'o'ona'alil Kan Kitam yéetel a'ala'ab leti' tumentik u sa'atal u pets'il Maasal.

U ke'el ti' u k'iino'ob ke'el yóok'ol le kaajo', yéetel lekéen le wíiniko'ob táan u beetik suuk u beetiko'ob, ku yu'uba'al jump'éel sajkil, sajkil je'exbix u yu'ubik juntúul ba'ax táan u kaaxtal ti'al ka kíinsa'ak lekéen u naats'a'al juntúul aj-kíinsa'al ba'al ma chika'ani'. Kan Kitame' tun tu yilaj jump'éel páajtalil ti'al u ka'a liik'sik-óoltik u tooj óolalil yéetel tu payt'anaj u éetailo'ob ti'al u pikch'intej jump'éel

túumben jobom ts'oon, chéen ba'ale' te suutukila', leti'e' yaan u ts'áaikubaj bey u nojoch áantaj-máak ti' u kaaj, kex lelo' u k'áat u ya'alik u beeta'al u jeela'an tuukul ti' leba'ax u k'áat Ix Tzutz Nik.

Ti' u jejeláaasil ti' le ts'o'ok ba'atelil, Kan Kitame' tu múuch'kíinsaj jump'éel ya'abkach k'atun tu'ux yaan táankelem paalal ti' le lu'umo'ob yéetel kaajo'obo' báakpaach Mutul, jach jejeláas ket le chichan k'atun múuch'il tu yáax máak'antaj. Ti' le suutukila', le táak'ino' bíilalchajij ti'al u buukíinta'al le aj-ba'atel wíiniko'obo' yéetel óot'elo'ob beyxan boonilo'ob; yéetel xane', j-ts'áabal ti'ob jump'éel tuunichil ka'amat yéej ti' jujuntúulo'obe'. U yóot'el juntúul kitam u nook' le ajawo' yéetel u pool le ba'alche'a' bíilalchajij ti' leti'e' bey jump'éel uts xaaxet' tu tso'olel u pool, yéetel u p'iich utskíinta'an yéetel ya'ax k'u'uk'umel sáasalil ti' ch'iich' Ketsal.

Yaanal u léembalil Baalam K'iine', j-na'aksa'ab te ka'ano' le piixa'an nook'o' yéetel u k'u'uk'umel ti' Mutul yéetel u chíichnak óol ti' le aj-cha'anilo'ob yéetel u beejil aj-koonolo'ob, tu taanil ti' nojoch tuunichil ka'amat yéej ku lomik le ka'analó'. Jump'éel ya'abkachil xookil ti' baako'ob yéetel tunk'ulo'ob tu paxajo'ob u noj-k'aayil lekéen Kan Kitame' táan u na'akal tu k'áanche'il-ajaw ti'al ka máansa'ak yóok'ol ti' tuláakal le wíinikilo'ob ti' Mutul.

Tu paach le ajawo' ku xíiimbal Nacom Báalame', le aj-tsool xikinil ti' múuch' ba'atel wíiniko'ob yéetel

u jo'olpóopil le yajawil múuch'ilo', lemáax xane' u buukíintmaj oot'elo'ob yéetel k'u'uk'umo'ob je'exbix u ajawil, chéen ba'ale' leti'ob chéen jump'íit. Tu paach leti'a' ti' yaan Tseek' Peek' yéetel le jolkano'obo', yaan u yalab óolal yéetel u jaajil óolal jujuntúulil tu yo'osal u tsikbe'enta'an ajaw Nacom.

Jump'éel chuka'an cha'anil u múuch' xíimbalil ti'al ka jóok'ok ti' le kaajo', ku yila'al yéetel ku yu'uba'al; le ba'al unaj u beeta'al ma' jump'éel k'aala'an t'aan, Kan Kitame' u k'áat ka óojelta'ak táan u naats'a'al juntúul u mas nojochil k'uuxtaambal tumen u kaajnáalo'ob ti' Mutul, yéetel ka seen sajakla'ako'ob yéetel ka chíichnaklajo'ob. Chéen ba'ale', je'exbix u sa'atal le k'atun te bu'utuno'obo', Ix Tzutz Nik tu múuk'aj u k'abo'ob yéetel jump'éel sajkil ku lomik u nak', yéetel ku beetik u suut u pool.

U túumben ajaw ti' Masal yéetel kaajnáalo'ob tu yeyajo'ob jump'éel bu'utun ku chuunul ti' jump'éel kool ti' naal tu táankabil Masal, ti'al u k'amiko'ob Kan Kitam. Ka j-k'uch le k'uuxtaambalo', tu yilaj junmúuch' nojoch k'atun ku t'íit'besikuba'ob tu tseelilo'ob ti' tuláakal le chuun ka'anile' tak lak'iin. Chichan óol tu yu'ubajuba'ob ket u jeelo'ob tumen leti'obe' chéen jump'éel lajun xeet' ti' u nojochil le k'atuno'.

Le ka'ap'éel k'atuno' jeets' tu beetajo'ob ti'al je'ex ma' ka sa'ata'ak u múuk' yaanal le Baalam K'iino', leba'ax táan u tíijsik tuláakal le ba'alo'ob yaan tu taanil, ba'ale' tuxta'ab le nacomeso'obo' ti'al

u k'aax t'aanik toj óolal yéetel le k'uuxtaambalo'. Chokwoj le chínil k'iino', yéetel le nacomeso'ob táan u chúujul u yooko'ob chéen u xíimbalnako'ob yéetel ken u pe'echetik lu'umo' wa tuunicho'ob chéen xi'ik tu chúumukil le koolo' yéetel ken u ts'áaikubaj ki'imak óolalil. Le k'aax t'aano' chéen jump'éeel ma'alob t'aan, yéetel tuukulbil Masale' mix táan u lúubsikubaj yéetel Mutule' mix táan u k'ubikubaj.

Le nacomeso' suutnajo'ob tu molay k'atun yéetel tu puulo'ob u ba'atelil awat ka liko'ob ti' tuláakal k'óom ku tumentik u t'aan tak le k'a'axobo' ku ts'áaik bo'oyil ti' cha'an máakilo'ob ti' Maasal. Kam Kitame' ku yilik u taanilil le jats' tak tu k'áanche' ajawe' yéetel tu ya'alaj ti' Nacom Báalam ka u yilik u tseel xts'iik yéetel ti' Tseek' peek' ka u yilik u tseelil xno'oj. Yéetel u t'aan, peeksilo'ob yéetel juum baakel beyxan lakam ti' Mutul j-chun u peeko'ob táanil.

U ki'imak óolalil ajawe' tu ts'áaj u yóol u meyaj máakilo'ob ka sa'at u sajakililo'ob wa u tuukulo'ob. U múuk'iil jach ya'ab yo'osal le meyaj máako'ob j-lúuko'ob te tsoolil ka áalkabnajo'ob chiich tu taan molay k'atun ti' Maasal chéen yo'osal u p'a'atal meyaj máako'ob ti' tok tuunich ka kíinsa'ako'ob, yo'osal ku p'uujulo'ob u yéet-meyajilo'ob yéetel ku lench'iichkuba'ob taanil yéetel múuk'il.

Chéen p'a'at ma' u paajtal u yaantal te tsoolilo', Kan Kitame' tu bisaj u aj-kanáanto'ob tu taan Maasal. Leti'e' ma tu tselaj u yich yóok'ol u ajawil ti' Maasal

ka ts'o'ok u aj-kanáanto'ob, yéetel múuk' óolal, u máansiko'ob yéetel u peeko'ob u nu'ukulil ba'atel yéetel ku meetiko'ob u bin paachil u chimalo'ob u k'uuxtambalil tumen taanile' j-chuun u bin yéetel u k'ubikubaj.

U yíik'il le najo' ku chuupul yéetel áawato'ob alajbalo'ob ti' le aj-cha'anilo'ob ti' Maasal; Kan Kitame' jach uts yéetel ts'oysaj óol u yu'ubikubaj, leti'e' j-bin taanil ti' u yóotik u yookol te tu'ux táan u kanáanta'al, yéetel u yoklik le ajawo' ti' Maasal yéetel jump'éeel ts'oysal ma'alob beeta'an yéetel seeba'an. Nacom Báalame' tu yilaj u chúumukil ts'íit ts'o'ok' seen naachta'al yéetel yaan sajbe'enil. Tu yu'ubaj u jach k'áana'alil u yáantik le ajawo' yéetel yo'osal u ye'esik u alab óolalil, ba'ale' jump'éeel tuukule' tu tumentaj u paaktik ba'ax mu yúuchul tu tseelilo'ob.

Kan Kitame' j-bin táanil ka tu p'aataj u tsoolil ti' ba'atelil; u tsoolil ti' Maasal j-k'a'alab tu paach. Tak naachile', Nacom Báalame' béeychaj u yilik bix Kan Kitam u paaktik u k'aala'al u léechil yéetel bix u paaktik leti'e' yéetel sajakil tu yicho'ob. Le ajawo' j-sa'at tu paach jump'éeel tsool múuch' aj-ba'atelo'ob yéetel le k'uuxtaambalo' tu k'aalaj ka ts'o'ok u lúubul k'aanche'il-ajaw yéetel j-p'aat chúumuk ya'abkach ka'amak yéej.

Ka tso'ok u saata'al ajawe', Nacom Báalame' p'aat bey u nojoch jala'achil ti' k'atuno' Mutul yéetel tu ya'alaj ka xiko'ob u yáanto'ob le máako'ob ma'

pajchaj u jóok'sa'alo'ob. Tu múuch'uba'ob yèetel tu yoto'ob u kíinsajil u ajawil ti' Mutul. Ka ts'o'okoke', Nacom Báalame' tu ka tsolaj u k'atun, yéetel u ch'áaik u yutsil ti' u taalamil le k'uuxtambalo', tu beetaj jump'éel kiblaj ti'al u kaxtik u wíikilil ti' Kan Kitame', ti'al u ya'alik ka xi'iko'ob ken ts'o'okoke'. Le aj-ba'atelo'ob ti' Mutul toopnajo'ob, pu'uts'ulnajo'ob ti' u kuchil ba'atelil, yéetel le máako'obo' tu ch'íinajo'ob tuunich, k'ak'aas t'aano'ob yéetel pooch'ilo'ob ka j-kaaj u bino'ob, je'exbix ba'alche'ob.

U x-ch'úupilo'ob ti' Mutul ke'ex u yóojeltik k'aas úuch u bin tu yíichamo'ob, ku seen pa'atiko'ob yéetel ki'imak óolalil te jool xamanil le kaajo', ku chíchnaklajo'ob yéetel ku liik'ilo'ob ti' leba'ax ku taal taanil. Le k'atuno' táantik u chuunul u yilik te naachilo' ti' sakbeej ka tso'ok u chuupilo'ob ti' Mutul áalkabnajo'ob úuch ka yiliko'ob u yichamo'ob yéetel u mejen paalalo'ob. Awato'ob yéetel óok'olo'ob tu ch'úupo'ob beelo'ob úuch u paakta'al kíimeno'ob yéetel úuch u yu'ubej le bíinilo'. Yaan ch'úupo'obe' ma' páajchaj u yíiliko'ob u yaakunaj ka u k'áatko'ob tu'ux tu p'aato'ob. Wa jaytúul x-ko'oleo'obe' óok'olnajo'ob yéetel tu k'áatajo'ob tu'ux p'aata'an u yíichamo'ob ka tu yilajo'ob minano'obi'.

U wíinklal Kan kitame' táan u bisa'al icchil jump'éel k'áanche' táantik u máak'antal, ka ila'ab tumen ix Tzutx Nike' áalkabnajij yéetel tu pulubaj

yóok'ol le yuum ts'o'ok u p'aatal bey bak' mina'an u kuxtalil, yéetel k'aas u book.

U kaajnáalo'ob Mutule' ts'o'ok p'aatal mina'an u múuk', je'el u páajtal u yiliko'ob buka'aj naachil Kan ku bin u k'uchul yéetel tso'ok u topik u ajawil, ku yu'ubik sajkil. Chéen ba'ale' Nacom Báalame' j-p'aat yeetel u pool tojkinil; u yicho'ob ti' tuláakal le wíiniko'ob ku kaxtiko'ob múuk' óolale', kali'ikil, kuulanil tu jump'èel tùnich, Chak Tok Ichaak Ile', táan u yook'ol yo'osal u yuum yéetel Mutul.

Seeba'anij, junmúuch' tsool xikini tu múuch'kintubaj ti'al yalik máax ku p'a'atal ajaw ti' Mitul. Te kaajo'; te nojoch naj ku tsikbalta'al yo'osal u k'a'ananil u yaantaj yéetel juntúul múuk'a'an ajaw ti'al ka páajchaj u yaantal kuxtalil te sajbe'enil táan u bin tak xaman. Ka xíimbalnaj te beejo', le Nacome' je'el u páajtal u yu'ubik u ya'ala'al Kaloomte Báalam ti' leti'e'. (Báalam nojoch jala'achil) yéetel tuláakalo'ob ku pa'akta'alilo'ob yóok'ol leti' ku beeta'al yéetel chíimpoolil yéetel ki'imak óolal. Ix t'u'ul ku yu'ubik utsil yo'osalu yilik bix ki'imakta'al u yool u yíicham ka ts'o'oke' kex ma' u ye'esik yaabilaj, ku yak'a'atal u wenel tumen ku janal yéetel ku tsikbal yéetel aj-alab óolil Tseek' peek'e', takxan ku xíimbaltik u yuum, le Chilamo', ti'al u k'a'atikti' ba'alo'ob.

Ts'o'ok túun, t'aana'ab le nacomo' ti'al u múuch'ikubaj te múuch'-tsool-xikinil yo'osal k'eexajil u láak' ajaw, alab u yóol ti' u tuukul te

múuch' taambalo', ma' tu yu'ubaj u k'ana'anil ti'al u ya'alik u jets'il tuukul. Le múuch-tsool-xikinil j-chun u t'aano'ob yéetel bix yaanille lu'umil-ajawo', ya'ab u jujuntúunile' tu ye'eso'ob ba'alo'ob táantike' u yúuchul kali'ikil u láak'o'obe' tu ki'iki t'aano'ob Nacom Báalame' yo'osal u kanáantik le kaajo' yéetel u múuk'il; ken ts'o'oke', Ix Tzutz Nike' uts t'aanaj yo'osal ch'i'ibal, suukanil yéetel tuukul yéetel t'aano'ob jach jats' utstak. U t'aane' jach u'uya'abij yéetel juum bey jach jats' uts yéetel u toojil chéen úuch u yila'al ki'ki' t'aano'ob tumen le múuch'-tsool-xikin. Jujuntúulil, tuláakal le máako'obo' tu ya'alajo'ob u yáantiko'ob Chak Tok Icaak Iie' bix u láak' ajaw ti' Mutul. U ts'o'ok u ts'áaik u t'aane' leti' Nacom Báalame'.

Ix T'u'ule' mix táan u pa'atik ka úuchuk le talam ba'ala'úuchul ti' u yíicham te áakabo'. Ka ts'o'ok u yilik u yich leti'e', tu ch'áaj u yiik' chaambelil yéetel tu ta'akubaj ichil u yóol. Le k'ato'obo' jach ku kanáanta'al yéetel u seen k'áata'al tumen-xleti'e', k'aalajo'ob te pak'o'. Le janal ts'o'ok u yáax máak'antik tu yíicham, wéeka'abij te lu'umo'. U wíinkilal k'a'ax yéetel suum, te táankabo' je'el u páajtal u yu'ubik u k'a'amil áawat, ba'ale' ichil u yóole' ku kaxtik utsil tuukul yéetel ka u k'uchuk chikpajal u wíinkilal, leti'e' yaan u k'amik yéetel ki'imak óolil bix ku kíimil.

495 27 ti' enero (9.3.0.0.0) K'iimbesaj ti' ooxp'èel Katun

U kaajil Mutul ku k'iimbesik le túumben ajawilo', Chak Tok Ichaak II, yo'osale' t'aan aj-miats tumen bix u tuukul yéetel ch'a' óotsilil ku ye'esik. Le táankelem ajaw jach jats'uts yíilik u wa'akuntik nup'kíinajo'ob yo'osale' ku púutik pabil te chan kaajo'ob chéen yo'osal u pajchaj u máak'antik u naajil k'uj yéetel u ts'áaik u yutsilil ti' yáax beejo'ob jach ka'ana'an tu'ux ku yáan koonolo'ob u toojolil yéetel u éetmeyajil jo'olpóopil ti' lu'umil ajaw. Tak xane' ku bo'ota'al yabkach k'iimbesajo'ob te xook k'iin, tuláakal máak ku koonolo'ob ti' u lu'umil ajaw ku k'uúuchulo'ob tak te k'iimbesajo'; ku taasiko'ob aj-xíimbalo'ob tu najil k'uj te kaajo' tuláakalo'ob u k'uúuchulo'ob ba'alo'ob ti' siibil.

Le nojoch k'iimbesaj ti' ooxp'èel katun ya'abkaach u máak'antal 27 ti' enero ti' ja'ab 495 (9.3.0.0.0). Mutul ku ye'esik bi'ix jach jats'utsil u núukuch najil k'uj, beyxan t'aan u múuch'kubao'ob yéetel u máak'anko'ob núukuch k'iimbesajo'ob yéetel jaanalo'ob. Le beejo'obo' chíika'am ya'ab aj-xíimbalo'ob ku taalo'ob u ka'asto'ob k'iimakóolalil yéetel koonol máako'ob ku taalo'ob u ka'axto'ob bix yaanta'al u táak'ino'ob. Kanano'ob yéetel nach xíimbal tu beeto'ob láak'tsilo'ob ku kúuchulo'ob jool u najil u éétailo'ob ti'al yaantalo'ob. Takxane' le xiibo'obo' ku kuutalo'ob jool naj ti'al u tsikbaltiko'ob

yo'osal ba'alo'ob ts'o'ok u yúuchul, le x-chupo'obo' ku li'isko'ob t'aan yéetel u puksi'ik'alo'ob le mejen paalalo'ob ku báaxalo'ob tu táankabil najo'ob.

Te tuláakal le k'iinilo'ob ku cha'anta'al le k'iimbesejo', le wíiniko'obo' ka'ach ku j-bino'ob tu chúumukilil najil k'uj tu ye'eso'ob u síibalil ixi'im yéetel u láak' pak'aalo'ob. Tu kúuchil le koonolo', le aj-koonolo'obo ku k'eexiko'ob u neek' cacao yo'osal láak' ba'alo'ob. Lu tabal táanxe' lu'um je'ex ta'ab, kaab, naats' ti' u jaal ja'il Yucatán, si'intúun yéetel u tok' tuunich ka'amat yéej yaan te ka'anal k'a'axo'ob.

Le x-ch'úupo'obo, leti'obe' ku maniko'ob u k'uuch piits' bona'an ti'al u jíit'o'ob beyxane' tu manajo'ob tuláakal u jejeláasil k'ato'ob yéetel u nu'ukulil meyaj o'och. Te mejen paalalo'obo ku suukbensa'al u máanal báaxalo'ob je'ex xuuxo'ob, wa k'at báaxalo'ob yéetel oochel ba'alcheo'ob ku koliko'ob k'axa'an te báaxalo'. Lo koonolo'obo ku máano'obo' chachakwajo' yéetel pa'ap p'áak, ch'ujukil ts'ín, u ch'ujukilo'ob puut wa u ch'ujukilo'ob k'úum.

Yéetel le máako'ob ku maniko'ob ba'al yéetel janal, le balts'amo'obo' j-na'ako'ob te kúuchil cha'ano' u tial u che'ejtiko'ob yéetel u yéets'tiko'ob u p'éekajil Nacom Báalamo Yéetel Chak Tok Ichaak Iie', jach ma'alob beyo', ku beetik u che'ej u jeel le máako'obo'.

Le kaano' tán u taal u jaantej Motul

Ba'ax ken in beeto'on
;Jée ku tal le nojoch Nacom Báalamo'!
Te ka'ano' le ka'amat yéej taak u ch'áa u lúubul

Le Chilamo' u yilmaj ajawil kun p'áatal,
Ba'ale' kali'ikili Nacome táan u pa'atik
Chak Took Ichaake' leti' ku bin ken ts'o'okok
Chunk'inlaj ka k'uuch Nacom Báalame'.

Leti'e' u k'áat u jo'olpóoptej Mutul
U k'aabae' tak tuunichil tak u ts'íibtik
U yutsile' ka u kanik u chíinpóoltik u beelil kuxtal
Beyxan aas óotsil ka t'aana'ak

Tu junale' chéen Ix Ch'upul T'u'ul yaan tu nay
Tu k'abe' mina'an jump'éel ch'i'ibali'.
Ken ts'áabsa'ak kuxtal tu táan le eek'o'
Máax wáaj le u láak' kun múuk'yaajtik le
yaajilo'.

Yéetel tuláakal le náajal ti' le sáastalil te kúuchil
koonolo', le xíibo'obo' chan máan taklaj u
ya'abkunsiko'ob ichil báaxal wóolis te áak'abo'.

Ts'o'ok ka'ach u meyajta'al jump'éeel báaxal ti' jujump'éeel áak'abil te cha'ano', yéetel ti' jump'éeel báaxale', yaan u k'uchul ya'abkach aj-cha'anil máako'ob u chupiko'ob le che' lu'umo' meyajk'aja'an yéetel che', k'ab che'o'ob, u le'o'ob ch'iit ku jeech' yéetel tuláakal u a'alil le máako'obo'.

U ts'o'ok u k'iinil le báaxalo', le u'ula'abo'ob yajaw kulajo'ob ti' le ka'anal kúuchil yaan te pak'o' tu'uxku yúuchul le baaxal wóoliso'. Ichilo'be' ti' yaan u ajawil ti' Rio Azul yéetel u yaal u k'aabae' Ix Chak Mo' (x-kooel Mo'). Yéetel u ki'imak óolil u juum le jom yéetel tunk'ulo'obo'. Chak Tok Ichaak II tu ye'esubaj, jump'éeel k'aax nak' (táab) túumbenta'an yéetel che' pixmi' u tséem, u múuk' ooke' kananta'an tumen u k'éewel kéej. Le máako'obo' tu papaxk'a'ato'ob. Ka ts'o'oke' Nacom Báalame' tu ye'esubaj le cha'an máako'obo' tu papaxk'a'ato'ob maas k'a'am ket le ajawo'. Ka tu yilaj Nacom ila'ab tumen u yaal ajawe', leti'e' tu yóotaj u tumentik u jak'al u yóol.

U ajawil Rio Azule' tu ch'a'aj ti' le xuul pak'o' jump'éeel nojoch k'éewel wóolis ka tu pulaj tu kúuchil le baaxalo. Jujuntulile' le aj-baaxalo'obo' ku laap'o'ob le wóolis yéetel k'aax nak' (báat) ku puuliko'ob ti' tuláakal le kúuchilo'.

Chak Tok Ichaak II báaxalnaj je'ex tu'ux u tsa'ayale'ba'ale' Nacom Báalame' tu its'atil ti' pool yéetel tu beetaj ti' u k'uuxtaambal u yáalkab úuch u tsayik chich ti' le wóoliso'. Úuch u p'aatal Chak Tok

Ichaak II ma' táan u tsa'ayal u Kanat u tséele', Nacom Báalame' tu puulaj le wóolis tu la' u tséel le kúuchil báaxalo'. Bey tuno' jo'ok' u topik le báaxalo'. Máaxo'ob tu naajalto'ob tak'iin yéetel le báaxalo' jach kimaklaj u yóolo'ob. Máaxo'ob ma' tu naajalto'ob tak'iine' tu tséelubao'ob tu'ux kulano'obo'.ba'ale', mix beyo' Nacom Báalame' ma' tsa'ay u tument u jak'al u yóol Ix Chak Mo'.

Ichil le noj najil jala'achil, le aj-meyajo'ob ti' jala'ache' tu múuch'kiinsajuba'ob tsikbal yo'osal u yu'ubiko'ob u aj-k'ooso'ob beyo' u ba'atolto'ob yo'osal táak'in. Úuchul maan u ajawi' Rio Azule', Nacom Báalame' tu ya'alaj ti' u yuumil Mutule' u yutsil ts'áato'ob u tso'okol beel ti' leti' yéetel u x-ajawil Ix Chak Mo' yo'osal u múuch'il yéetel Rio Azul u ch'a'ik u múuk'. Ko'one'ex wa'alik Ix Tzutz Nike' úuch p'áatak t'aanil yéetel ajaw, u tso'okol beelil x-ajaw Ix Chak Mo' yéetel u paal Chak Tok Ichaak II, le t'aan úucha' ma' bey k'a'abéeto' yéetel ma' tu k'iinili'.

Septiembre, 504? Ix Chak Mo', yáax x-ajaw, yaanchaj u paal Ix Kin. 508, Wak Chan Kawiil síij ti' le ka'ateen x-ajawe', Ix K'ab

Ix Chak Mo' P'áat je'ex u yáax xuum Tok Ichaak II, síij u yáax ki'ichkelen a'al, Ix Kin, ti' u wíiknalil Septiembre ti' 504. Úuchul máan wa jayp'éeel ja'abe', u jeel almejen wíinikil ts'o'okol beel tu ts'áaik ti' Mutul u ka'a x-ajaw, (Dama Mano), tu'ux j-síij Wak Chan Kawiil (jo'p'éeel ka'an ti' Kawiil), u yáax paal le ajawo'.ba'ale', kex u yáax u x-ajawil Mutule', Ix Chak Mo'e' mina'anti' u ts'íibol k'áas tuukulil, uts úuchul yóotik u paalil u chichanil u x-yet máan x-ajaw ti' leti' ku p'áatal bey ajawile'. Ix Kine' kanp'éeel ja'ab nojochil ket u majantíits'in, tu máasaj tuláakal u kuxtal uti'al u báaxal yéetel le chaambalo'; beytuna' le ka'atúul na'tsilo'obo' j-káaj u yaantal áalab óol ti' Ix Kin tu na'ato'ob yaan u kanántik Wak Chan Kawil le tu'ux yaano'obe'.

Ix Kine' ku jóok'ol xíimbal sáasamal tu beejil le noj kaajo' yéetel u yiits'in u jets' méek'maj. J-bino'ob tu kúuchil koonol yo'osal u yiliko'ob le koonolo'obo' yéetel ka tu máansaj utsil le cha'an beeta'ab te'elo'; ki'imak u yóol le aj-koonolo'obo' ku síiko'ob o'och yéetel ch'ujuk. Jump'éeel k'iine', u xíimbalil sáansamale' tu meentaj u k'uchlo'ob ti' jum'p'éeel chichan bu'utun tu paachil le noj kaajo'. Le x-ch'úpalo' tu kaxta'al jump'éeel jomlil tu'ux tu paktal ichil. Úuchul sáasita'al u páakale', tu yilo'ob u

pakabil utstakil chakmo'ol. Úuch u yiliko'obe', le paalo'obo' chéen che'ejnajo'ob tso'oke' j-káaj u lúuk'ulo'ob jujump'íitil te kúuchilo'.

Maas táanile', Ix Kan tu kaxtik u loolil ichkoole', tu kukinsaj le chaambal yaanal u yoochel ti' jump'éel che'; bika'aj súutej tu'ux taalo', ka tu yilaj jump'éel nuxi' báalam ku bin tu'ux yaan le chaambalo' p'áat ma' u péek yo'osal u jak'a'an óolil u yutsil u boonil le ba'alche'o' yéetel u waajil u yóok'ot tu yoochel k'uuk'uuyki' ichil u le'ob yóok'ol leti'.

Le ba'alche'o' yaan u pulkubaj yóok'ol ka'achil, ba'ale' le ch'úupalo' tu machaj jump'éel che' ts'o'oke' tu yáawataj, le báalamo' tu paktaj le ch'úupalo' ka tu la'acha' u k'ab, ma' tsa'ay u chich lox tu pooli'. Tu koolubaj le báalamo', ba'ale' ma' j-bini', Ix Kin tu líik'saj u yíits'in ka áalkanaj tu'ux yaan jump'éel bu'utun tu'ux tu yilajubaj yéetel juntúul aj-koolnáal ts'o'oke' bisabo'ob ti' jump'éel yotoch; te'elo' p'o'ob yéetel k'a'ax u yaajil yéetel u nóok'il píits'. Úuchul u súuto'ob te noj najil jala'achile', Ix Chan Mo'e' yéetel Ix Kabe' tu yilo'ob le paalalo'obo'; u ma' sáajkil le chan Ix Kine' yaanchaj u k'ajóola'anil úuch u sáastal.

510? J-Kiim Chak Tok Ichaak II (24)

Chak Tok Ichaak II ku che'ejtik Nacom Báalam chéen u múuch'ubajo'ob; ajawe' ma'ach u tuukultik yo'osal u a'alaj t'aan Nacom, ku tuukultike' u nojochil le ba'atel yaanti' 50 ja'abe' ku káajal u p'áatal úuchben. Ba'ale', ichil u seseen a'alalej, le asajilo' j-p'áat je'ex u k'áat óolalil ajaw tu'ux yuumo'obe' k'ucho'ob ka'aten u k'áato'ob ti' nojoch ajaw u yila'al Maasal.

Nacome' tu ya'alaj ti' ajaw u yilik u beet jump'éel loobil, wa ma'e' le kaajo' u p'áatal núut u yila'alo'ob ti' leti'; beyxan tu ya'alaje' le loobilo' k'a'abéet u yúuchuk áak'ab je'ex úuch u beeta'al ka'ach ti' óox k'aal ja'abe', te k'iino'ob ka'ach te'elo' tu toopo'ob le ba'atelo'. Le xi'ipal ajawilo' tu ts'áaj u tuukul ti' le múuch' ba'atelo' yéetel tu tsolaj le jóok'olo'.

Tu áak'abil le ba'atelo', Ix Tzutz Nike', Ix Chak Mo' yéetel Ix Kabe' p'áato'ob kanáant tu tseel Ix Ch'upul T'u'ul, tu'ux ku ts'áaiko'ob pukak yéetel u k'i'ik'el u xikino'ob ti' u tséemtik le yuumo'obo' yéetel u pa'atalil u bintio'ob uts. Juntúul aj-koose' j-ok tu'ux ku wenel máak yéetel jump'éel p'úul ti' u yooksik ja' ichili'. Ix Kin kanantik Wak Chan Kawiil tak úuchul wenel ichil u k'ab. Leti'obe' ku mukult'aano'ob yéetel ku tuukulko'ob ba'ax úuch uch u k'uchul Chack Tok Ichaak II Maasal yéetel u káajalil le ba'atelo', ku máansik u tuukulo'obe' ba'ax

k'iinak ts'o'oki'.

Táan u maan le' áak'abo', wa juntúul x-ajaw ku sáajaktale', u múuk'il u tuukul u jeelo' yaan u yaantik. Wa óok'onaj u jeelo', chéen le yáaxilo' u máansik u sáajkil yéetel payalchi'e'. Le x-ko'olelo'ob ku ch'aiko'ob u síisil iik'e' le áak'abo' yo'osal u xóoytiko'ob u ku'upul iik', beyxan yo'osal ma' u takta'al u weenelo'ob; chéen ba'ale' u t'ab óolalo'obo' j-p'áat ich náayil, bey ma' u yóojelmo'ob tu'ux p'aatal u yíichamo'ob, leti'obe' ku púuts'ulo'ob tu jáats'il le k'iino'.

Ts'o'oke', iik'al yéetel u juumil jáatskab náats'o'ob; x-ko'olelo'ob áajo'ob yéetel tu ki'imak óolkunskubajo'ob tu'ux ku tuukulko'ob u yíichamo'obe' táan u suuto'ob tu yotocho'ob yéetel jump'éel ch'a'bil ts'oysal. U puxsi'ik'al Ix Ch'upul T'u'ul ja'ak' u yóol úuchul juum u t'aan Nacom Báalam tu náachil tak tu ch'uy nook'il tu najil wenel. X-ko'olelo'obo' tu cha'ob u yokol; mina'an ajaw; leti'obe', tu ts'áaj múuk'il u tuukulo'ob yo'osal le péeksilo'.

U jaajil t'aan yéetel u juum t'aan utsej, Nacome' tu tsikbaltaj tuláakal ba'ax úuch ichil le ba'atelo'. U ajawil Maasale', tu yu'ubaj u ba'atelil te beejo' ma' tu cha'ubai', úuchul okol Chak Tok Ichaak ichil otoche', tu paache' Nacom Báalam. Le ka'atúulo'ob ajawobo' ba'atelnajo'ob tak lu'um ba'ale' le jach mutsa'ayalo', Chak Tok Ichaak II, ma' tsa'ay u top u yéetel ba'atelo'. Chiikpaj Nacom Báalam Jool, le

ajawe' ku k'áatik u áantajilba'ale' leti'e' tu náachkunsabaj tumen tu ya'alaje' ma' tu yilaj mix ba'aj ichi u ejoch'e'enil le otocho'. Ajawe' ka'a áawatnaj u k'áat áantaj; tu ts'o'oke' páajchaj u máan yéetel u ka'amat yeeje' tu máansaj tu k'uxtaanbalo'; ba'ale', tu yilaj ti' Chak Tok Ichaak II u yaajil kíimil tu chúuch u kaal. Ma' tuusil Nacome' tu méek'aj ichil u k'abo'ob u ajaw, ka'ach u cha'ik u pixane', tu k'áataj, ka kananta'ak u xuuno'ob yéetel u tóoksaj Mutul.

Ix Tzutz Nik ku yóok'ol, chéen ba'ale' le ix-ajawo'obe' j-tsa'ayal u yu'ubiko'ob le jach k'aas péeksilo'ob yéetel u múuk' óoliko'ob yéetel ma' t'aanili'; tu k'áato'ob u bin le nacomo' yéetel u p'aato'ob tu juunalo'ob te kúuchil wenelo'. Ka tu yilajo'ob ti' yaano'ob tu juunalo'obe', chaambel tsikbalnajo'ob. Tu tsikbaltajo'ob u sajkil yo'osal sajbe'en te tu'ux yaano'obo' tumen u yéet yíichamo'obo yéetel ajaw, Chak Tok Ichaake' mina'an beejorae', yéetel u yaal le ajawo' chéen juntúul chaambal yaanti' ka'ap'éeel ja'ab. Nacom Báalame', ts'o'ok u p'aatal ti' meyajil bey nacom u jeel ja'abo'ob maas ti' le suuka'ano', yéetel tu beetaj jump'éeel óojeltbil bix leti' ichil le súutuko', ts'o'ok u k'áaj óolta'al tumen le yuumo'obo', yéetel u alab óotsil ti' le aj-jolkano'obo'. Tu ts'o'okole', tu yilo'ob le tuuso' yéetel bika'aj k'uchul le k'aas k'iino'obo', lebéetike' le yeey tu beeto'obe' u ti'al u jóok'siko'ob le talam yéetel u ts'o'ok páajtalilo'ob ku p'aatal ti'ob.

21 abril ti' 511 (9.3.16.8.4) Kaloomte Bálame' (51?) ku ts'o'okol u beel yéetel Ix Kin leti'e' yaanti' 6 ja'ab beyxan ku p'áatal u ajawil Mutul

U máakilo'ob Mutule' táan u k'áatiko'ob ka beetaka'ak u múuch'tambalil k'eex u ti'al u p'áatal juntúul ajaw. Ix Chak tu ya'ale ka beeta'ak jump'éel k'iimbesajil ti' yáaxil-p'aatalil yo'osal u jeets'el te kaajo' Wak Chan Kawiie' leti' ken p'áata'ak u jeel ajawil yéetel ka p'áata'ak Ix K'ab je'ex juntúul ka'a ajawe' tak chéen yaana'ak te xi'ipal le ja'ab k'a'abéet uti'al u jo'olpóoptal. Le máako'obo' tu takubajo'obi' yéetel táan u ya'aliko'obe' Mutule' ts'o'ok u jach muk'yajtik u loobil kanáan-kaajil yéetel le ka'atúul ma' múuk'il ajawo', beyxan ma' táan u páajtal u p'áatal ajawil juntúul chan xi'ipal kali'ikil juntúul x-ch'uupe' taan u kanáantik le noj lu'umilo' ti' le sajakkunaj ku naats'a'al ti' u lu'um ajawil Ka'an. Nacom Bálame' tu yáantaj le x-ajawo' yéetel tu ya'alajti'e': ma' uts wa juntúul x-ch'uup ka jo'olpóopnak je'ex Kaloomte' (noj-jala'ach), leti'e' k'a'abéet u ts'o'okol u beel yéetel Ix Chak Mo' yo'osal u p'áatal juntúul noj-ix-ajawil, beytun u p'áatal ajaw yéetel kaloomte; chéen ba'axe tu ya'alaj ti' Wak Chan Kawiil yaan u p'áatal bey juntúul u mixtan paalile' yéetel u yaal ajawil. Ix Tzutz Nike' ma' tu yóotaj le ts'áaj-tuukulilo' ka tu ya'alaje'

jump'éeel k'ebaan tuukul ti' juntúul Nacom u ts'o'okol u beel yéetel juntúul máak yaan ya'abkach táak'in ti'al u k'uchul u beetubaj juntúul ajaw. Ka tu yilaj le tuukul je'elo ma' nupa'ani' yéetel ti' láayli' leti'e'. Tu ya'alaj ka jo'olpóopnak Nacom Báalam je'ex aj-k'uben meyajil tak ken yaanchaja'ak ti' Wak Chan Kawiil le ja'ab k'a'abéet uti'al u p'áatal juntúul ajawil.

Le k'iibesajil ti' yáaxil-p'aatalile', yaan u ya'alal te kaaj te sámalo'. U máako'ob ti' le múuch'o' p'uja'ano'ob yéetel ma' táan u páajtal u takkubajo'ob ti' u t'aan le ix-ajawilo', tu yeyajo'ob u xuulsiko'ob le múuch' taambalo'. Le ix-ajawilo'obo' tu méek'ubajo'ob yéetel ch'a'óol tumen kex chéen te k'iin je'elo' láayli' kuxano'obe'

Le áak'ab je'elo', Marte Júpiter yéetel Saturnoe' táan u maano'ob u juulo'ob ichil le ek'o'obo', le ujo' ma' seen úuch ch'ijki táan u bin u nojochtal. Ix K'abe' j-liik' u ts'aaj jump'íit ja' ti' u paal ka' tu yilaje' te k'ato' mina'an mix ba'axi'; j-liik' yéetel ka j-jóok' tu nay uti'al u kaxtik le aj-k'oos ka t'óochpaj te lu'um yéetel le nojoch k'at uti'al ja'o' tu'ux mina'an mix ba'al. Leti'e' tu máansaj u yich ka tu yilaje' mina'an máak tu pachil le naj-ajawo'. Mina'an mix juntúul aj-knáan beej wa aj-k'oos tu paakat mix tu xikino'obi'; áalkab tu beetaj tak tu kúuchil u wenel Ix Chak Mo' ka tu yajsaj yéetel jump'éeel chíichíichnak chaambel t'aan.

Le ka'atúul x x-ko'olelo'obe' tu kaxtajo'ob u paalal

beyxane' táan u yóotiko'ob jóok'ol ti' le nojoch najo' ka tu yilajo'ob wajayp'éel tajche'o'ob táan u naats'a'al. Leti'obe' áalkabnajo'ob tak u kúuchil wenel u ka'a na'tsil, Ix Tutz Nik, ti' tu ta'akubajo'obi beyxan tu mako'ob u chi' le paalalo'obo. Ichil le nook'il-ch'éenebilo', Ix K'ab tu yilaj le aj-ba'atel wíinik u yookolo'ob te kúuchil wenelo' yéetel ka'amat yeejo'ob, j-jóok'o'ob ka tu yilajo'ob mix máak yaani'. Le kaaxt ba'atelo'obo' táan u xek'liko'ob u jeel kúuchil wenele' le x-ko'olelo'obo' tu ch'áajo'ob le paalalo'obo' ka puuts'o'ob ti' le noj-naajo'.

Te beejo'obo', le x-ko'olelo'obo' táan u yáalkabo'ob seeb bey u tsa'ayalo'obe', yéetel u p'atiko'ob u yooko'ob uti'al u kaxtik le beejo' ti' ichil le éejoch'e'enilo', chéen ba'ale' le paalalo'obo' ook'olnajo'ob yéetel le tunk'ulo'ob jo'op u juumo'ob ichil tuláakal le kaajo'. J-kaxta'abo'ob tumen juntúul múuch aj-ba'ateel wíiniko'ob tu xuul jump'éel beej. Le nojoch Ix Tutz Nik tu yawte ma' u t'u'uchpachtik bix u xíimbalo'ob; táan u yilik táayta'ak u chu'ukulo'obe, Ix Chak Mo' tu ya'alaj ti' Ix K'ab tumen u yóojel táan u kaxta'al u xi'ibil paalile', ma' u xuulul u yáalkab ti' u chúumukil áak'abe' tu yilaj u pu'uts'ul. Beytúun, Ix Chak Mo' tu k'ubaj u yaal ti' u noj na'tsil ka tu bisaj ti' jump'éel kúuchil ti' aj-koonolo'ob utia'al u takikubajo'ob te'elo'. Tu yilajo'ob jump'éel piits' nook'il ka ka'a áalk'abnajib ti' le beejo' tu'ux tu beetaj u yu'uba'al tumen máax

kaxtiko'ob.

Yáanal u juul eek' ti' u pikit k'iine', Ix Chak Mo' áalkabnaj te k'íiwiko' ka j-ok tu chúumikil; j-na'akij ti' u éep'il jump'éel múul yéetel le chaach láayli' yaan tu k'aabo. U éek'same'ental Báalam K'iine ti' u sáastale táan u ba'atel te ka'analo', u na'akalil tu beetaj u yila'al tumen le jolkano'ob te kaabalo'. Tu p'iichil le múultuno, leti'e' j-ook tu naajil k'uj tu'ux ku jak' óoltaj le aj-k'iino'obo beyxan xolaj tu taanil le p'uuluto' yéetel tu xootubaj utia'al u k'ubik u k'iik'el ti' u kíimen íicham Chaak Tok Ichaak He'.

Leti'e' táan u payalchi'e ka u bak' paachta'abij yéetel j-lúub jump'éel oochel yóok'ol leti'. Tu sutaj u paach ka tu yilaje' Nacom Báalame wa'alakbal tu taanil. Leti'e' tu ya'alajti'e' Wak Chaan Kawiile' ts'o'ok u yúuchtal xi'ik te noj lu'umilo'. Le nacom' tu ta'akaj u p'uja'anil yéetel tu ya'alaj Wak Chaan Kawiile' mix táan u béeytal u p'áatal je'ex juntúul ajawile kex wa kuxlak wa ma'. Chéen ba'ax k'a'abet ti'e' u ts'o'okol u beel yéetel leti' uti'al u p'áatal juntúul ajawil. Leti'e' tu núuktaj ma'teex u ts'o'okol beel yéetel leti' yo'osal tuláakal k'aasil tu beetaj ti' u yíicham. Tu ya'alaj xane' u yóojel le ba'ax ku yúuchul táanilo', ba'axe' le ajawo' ma kíimki', kíinsbil úuchik u beeta'al yéetel mix táan u béeytal u k'e'exel le ba'ax a'ala'an taanilo'. Beyxane', tu ya'alaj u yóojel u láak' ba'ax ku yúuchul taanil Wak Chaan Kawiile yaan u púuts'ul yéetel yaan u kuxtal, beyxan le k'iin ken kaxta'ak u yaal u ajawil Mutul

tumen Kaloomte Báalame' le k'iin je'elo' yaan u kíimil.

Le nacomo' tu che'ejtaj; ka' jo'op' u ba'atel t'aano'ob, leti'e' naats' te eebo'obo yéetel le kuuch piits' yaan tu k'aabo. Tu yaayantaj u ts'o'okol u beel tu yéetel, ba'ale' leti'e' tu ya'alaj yaan u yáax kíimil ket ka ts'o'ok u beel tu yéetel. Ka túun tu sajakkúunsaj wa ma' u yóotik ts'o'okol u beel tu yéetele', leti'e' bíin ts'o'okok u beel yéetel u yaalil. P'uja'ane, leti'e' ma' tu yóotaji' yéetel tu k'ak'aas t'aanaj; ka tu yóotaj u chukike', ma' tu yilaj sajkil mix wa k'ub tu yicho'ob, chéen t'oot'oochki' yéetel ma' sajkiiil'. Leti' suutpaachnajij yéetel sa'at tu xuulil le tu'ux yaano' tán u luubule' chéen maasak' chika'an tu'ux u juul k'iin le báalamo tán u ch'íijil te ka'ano'.

Nacom Báalame' tu kaxtaj u ts'o'ots'ol wíinkilal Ix Chak Mo' yáanal le múulo', yéetel tu beetaj jump'éel loolob t'aanti' ka tu yilaj tu yiknal le múuch' nook' waach'alo; ka ts'o'oke ka'a tu ka kaxtaj le mejen paalalo'obo. Ix Tutz Nik mina'anti' u páajtalil u púuts'ul, ka ts'o'oke kaxta'ab u ta'akmubaj ti' jump'éel otoch yéetel Ix Kin. Leti'e' ma' kuxlaj te ba'atelilo', le chan xch'uupalo' bisa'ab tu taanil Nacom Báalam yéetel Tseek Peek'. Le jolkano'obo awatnajo'ob yo'osal u ts'oylajo'ob.

Ma' xáanchaje', 21 ti' abrilé' ti' u ja'abil 511 A.C (9.3.16.8.4) yéetel 51 ja'abil yaanti'e, Nacom Báalame, leti'e' úuchilake' ich 25 ja'abile' tu ba'atetaj Mutul, leti'e' ts'o'ok u beel yéetel Ix K'in

chéen uk ja'ab yaanti' beyxan p'áat u awajil Mutul, táan u k'axtik u k'aabae' bey Koloomte Báalame. Tu ye'esaj jump'éeel bak' kaal yéetel jump'éeel ch'úuy xixim beeta'an yéetel xixim k'i'ixil chak, bey úuchik u ya'alike' u ix-ajawil Mutul. Chéen ba'axe' te k'iimbesajo', ix k'ine' kulaj tu ts'iik, Tseek' Peek'e kulaj ti' u xno'oj, u ki'ichkelemkúunsmubaj yéetel jump'éeel nóok' beeta'an yéetel xook ch'úuyilo'ob, ki'ichkelemtak mejen ba'albal ko'oj yéetel jump'éeel jats' utsil k'u'uk'mel yaantaki'. Lela' leti' le úuchben baatsil ch'aik le siibalo'obo' yéetel le ki'ki't'aan ku ya'alaj yo'osal le ts'o'okol beelo', le chan x-ch'uupaló' chéen kula'an yéetel u sajkil.

Te áak'abako' Koloomte Báalame' yéetel Tseek' Peek'e' k'iimbesajo'ob beyxan káalchajo'ob yéetel le máako'obo', aj-k'iino'ob yéetel le jolkano'obo'; le noj lu'umilo' k'iimbesanaji' tak tu sáastal yo'osal le túumben ajawo' tumen yaan u ka taasik múuk' óolalil yéetel toj óolal ti' Mutul. Chéen ba'axe', Ix k'ine' bisa'ab tu kúuchil u weenel u na'tsil, tu'ux yaan u p'áatal tu junal. Te áak'abo' Ix Ch'upul T'u'ul chilaj tu junal ti' jump'éeel mayak che'il weenel ka ok'olnajib tumen u yíichame' mix bik'iin u suut okol tu yotoch, la'aten tune' yaan u kajtal tu junal te otocho' ti' tuláakal u k'iinil u kuxtal, mina'an u yíicham mix u paalal.

Ix k'ab tu bisaj Wak Chan Kawiil ti' jump'éeel ba'ax le ku ku'uchul chaampal leti'e' yaanti' ka'ap'éeel ja'ab yéetel j-bin ti' u xaman-chik'iinil sak

beej. Ja'atskab k'iine', leti'e' tu k'eexaj u yutsil nook' yéetel jump'éel wipil yo'osal ma' u k'ajóolta'al. Te beejo', tu kotsaj u bak' kaal beyxane' tu k'eexaj mejen ba'abal ya'ax ko'oj chéen ken k'a'abéetcha'ak ti' leti'e' yéetel le paalo' yo'osal u janal wa u yuk'iko'ob ba'ax. J-máano'ob ti' u noj-lu'umil Uaxactun, ti' u ka'p'éel k'iinile' k'ucho'ob tak Xultunm noj-lu'umil tu'ux Ix K'abe' nojochlaji'. Upakal Kinich tu k'aamo'ob, te'elo' p'áato'ob u máanso'ob jump'éel ma'alob kuxtal yo'osal tuláakal le ja'ab ku taalo'.

14 ti' Octubre ti' 514 (9.4.0.0.0) ku k'iimbesa'al Kanp'éeł Katun. Ku ye'esa'al lakan tun 23

Ma' úuchuk ts'o'okok u na'akal ti' u k'áanche'-ajaw Koloomte Báalame' ti' Mutul, káajsa'ab u beeta'al wa'akunsaj pak'o'ob yéetel ch'albajo'ob yo'osal u k'iimbesa'al kan katún, 14 ti' octubre ti' 514 (9.4.0.0.0). Ti' u k'iinil le aj-cha'anilo'obo' yéetel yo'osal u múuk'ankinsa'al u ya'almaj t'aanil u lu'umil ajaw Koloomte Báalame', a'ala'ab ka beeta'ak jump'éeł lakan tun te'elo' yaan u yaantal u yoochel Ix K'in, u yúum yéetel u na'tsil.

Le cha'anilo' tu taasaj aj-xíimbalo'ob yéetel aj-u'ula'abo'ob ti' u petenil yajawilo'ob. Ichil le máako'oba', Ix K'in tu éetailtaj Ix Ek, juntúul ix aabil-ajaw u yéetk'iinaben ku taal ti' jump'éeł chichan noj lu'umil Waka (Perú), ku yaantal ti' u chúunul u Rio San Pedro, ti' xaman-chik'iinil. Le chan noj lu'umilo' ka'achile' jump'éeł kúuchil áalkab ja', tu'ux ku k'aamal aj koonolo'ob ku taalo'ob tak xaman-chik'iinil beyxan ku bisa'al ti' cheemo'ob, ti' ken ts'o'okoke' ku bisa'al xíimbalil tak Mutul.

520? Kaltuun Hix (Jix) p'áat u ajawil Kan yéetel tu pets'a'al Río Azul beyxan Maasal

Jo'túul Katune' bey ma'alob k'intaj ku ts'áaik ti' Mutule', ichil uk ja'abe' u lu'umil ajawe' tu máanso'ob uts yéetel u ma'alo'ob kuxtal tu beláankil Kaloomte. Chéen ba'axe', k'uch u péeksil Yuknoom Cheen j-kimil beyo' u jeel u máakil yaan u kotal tu k'aanche' ajawil Kane' Kaltuun Hix, tu'ux leti'e' ku yu'ubik k'a'abéet u p'atik u ma'alobil u meyaj. Ti' le láayli ja'abo', leti'e' chúun u beetik jump'éeel túumben jun múuch' k'atun wíiniko'ob tu'ux tu ba'ateltaj Rio Azul, u jeel noj lu'umil ti' u xuulil kaaj tak xamane', ku p'áatal ichil Maasal yéetel Xultun.

Bey Waka tuuxti' Mutul koonolo'ob tu beejlil ja' tak chik'in, Rio Azule' ku pets'óoltik le ba'axo'ob ku túuxta'al tak tu lak'iinil Río Hondo. Koost jump'éeel ma'alob koonol yéetel Mutul. Le máako'obo' táan u yaayantiko'ob jump'éeel ba'ax seeba'an yo'osal u ch'a' óoltiko'ob le noj lu'umilo', yéetel ku pa'atiko'ob Koloomte Báalame' ka u ye'es u múuk'il. Chéen ba'axe' u túumben ajawil Mutule' ma' leti'i' (bey k'aache'), tumen tu k'aalubaj ya'abkach k'iino'ob tu kúuchil u weenel, chéen je'el u páajtal u xíimbalta'al tumen Tseek' Peek'e'.

Tseek' Peek'e' tu k'áataj ti' ba'axten ma' u keetik le ba'atelo', leti'e' tu núuktaj ti' u jach k'áat éetailo', ts'o'ok u yilik le Chilamo' beyxan u páakat le nojoch máako' tu ye'esaj ti' yaan u p'áatal juntúul ajaw,

beeta'ab u yaantajti' jump'éeel k'aak'as xixmukuyil. Úuchilak xane' le Chilamo' tu ya'alaj ti' u jeel ilmajil, le chéen u k'ajóol u k'eex ajaw Mutule', le k'iin je'elo' yaan u kíimil. Tseek' P'eeek'e' tu yóotaj u ki'imakkúuns u yóol le ajawo', ka tu ya'ale, je'ex u ya'almaj ti'e' mix bik'iin u ts'o'okol u beel yéetel Ix kin, leti'e' mix bik'in u yaantal ti' juntúul k'eex ajawil.

Koloomte Báalame' tu ya'alaj leba'ax u k'aat u ya'ale' Wak Chaan Kawiile' yaan u yaantal u ch'atojil; chéen ba'axe', Tseek' Peek'e' xaan ma' tu ch'e'enixikintaj u t'aano'ob le nojoch Chilamo'. Le yáax ilmajil ma' úuchi', Koomte Báalame' tu beetaj jaajil. Tu ka'a ilmajil jeel mixtan u k'aamal bey séeba'ajnil. Le ajaw ma' táan u kuxkintaj u yóol, leti'e' tu jach ya'alaj chilame' tu k'ak'aas t'aantaj tumen tu p'aataj Ix ch'upul T'u'ul beyxan tu taktaj u pool Tseek' Peek' tumen tu cha'aj u púuts'ul u paalil nojoch jala'ach. Le jach k'áata'an éetailo toojolch'inta'ab tu kúuchil u wenel ajaw, chúuptak u ja'il u yiche' yéetel p'uja'an, Tseek' Peek'e' tu téetaj óoxtúul ichil u jolkano'ob naats'a'ak, ichile ti' yaan juntúul táankelem paal u k'aaba'e' Ch'íich' Mo'ol (Garra de ave), táan u naats'ubaj iknal chilam tu naajil k'uj tu'ux ku beeta'al páayalchi'. Naats'chajo'ob tu iknal ka tu tako'ob u pool tumen tu k'ak'aas t'aantaj le ajawo'; le nojoch máako' tu núuktaje' ma' jump'éeel k'ak'aas t'aanil, waaj jump'éeel ilmajil xooka'an ka'ach, tumen ma'

jump'éeel ba'ax pataji. Tseek' Peek'e' tu yaayantaj ka'aten ti' le nojoch máako' ti' u ka ya'alej le k'ak'aas t'aano', ma' tu yóoti', óota'ab jíiltbil jo'osbil ti' u naajil k'uj, chéen ba'axe' lela' u maachmubaj te k'atal che'o'.

Ya'abkach wíiniko'obe' j-káaj u múuch'kubajo'ob, yo'osal ma' u xoot'ol u meyajo'ob, le jolkano'obo' tu loomo'ob le Chilamo' yéetel jump'éeel ka'amat yeej. Le nojoch máako' xoola'an ka lúubij chéen ba'axe' ma' kíimeni', la'aten tune' Tseek' Peek'e' tu ch'a'aj júump'éeel u báatil Si'intun ka tu p'úuchaj yéetel tuláakal u múuk' u chúumukil u pool, tuláakal u ts'o'omele' láaj week te lu'umo'. Le Nacomo' tu ya'alje' le nojoch máako' ma' táan u páajtal u ka'a beetik jump'éeel k'ak'aas t'aan, le kíinsawíiniko'obo' púuts'o'ob tu naajil k'uj. Chéen ba'axe', u kíimilil Chilame' ma' tu jets'kúunsaj u k'oja'anil Kooloomte Báalam. Ma' táan u jóok'ol tumen sajak ka u kaxáant le k'ak'aas t'aanilo' yéetel ka p'áata'ak ti' u yich u meyaj k'aasil.

Lajun ja'ab Mutul oka'an ti' u xuul talamilo'ob, je'ex jujump'ítil Kaloomte Báalam ku p'áatal mina'an u múuk', u jala'achil ti' Kan, Kaltuun Hix p'áat jach topa'an. Ta'akbail, Massal múuch'laj ka'atéen yéetel u ajaw ti' Kan beyxan u je'el petenilo'ob bin tu paach.

Ts'o'ok u naats'al u kíinil cha'anilo'ob chumuk Katun (9.4.10.0.0); Wak Chaan Kawiil ts'o'oka'an u yaantajti' jo'lajun ja'ab, tu yu'ubaj bix u senkech

to'opol u majant kiik, Ix Kin, ts'o'oka'an ti' bolon-ajun ja'ab; tu yu'ubaj yo'olal u k'oja'anil le ajaw yéetel le ba'alo'obo' ku yala'al ti' nacom Tseek' Peek'. U yóol Ix K'ab ku xuulul yo'olal le k'iino' yéetel u óol tumen chéen paal, Wak Chaan Kawill bin táakbail tak Waka (ti' Peru) tu'ux yóoytaj Ix k'iin táan u xíimbaltik Ix Ek yo'olal u k'iinil le chúumuk k'atuno'. Tu yilaj bix u naats'a'al tak iknal u kiik, yáaxe' ma' ts'a'ay k'ajóoltbili, chéen ba'ale' ka ts'o'oke' jak' u yóol. Leti'e' tu yalaje' tak u suut tak Mutul chéen k'a'abéet ka' tsikbalta'ak kuxa'an yéetel u páajtaal u na'akal ti' u k'áanche' ajaw yo'olal u láaj jáalk'abtalo'ob tumen kaloomte Báalam yéetel u Nacom. Ix kin tu ya'ala u yíichame' jach yaan u múuk', yéetel le yuumobo' mix táan u suut ku pach'o'ob ti' le máak tu ts'ao'ob ti' jala'achil.

Bey túuno', Wak Chaak Kawiil tu ya'alaj ti' je'el u yáantik u púuts'ule'. Leti'e' tu k'áat u yu'ub tu'ux u páajtal u bino'obe'. Leti'e' tu ya'alaj yo'osal jump'éel pasel tak Xultun, chéen ba'ale' Ix Kine' ma' yóojeli', ku ya'alike' ya'ab u sajaki' ti' Kaloomte Báalam ket ti' Kan yéetel waj k'uchuk óojeltbil tu'ux ku táakubao'ob, yaan u bin ts'o'onbi' yéetel leti'e' yaan u kíimil tu yiknal. Leti'e' tu senkech ya'alaj ti' Ix Kin ka púuts'ko'ob, chéen ba'ale' leti'e' táan u kikilankil yéetel ku yóok'ol tumen sajak. Tu ya'alaj ti'e' ma'. Ma' tu yóotal bin te súutuko' chéen ba'ale' tu k'aataj ti' ka páata'ak wa ka yanlak u paatalil jump'éel k'iine'. Tu méek'u'ba'ob, Wak Chaan

Kawiil jok' ka'en te nojoch kaajo', chéen ba'ale' ma'
uts u yu'ubikubail bey wa ts'o'oka'an u laj pe'etik
yéetel jach xeet' óol je'ex mix jmpuul u yu'ububaj.

520?, Kaltuun Hix (Jix) yaan u ts'o'okol u beel yéetel Ix Ek ti' Waka (ti' Perú) beyxan ku topik Yaxchilán

Ix kine' chéen wenel tu beetaj ya'abkach k'iin, mina'an u múuk' uti'al u jóok'ol tu kúuchil wenel. Chiika'an u ye'ekumenil úuchil u yilik u cheek p'áatal ti' úuchul u yáantik u yiits'in ti' le báalamo'. U k'aasil u wíinkilil ma' u yaaj óoltik je'ex u yaaj óoltik tu júunal yanike'. X-leti'e' mix ba'al u biilal, chéen u k'aaba' yo'osal ti' le ajawilo'.

Juntuul aj-bisaj t'aanilo'ob t'aan pachil u nook'il ch'éenebil ka tu k'usaj jump'éel ju'un ts'íibta'an tumen Ix Ek ti' Waka. Tu xookaj chaambeelil le ju'uno' tu'ux ku ya'alike' u yéetailo' yaan u ts'o'okol u beel yéetel Kaltuun Hix u ajawi' Kan. Ix Kin taaklaj u xej úuch u lu'ubul. Ix Ek tu k'áataj ti' Ix Kin u sa'asal si'ip'il, ba'ale' ku tsolikti'e' chéen u páajtal u k'aamik u bo'olil si'ipil ti' Kan yéetel ka laj ju'utuk le kaajo', beyxan ka kinsa'ak leti' yéetel u baatsil. Xleti'e' tu ya'alaj ti' Ix kin u náat u múuk' Mutule' ts'o'oka'an u sa'atal, u jaajile' chéen u páajtal u k'ubikubaj ti' u noj lu'umil ajaw Kan. Jach jaaj ba'ax ku ya'alik Ix Ek, úuch u lúubul Waka, Mutule' to'op ti' u nuup' yéetel le chik'iino'. Ti le ja'ab xano', Kaltuun Hix ts'o'oka'an u ch'aik Río Azul yéetel u ba'atelil, beyxan u nuup' paklan koonolil ti' u xamani' yéetel u bo'olil ka'ach ti' Motul. Beejoraja', yéetel le ts'o'oka'an beela', Kaltuun Hix ilik Waka, u

nuup'il beej ja'il ti' Motul baanta chik'in.

Chéen ka'ap'éeel ja'ab ts'o'oka'an u máane', yuumilo'ob Motule' ts'áabtio'ob u jeel k'aas péeksilo'ob, tumen Kaltuun Hix ts'o'oka'an u ya'abkunsik u ba'atel yéetel ts'o'oka'an u topik Báalam Mo'ol (pata de jaguar) ti' Yaxchilán ti' Rio Usumacita, bey túun úuch u xóot'ik u ts'o'ok nuup' ti' Motul yéetel le noojolo'. Je'ex juntúul noj kane', Kan ku to'kubaj ba'paach Mutul, tu'ux ku tselik ti' u péetenil yajawo'ob tsentik ka'achik yéetel k'uub ixim, tu'ux ku chaik u kimil chaambeelil je'ex u xu'ulul ik' máake'. Chéen ba'ale', p'áatal jump'éeel beej ti' le paklan koonolo'ob yóok'olkaabo', ti' u nojoch petenilo'ob noojol ti' Saal (Naranjo) yéetel UXwitzHa (Three Hill Water Caracol). U to'okol ti'ob le péetak beej je'ela' u k'áat u ya'al u kiiimil Mutul.

Ba'ale', le yuumobo' ma' taak u tsikbaltiko'ob yo'osal u sajakilobi', mix máak ma' sajak u t'aan Kaloomte Báalam, tumen le máaxak ka t'aanake', chéen ila'ake' kimen yéetel u mejen paalale' ku lu'usa'alti'ob u kex-ajawilo'. Aktáan tuláakal le kaajo' yabilta'an Kaloomte Báalam, chéen ba'ale' u jaajile' p'ekta'an. P'áat ajawil tumen tu tuukulto'obe' je'el u ts'ayal u kanant Motule', chéen ba'ale' tu xa'ak'to'b ts'iibol yéetel le múuk'o', le beet u ts'áabal ti' le páajtalilo'; chéen ba'ale' u ts'iibol beentik u sajaktal. Yaan jump'éeel ba'al beetik u ch'a'ko'ob sajkil le yuumobo', tumen kex ts'o'oka'an

u máan le ja'abobo' le ajawo' ma' yaana'ak juntúul u paal ti' u k'eex ajawili' yéetel óojelta'an Tseek' Péek' beetik.

Le úuchben ajawo' yanti' 77 ja'ab, je'ex u máan le k'iinobo' jach pek óol yéetel ma' óojelta'an ba'ax u beetike'; chéen le wíinik luk'sa'an ti' toope' Tseek' Peek', leti' ku ch'úuk yéetel ku kinsaj. Ku pa'atal ka'ach ka xi'iko'ob tuláakal le yuumobo' tu taanil k'áache' ajaw, chéen tumen sajko'ob ka ya'ala'ak u k'aaba'ob tumen u jeel yuumo'ob yéetel ka tak jo'oltako'ob yéetel ka ya'abchaja'ak u bo'olil tu yo'osal u yéet máano'ob. Wa juntúul yuum jach sáajke' je'el u ta'akal u poole', ba'ale' wa u jeel yuum jach táak u luk'ul te'elo', leti'xan ku tuch'bil. U ts'áakil taas tu yóolo'ob le yuumo'obo', mix máak t'anik u yéet najil, yéetel tu láaj tuch'liko'ob u éetailo'ob. Kaloomte Báalame' jach sáajak ka tu'usuk tu'ux Tseek' Peek' tu ya'alajti' ka wenek iknal yo'osal u kananta'al ma' u kiinsa'al.

Le kaajo' tu k'iinbesaj le jo' katún ti' 1 ti' julio ti' 534 D.C. (9.5.0.0.0), chéen ba'ale' le k'iinbesajo' jach luba'an u yóol. Mina'an mix jump'éel túumben liik'esaj yo'osal k'iinbesaj, yéetel jump'íit wíiniko'ob ku k'uchlo'obo' ma' ya'ab u xúupo'obi'. Le sáajkilo' tu p'ataj jéets'el le yuumobo', ba'ale' u máakil Motule' mix ba'al yaan u ya'ati' tu tuukul yo'osal Kaloomte Báalam. Le x-ko'olelo'obo' ku tumentiko'ob jump'éel tsool yo'osal u máano'ob aktáan le ajawo' tu'ux ku ya'aliko'ob ku tumenta'al u

bo'olko'ob ya'abkach táak'in kex Kaloomte Báalam ma' tument u k'uchul le paklan koonolo' mix le wíinik ti' maanalo'. Ku k'áatchi'tiko'ob bix u yuumil u ajawo'obo', wa leti'e' chéen ku ta'akikubaj tumen sajak. Kaloomte Báalame' jach p'u'uji' ka p'áat ma'ach u k'amik wíinik, chéen ba'ale' Tseek' Peek'e' j-bin u xíimbaltik u k'íiwik koonole', le máako'obo' ku mukul t'aan tu báakpaach, ku ya'aliko'obe' le ajawo' ma' xiib ti' u yaantal u paalal yéetel u súuk beet k'áas ba'ale' yéetel Nacome', leti' beetik u binti' k'aasiti'

535, Ix Kin (30) beeta'an na'il ichil jump'éeel ki'ki' máasaj yéetel le yuum Ch'íich' Mo'olo'.

Way j-taal u yíik'al le k'aaso' yéetel ma' ki'imak óolali', juntúul máak u k'áaba' Ch'íich' Mo'ol, naats' ti' Ix Kin te k'iino' yaan ti' 30 ja'abo'ob, ka su'ut u éetail. Leti'e' ku j-t'aaan bey jach ya'ab ba'ax u yóojel jak' óoltik x-ko'olelo'ob yéetel u yutsile' ku p'iitump'iit u puksi'ik'alo'ob chéen náats'ko'obti'. Chéen ba'ale' chéen Ix Kin ku yu'uba'al u t'aaan, tu'ux j-cha'ab u yila'al u puksi'ik'al, u máan k'abi', u k'a'ajsajil yéetel u yookolil, tu'ux su'ut u kuxtalil yéetel u ki'imak óolil. U junsaj óolal ti' Ch'íich' Mo'ole' súuklajti', ichil u yíik'e', u tuukule' chéen ti' leti' yaan, ba'ale' le yaakunaja' k'a'abéetlaj u bisa'al ta'aklanbil, tu'ux j-k'uch u k'iinil u yu'ubik u k'oja'antalil. U yaabilaj ti' Ch'íich' Mo'ol jach máan ya'ab, u amal múusiik yéetel u amal tuukulil chéen ti' leti'. Chéen ba'ale' le yaabilajo' jach máan sajbe'entsil yéetel k'a'abéet mu ya'ala'al, chéen ba'ale' j-k'uuch u k'iin u k'oja'antalil.

U aj-k'oošo'obo' tu kanáantajo'ob; le x-ch'úupo'obo' u yóojelo'ob le xuunan x-ko'olelo' mix k'oja'anili', chéen yo'omchaja'an tumen juntúul paal. Le je'elo' u k'áat u ya'alike' u béeytal u kíimsale'; j-ta'ak u pool u yuum yo'osal ba'ax tu beeto'ob. Ix Kin k'a'ali', ti' le nojoch jala'achil yéetel ti' le máako'ob tu ya'alajob leti'e' jach máan k'oja'an

yéetel ma' u béeytal u xímbaltaj yéetel ma' k'aabet u p'u'ujuli'. U túukil le meyaja' chéen p'áat xáam; jump'éeel áak'abe' yaanchaj le chaampalo', toop ka u sensen ta'ako'ob le paal síijo', beytuna' Ch'i'ich Mo'ole' tsikbalnajij yéetel Ix Kin chéen tu júunalo'ob, tu yilaj u beetik ba'alo'ob yo'osal u kuxta'alo'ob yéetel mu chukulo'ob. X-leti'e' j-bin yéetel tu ts'o'okil, tumen tu ts'o'oke', wa ma' taak u bine' yo'osal u beetik tu yutsilti', yaan u yaantalti' u múuk'il yo'osal u kanántik u chaampal síijo'.

Ma' jak' óol ti' Ch'i'ich' Mo'oli', tumen ichil ya'abkach wi'inalo'obe' káaj u náajaltik u yáatal tumen yuumo'ob yéetel aj-k'iino'obo' yo'osal le k'eex múuk'ilo'. Tu jeel u k'iinil ja'atskabe' Ch'i'ich Mo'ole' tu k'áataj jump'éeel u'uy tsikbal t'aan iknal Kaloomte Báalame', yo'osal u ts'áaik péeksil ti' jump'éeel k'úuben ku naats'al. Le nojoch yuumo'obo' tu múuch'uba'ob ichil le noj naj jala'acho' yo'osal u yu'ubiko'ob le ajawo'. Kaloomte Báalam beejóorasa' juntúul nojoch Máak yéetel 75 ja'abo'ob. Kulaj te k'áantuuniche' ajaw (k'áanche' ajaw) ka j-ween tu yóok'ol jump'éeel k'am jool macha'an tumen u palbil. Tu tséele', je'exbix súuke', ti' yaan Tseek' Peek', tu xikin. Ch'i'ich' Mo'ol kulajij tu aktáan le ajawo' yéetel tu tsolaj u tsikbalil le ajawo', tu k'iimbesaj jujump'éeelil u náajalil yéetel tu ya'alaj u yalab óolal le nojoch yuumo'obo' yéetel u kaajil Mutul ba'ax ku páatiko'ob tu ajawo'. Ts'o'oke' ka t'aanaj yo'osal le alab óol jata'ano', úuch u to'olo'ob, le óolalo' yéetel

úuch u lúubul, yéetel u yóotsilil Mutul, chéen ba'ale' tu ya'alaj sám k'uchuk le áantajilo'. Tseek' Peek' wa'atlajij ka tu k'áatchi'taj bix u ta'aluj a'al Ch'íich' Mo'ol te ajawo', yéetel tu k'áatchi'taj ba'ax áantaj ku ya'alik. Ch'íich' Mo'ol bin yéetel le aj-k'iino'obo' yéetel tu k'a'ajsaj ti' le ma'ax ku yu'ubik le ba'ax a'ala'ab yo'osal le chi'isajo' tu'ux ku ya'alik Kaloomte Báalame' u janp'áatal u ajawil chéen yo'osal kaxta'al u k'eex ajawil Motul. Kaloomte Báalam tu núuktaj mináan máak ku p'áatali'. Ch'íich' Mo'ol tu núuktaj, te k'iin je'elo', yaan u k'eex ajawili'. Kaloomte Báalame' áawatnaj k'a'am, tu'unij, u ch'éenebil nook'ile' je'k'ajij, tu jóolile' ti' wa'alakbaj Ix Kin, yéetel u champaal tu k'abo'. Kaloomte Báalame' tu k'áat chi'taj máax ti'ilil le champalo'. Ix Kine' tu núuktaj uti'al, yéetel uti'li', u k'áat u ya'alik beyo' uti'al Ch'íich' Mo'ol. Ti' le ba'ax tu ya'alaj Ch'íich' Mo'olo' tu séeb núuktaj ti' le ajaw ku yáawato', le je'elo' jump'éel ba'al k'aas tu beetaj. Beyxane', u jeel yuumo'obe' tu lomo'ob yo'osal mix máak ichil u bajo'obe' u tuch'laj yéetel u ta'akal u poolo'ob. Le ajawo' óok'onajj yéetel áawatnaj ti' u yaajil u xo'otolo' je'ex u bin u kíimil. Le yuumo'ob tu k'a'alo'ob le Tseek' Peek'o', yéetel jump'éel che'e' tu biso'ob jeela'an yéetel k'aas yo'osal le ba'axo'ob k'aas tu beetajo'.

U kaaajil Motule' tu k'imbeso'ob u jáalk'abil u k'aax nak' le Kaloomte Báalamo' yéetel u síijil le túumben k'eex ajawilo' te k'áantuunicho'. Ichil

jejeláas ch'i'ibalile' tu k'iimbesajo'ob yéetel o'och tu paachil u nayo'ob. Ku ch'uyiko'ob le úulumo'ob tu yooko'ob te che'o'obo' yéetel ku jáat xoot'iko'ob u kaal yo'osal u síijiko'ob tu k'ujo'ob. Ken ts'o'oke' ku t'ubiko'ob le úulumo'obo' ti' ja' ku popok' look yo'osal u t'uut'iko'ob u k'u'uk'mel yéetel u luk'siko'ob u choochel, yo'osal u t'ubiko'ob ka'aten tuláakal le xóot'o'obo' ti' ja'il boox ti' iik tóoka'ano'. Le éetchi' najo'obo' ku yu'ulo'ob yéetel u síi kaabi' ch'ujuk k'úumb beeta'an yéetel k'aab wa áabal yéetel ta'ab yéetel iik. U loobil u ajawil Kaloomte Báalame' tu j-taasajk'iino'ob jach toopol, sáajkil yéetel óotsilil ti' Motul chéen ba'ale' le kaajalo' tu alab óoltaj bey u béeytal u yaantal jump'éeel ajaw k'aasa'ane' ts'o'ok xan u k'askuntik u ayik'alilo', jump'éeel ma'alob ajawile' je'el u béeytal u táasik ti Motul u suut le báalam k'iino'.

Tu ts'o'ok ya'ab k'iino'ob ti' le k'iimbesajo', u noj naajil jala'ache' tu'ux book yo'osal le janal ts'o'ok u tu'utal, xéejo'ob yéetel ta'o'ob. Ix Kine' tu ya'alaj ka cho'o' book yéetel ka túumbenchaja'ak le pak'o'obo' beyxane' le lu'umo' yéetel jump'éeel ta'anil boonil. Yéetel wa'akunaj pak'o'ob tu báakpaach, leti'e' tu t'aanaj le yuumo'ob yéetel le aj-k'iino'ob ti' jump'éeel u'uy t'áan wíinik ti' u taanil k'áanche' ajaw. Ti' u bo'oyil le k'áanche' ajawo', leti'e' yaanti' jump'éeel óop'ol pixan, chéen ba'ale' beejorase', ti' u k'áanche' ajaw, u k'áan jo'ol Motul, yéetel u chaampal u méek'maj, k'éexi' ka tu

múuk'ankúunsubaj. Yéetel jump'éeel túumben t'aan, tu ya'alaj bix u yilik yaan u bin ti' Mutul, jump'éeel ts'áaj-tuukulil jak' óolil. Tuláakal le yóok'ol kaabo' ku alab óoltiko'ob ka Ch'íich' Mo'ole', u yíicham le x-ajawo', u yuum le k'eex-ajaw yéetel u jóolil u luuk'sa'al Kaloomte Báalam, u ya'ala'al ajawil wa chéen yajaw wa jala'achil chéen ti' u suut k'iin ti' Motul. Chéen ba'ale' Ix kin tu takche'ejta'aj je'ex ba'ax u páajtal u tselik ti' u múuk'il wa u beetik loob ti' u kuxtal u yaal. Bey u na' le k'eex-ajawo' tu ya'alubaj yajaw yéetel jala'achil tu k'aaba' u yaal yéetel tu ts'a'aj ti' Ch'íich' Mo'ol u k'áabal nacom yéetel tu ya'alaj u yíicham. Ch'íich' Mo'ol ja'ak' u yóol; tu ts'áaj tuláakal u yutsil yéetel u na'at ti'al u p'atik paachil tuláakal le tak u náajalo'ob, kex takpaja'an xan Kaloomte Báalam yéetel Ix Kine', chéen ba'ale' tu chichankuunsaj Ix Kin. Leti'e' mix tu cha'aj u náajaltik le ts'oysajo', u maas k'aasile', tu ts'áaj le ma'alob meyaj ti' Nacom, úuch u ts'áabal ti' le meyajó' p'aat mixtan u beetik mix jump'éeel jejeláas t'aan yéetel leti'e' ichil le k'iin je'el kun meyajó', tumen k'ana'an u yaantal tu wotoch le nacom'obo', tu'ux ma' táan u cha'abal u yaantal ba'ax u yil yéetel u láak' ch'úupo'ob, beyxan u yatan, u Ix-nojoch jala'achil Motul. Le máako'obo' jak' u yóolo'ob xan, kex mix ts'áab ti' u k'áaba' bey kaloomte, tumen ka'ache' mix juntúul x-chuúup ts'o'ok u na'akal bey Ix-nojoch jala'achil.

Ix Kin taak u líik'sik Mutul ka'ateen tak yóok'ol

kaaj ti' nojbe'enil yéetel u káajsik ya'abkach nojmeyajo'ob yo'osal u yutskiinsik le beejo'obo', jejeláas bona'anpak' yéetel u túumbenkunta'al le nojoch najo'ob ti' u kúuchil koonol. Tu junal, le noj kaajo' beychaj u ta'akikubaj, chéen ba'ale' le bonil yaan tu yicho' ku ta'akik chéen le yal ku jubulo'. Bey yaan ka'ach chéen junp'íit yajawo'ob ti' al u ts'aiko'ob meyaj yéetel k'uuben, bix mi'inan máax u bóotik le meyajo' yéetel le búukaj táak'ino'. Le Ix-nojoch jala'acho' ku beetik u meyajo'ob tu'ux ku jpóola'al tuunicho'. Ku Yaayantik le táak'ino' yo'osal u páajtal u beetik u nojoch yotoch bey nojoch aj-k'iine', yéetel wa le buka'aj táak'in mix chúuka'ani' ku láaj ch'áaik tu yóok'ol u boolil le kaajo' yéetel ku ch'aik u tojol le aj-koonolo'obo' leti'o'obe' mix suuka'an u boolo'ob. Ka'alikil le kaajnáalo'ob ti' Motulo' táan u muk'yajo'ob le ba'ax ku beetik le Ix-nojoch jala'ach. Leti'e' súuk u maanaal te noj beejo'ob yéetel le k'íiwiko' yo'osal u yila'al u nook' jach ko'oj yéeyel bix jach ma'alob chuuya'an yéetel piits' u yutskiinsmaj yéetel mejen ba'al ya'ax ko'oj yéetel cháak xiximo'ob.

31 ti' Diciembre 537 (9.5.3.9.15) Wak Chan Kawiil (29) ku suut ti' pu'ulajil yéetel ku na'akal tu k'áanche' Ajaw ti' Mutul.

Upakal Kinich, u Ajaw Xultun, tu t'aanaj u soob Wak Chan Kawiil, ti' máax tu k'áataj ka u ta'akubaj yéetel u kanáatikubaj. U tsikbalil ts'o'ok u k'uchul ich Mutul ku ya'alike' Kaloomte Báalam ts'o'ok u kíimil, yéetel ku na'akal Ix Kin tu k'aaba' u yaal k'eex ajaw. Wak Chan Kawiil ki'imakchaj u yóol ka'a tu yóojeltaj ts'o'ok u kíimil le k'aak'aasmáako', chéen ba'ale' j-na'ak ti' ka tu yu'ubaj u láak' tu ts'áanchajtaj. Ba'en Ix Kin ma' yaaj u óol ti' le ba'ax úuchti'o' yéetel chéen ku kaxtik u yutsil ti' leti'. Beyo' tu yilaj ka jo'sa'abi' wa men no'ol wa t'a'aj, Ix Kin tu otsij áantaj, bey jump'éel áak' yóok'ol tuunich. U Pakal Kinich tu ya'alaj ti' ma' u tuklik le ba'alo', tu k'a'asaj te aal ajawo' bey mina'an Kaloomte Báalam, leti'e' ma' u p'aatal táankab. Wak Chak Kawiil u ajaw Mutul yo'osal u k'eex Ajaw, yéetel wa ku paakta'al beyo' wa ku yila'al beyo', yaan u yúuchul bey u tuklik.

Wak Chan Kawiil u bukitmaj u t'ool báalam yéetel u k'u'uk'umel Ketsal bey juntúul aj-ba'atel ajaw; beeta'ab jump'éel xiímbal yéetel aj-paaxo'ob yéetel tunk'ulo'ob yéetel u baakel áalak', jolkano'ob yéetel aj-kanano'ob yéetel u k'alabil che' xooteb túunich, yéetel ya'ab táankelem paalalo'ob u kuchmajo'ob lakamo'ob yéetel k'u'uk'umel ti' Mutul. Le xiímbalo' bin tak ti' u beej Uaxaktún yéetel ka j-máano'ob ti'

jejeláas chan kaajo'obe' le aj paaxo' ku looxiko'ob u tumk'ul yéetel ku yúustiko'ob u báakel áalak' yo'osal u jóok'ol le wíiniko'ob u yilo'obe' jach uts u ka'a suut u yaal ajaw saataj ka'achile'. Le táamkelem paalalo'ob tu ch'a'o'ob u k'alabil che' ka j-bino'ob paach le jolkano'obo'; le na'atsilo'ob yéetel atáantsilo'obe' tu yuk'o'ob k'eyem yéetel ik yo'osal u páajtal u xíimbalo'ob ti' al u yiliko'ob, laene' ti' jejeláas chan kaaj ku máano'ob, le k'iinbesajo' táan u bin u nojochtal. Wak Chan Kawiil k'a'ami' yéetel nojoch tsikbe'en ich Uaxactún, u nojoch kaaj ku áantik yéetel u yet lu'um Mutul; leti'e' áantajij yéetel ya'abkach jolkano'ob.

Ch'íich Mo'ole' tu k'amaj tsikbal ti' na'at ti' u xíimbal yéetel tu ya'alaj ti' Ix Kin u suku'une' táan u taal ti' u beej Mutul. U yiche' chu'up yéetel u ja' u yich yéetel chaklajij men sajak, chéen ba'ale' u yíicham ma' u páajtal u na'atik yéetel mu béeytal u ya'alik ti' mix ba'al. Leti'e', tu ch'a'aj u yaal yéetel u aj-meyajo'ob j-bino'ob u xíimbaltik u naajil k'uj ti' u yuum ich le chúumukilo'. Taanil u buuts' chukej, ku payt'áan yéetel ku k'áatik ka kanaántako'ob; ka'alikil, le tunk'ulo'ob ku kaajal u yu'uba'al baantaj le múulo'obe'. Leti'e' yéetel u aj-meyajo'ob kulajo'ob jeets' óolo'ob yéetel ma' u ya'aliko'ob mix ba'al, táan u yu'ubiko'ob asab k'a'am. Le wíiniko'ob ti' Mutul ku paakato'ob tak xaman, yéetel u eets naach ti' le tunk'ulo'ob yéetel u bakel áalak', chikpajij yóok'ol le bu'utun, u lakam ti' Mutul. Wak Chan Kawiile',

juntuul taamkelem paal beejorae' yaanti' 29 ja'ab, ku xíimbal yóok'ol beej; paach ti' leti'e' chikpajij ya'ab wíiniko'ob ku taalo'ob yéetel leti', bey oole' jump'éel nojoch molay k'atuno'ob yaan ti'le kaajo'. Le aal ajaw naats' tu jonal xaman ti' le kaajo', yéetel le nojoch máako'obo' yéetel x-ch'upo'ob tu k'ajóolto'ob chichan tu k'amo'ob yéetel ki'ikmal óolal. Le palalo'obe' ku yáalkabo'ob táan u ya'aliko'ob le tsikbalo'; le wíiniko'ob ku beetiko'ob nojoch tsool tu tseel le beejo' yo'osal u yiliko'ob yéetel u t'aaniko'ob le aal ajawo'. Ya'ab máako'ob tu pulajo'ob ch'íit yéetel u le'o'ob tu taanile; le múuch' wíiniko'obe' ku yiliko'ob nojochlajij.

Yaan wíiniko'ob ku yóok'olo'ob, yo'osal tuláakal ba'al ts'o'ok u yúuchul ti' Mutule' tu mina'anil yéetel ku yaaj óoltiko'ob tuláakal ba'al ts'o'ok u máan ti le' 27 ja'abo'obo'. Ka tu yilaje' le ki'imak óolo' p'aat ja'il ich, Wak Chan Kawiil j-káaj u yóok'ol, tumen u kuxtal tse'elti' yéetel u noj óolil tse'elti' ichil u kaaj. Wak Chan Kawiil naats' ti u nojoch naaj, u kiike' tu yilaj mix k'aata'ani' men x-ch'úup, ma' u páajtal u ts'o'oksik u láak'. Leti'e' naats'i' yéetel tu méek'aj u suku'un chéen ba'ale' ichil u puk'si'ik'al ma' u k'áati', chéen sajakti'.

Tu láak' k'iine', beeta'ab jump'éel nojoch k'iimbesaj ichil le k'íiwiko', le wíiniko'ob ti' Mutul táan u k'iimbesajo'ob men ka taal u yaal ajaw sata'an ka'achi'. Tuláakal wíinik taak u kutsal tu tseel Wak Chan Kawiil, bey u bin u yejoch'e'entale' le

máako'obo' poch'tiko'ob le jaanalo' yéetel le k'aj ja'o', yéetel ki'imak u yóolo'ob yéetel le ba'alo'ob ku beetiko'ob ku che'ejo'obo'. Le ch'úupo'obo' ma' p'ato'ob te k'iimbesajo'; chéen ba'ale' Ix Kin p'ati' ti' u pool mayakche'o', mix máak ilik, chéen tu junal, chi'ichnakchajij ka tu yilaj u chookol pool le máako'obo', ka bin wenel, mix máak il wa luk'ij.

Tu láak' k'iine' jump'éel utsil k'iin ti'al a bin máan, Ch'íich Mo'ol táan u beetik u meyaj ti' u bo'ota'al tumen le meyaj ku beetiko'ob le meyajil máako'obo'. Leti' ku beetike' ka j-na'ako'ob chéen wa juntúul balts'amo'ob j-na'ako'ob yóok'ol jump'éel kúuchil ti' le k'íiwiko' yéetel tu t'aanajo'ob le wíiniko'obo'. Juntúule' tu beetaj ti' ch'íich Mo'ol yéetel ku che'ejtik bix u nojba'alkuntikubaj yéetel bix u wa'altal. U jach uts u beetik tumen le múuch'ilo' wíiniko'ob táan u che'ejtiko'ob.

Le ix-nojoch jala'ach Ix Kino' p'áatal chéen tu
junal,

U yichame' u náachkuunsaj.

J-taalen teen, jach ki'ickelem,

U puksi'ik'ale' táan u tutup'áankil tin wo'osal.

Leti'e' utschaj u yik, beyo'

Le ajaw tin kíinsaj.

Ba'ale' le k'áanche' ajawo' ma' tin kaxtaji'

Leti'e', men in ts'iibolal, báaxalnaj tin wetel.

Ka túune', u ka'atúul balts'ame wa'atlajij yéetel ka tu
nojba'alkuntikubaj bix Wak Chan Kawiile'.

Jach jaaj, leti'e' tu kíinsaj le úuchben ajaw
Báalamo',

Sajak ti' tak tu chichanil ka'ach.

Ka suunajene' le wíiniko'ob jach ki'imak u
yóolo'ob.

Tu tsayo'oteen ya'abkach ki'imak óolal.

Tene' ma' j-taalen in ch'a' le k'áanche' ajawo'

Chéen j-taalen in wilej.

Úuch in keetkunsik yéetel le táankelen paalo',
Chéen ku páajtal in ch'áaik.

Le balts'amo'obo tu k'áato'ob te muuch' wíiniko'obo' máax u k'áat ka jo'olpóopnak ti' Mutul, tuláakal le x-ch'uupo'obo' tu yáawato'ob yéetel tu lalajk'a'ato'ob yo'osal Wak Chan Kawiil. Ch'íich' Mo'ole' jach máan ki'ichkelem yéetel yaanti' yaakunaj chéen ba'ale' Wak Kawiile yaanti' ch'i'ibal, táankelen ka'ach yéetel mina'an u yatan.

Le t'aano' tu beetaj u jach p'ujul Ch'íich Mo'ol beyo' ka suutnajij tu noj naajil jala'ach tu múuch'kinsubaj yéetel le máako'obo'. Kali'ikil maas k'iin ku beetik Wak Chan Kawiile ich Motule' ku maas k'a'ola'al, maas seb le máako'obo' yaan u tuukultiko'ob jeel u pajatal u suutul u ajaw Mutule'. Te beejo'obo, je'el u páajtal a wilik paakato'ob yéetel u juum t'aano'ob ti' le máako'ob ku t'oxik jejeláas tuukulo'ob ich ka'ap'éeel muuch'; tak xane ts'o'ok u páatal u tsíikbalo'ob ti' le máako'obo'; bey wóole' náats jump'éeel ba'atel. Le máako'obo' tu t'áano'ob Ch'íich' Mo'ol, men leti'e' ts'o'ok u pulikuba' u kíims juntúul ajaw, yéetel ku ka beet le ba'al beyo' yo'osal u yáantik ix-nojoch jala'ach

Le úuch u jóok'ol maane', Wak Chan Kawiile' tu xíimbaltaj u chúumukil najil k'uj ti'al u yilik le síibal yéetel le muk'yaj ku beetik tu yuum yéetel tu láak' u ch'i'ibalo'obo'. Tun yaantal te najil k'ujo', Ch'íich'

Mo'ol yéetel óoxtúul aj-kanáan u ch'a'amo'ob ka'amat yeej, j-k'ucho'ob ka naats'chajo'ob tu yiknal. Je'ex úuch u béeytalo', tu beeto'ob 19 yaajil yáaxil ka u taakubaj le aj-k'iino'. U yiko'ob p'uja'anil úuch yáax beetiko'ob le kíinsajilo', Ch'íich' Mo'ole' yéetel u aj-kanano'obo' j-bino'ob utsil seeba'an te kúuchilo'. Le máako'obo tu suutuba'ob u yilo'ob le najil k'ujo' ka tu yilo'ob juntúul Wak Kawiil u jóok'ol, k'i'ik'chaja'an yéetel chuup yéetel yaajilo'ob, ba'ale' layli' wa'alakbal. P'uja'ano'obe', le máako'obo' u k'áato'ob ch'atojil, maas taanile u yaal ajaw béeychaj u chukiko'ob Ch'íich' Mo'ol yéetel u kanano'ob ka bisa'abo'ob te eebo'obo' tu najil k'uj, tu'ux le máako'obo' táan u pa'atiko'ob yéetel táan u k'áatiko'ob ti Wak Chan Kawiil ka péeknak. Le u yaal ajawo tu k'áataj ti Ch'íich' Mo'Mool ba'ax ten tu tuukultaj u kíinsik. Chi'íich' Mo'ole' ka tu núukaje' bey úuch u k'áatiko'. Ma' beychaj u jóok'sa'al maas ts'áaj t'aan te aj-tuus máak ka k'a'alij. Le t'aano' "tumen chéen k'áatajtio" juumnajij leti' chuunsej ba'atelo'ob ka naachchaj tak te najil k'ujo' tak te nojoch kaaj kaabalo'. Wak Chan Kawiile' tu k'áataj te máako'obo ma' u ch'iko'ob toojil tu junalo'ob, ba'ale' le múuch'ba'atelo' maas nojoch ka'ach keet leti'. Yaan ka'ach ba'atelo'ob te beejo'obo', chu'ukij wa kíinsa'ab le máako'ob tu nayo'obo', jump'éel k'iin jach máan k'aas. Máako'ob tooj u tuukulo'ob ti' u yaal ajawe' tu j-biso'ob Wak Chan Kawiil yéetel tu yóoto'ob u kanáanto'ob. Yéetel

le yaajil túumben táantik u chu'uyulo', kulaj te éep tu kúuchil le wenelo' ka tu k'áataj ka taasa'ak yaaxtaanil tu aktáan leti' u kiik, u yíicham yéetel u yaal. Tu taanil k'áanche' ajawe', Wak Chan Kawiile' tu tsolaj ti' Ix kin Ch'íich' Mo'ole' tu yóotaj u kíinsej la'atene' k'a'abéet u ch'akal u pool. Sáajake', Ix Kine' tu ch'a núuktaj. Ch'íich Mo'ole' tu yilaj yéetel ja'ak'al óol, ka ts'o'oke' tse'el seeba'anil ka ch'a'ak u pool, Wak Chan Kawiile' ka jan wa'alaj tsikbal yéetel u kiik. Ix kiine' ts'o'ok ka'ach u ts'áaik Kaloomte te kúuchilo', ka ts'o'oke' tu ch'a'aj le k'áanche ajawo' yéetel tu chi'isaj le k'áanche ajaw tu yaalo', le je'elo jump'éel tuus ti' Wak Chan Kawiil, u k'áat u ya'ale u yokoltik u kuxtal, yéetel u yokoltik le ba'alo'ab p'áata'antio'. Kex beyo', leti'e' ts'o'ok u ya'alik u kanantik u kiik kex u si'ipil Ix kiin, letie' ku sa'asik u si'ipil. Chéen ba'ale' tu ya'alaj tu yaale' mina'an u k'eban, k'a'abéet u kíimil ti'al u jeetsik maasil ba'atelo'ob. Ka tu yu'ubaj le t'aano'ob beyo' tu paaktaj u suku'un ka tu jach t'antajti' wa ka u kíinsej u yaale', leti'e' yaan u kíinskubaj yéetel leti'. P'uja'an yo'osal múuk' óolalil le x-ch'uupo', Wak Chan Kawiile' tu ts'áaj ti jump'éel noch laj tu taan pool ka tu yaach'aj u koojo'ob.

U yaale' tse'ela'ab tu k'ab ka bisa'ab te kúuchil wenel tu'ux kíinsa'ab le óotsil chaampalo'. Ix Kine' yaaj óol yanik, ook'ol yéetel áawato'obe j-luub te lu'umo'. Tuláakal u kuxtale' ts'o'ok u múuk'yajtik ba'atelo'ob yéetel ya'abkach sa'atalil, ba'ale' le je'ela

maasil le ts'o'ok u muk'yajtiko'ob tu suutubaj iknal u suuku'uno' yéetel ya'abkach k'aasil tu k'ak'aas t'aantaj yéetel ba'atel t'aano'ob, tu beetaj tak u ka suut paachil. Le aj-kanáano'obo' tu ch'ao'ob yéetel k'aasil le ix-nojoch jala'ach ka tu jirichto'ob tak te kúuchil wenelo' Le máako'obo yaan te k'áanche' ajawo' sáajako'ob yéetel le ya'abkach ba'atelo'. Le aj-k'ooso'obo' yaan te taanil le k'áanche' ajawo' táan u yóok'olo'ob ka'ach yéetel ku yáalkabo'ob tu paachil le ix-nojoch ja'acho'.

Wak Chan Kawiile' tu ch'a'aj le ok'ol bey u bo'olil yo'osal le ka'anal tuus ts'o'ok u muk'yajtiko' ka tun tu ts'áaj u ya'almaj t'aanil ka taasa'ak yéetel ka e'esa'ak tu tsoolil tu tan leti' jujuntúulil le taka'an u pool tumen úuch u máan tu taan. Ti' jujúuntulil máak taka'an u poole', yaan u ya'alal u k'aaba' yéetel u láak'tsilo'ob, tso'okole', séeba'ane' ku jóok'sik u tuukul. Ti' jujuntúul máak taka'an u poole' ku ya'ala'al u k'aaba yéetel u k'aaba u láak'tsil ts'o'okole' ku ch'a'akal u pool. Je'ex máaxake' mixtan u béeytal u yookol te nojoch najo' ba'ale' yéetel jujuntúul máak ku ch'a'akal u poole', ku yu'uba'al u yáawato'ob, u yóok'ol le na'obo', atantsilo'ob yéetel le aalo' tak te nojoch naj ku beetiko'ob múuch' yaajil yéetel yaaj óol. Juntúul u xbech' Ix Kine, j-na'akal u yóol yéetel chi'inake', tsa'ay pu'uts'ul tu kúuchil wenel le x-nojoch jala'acho'. Yéetel u k'abo'ob u laat'maj u xeet'o'ob k'at yéetel u nook' k'i'ikchaja'ane' táan u yáawatik u

x-nojoch-jala'ache' ts'o'ok u kiimil. Tu ya'alaje' Wak Chan Kawiile' ma tsa'ay u muk'ya'atej u tuus u suuku'uj, ka jóop' u yáawat yéetel yaajil.

Te tu chúumukil le najil k'ujó', pana'ab jump'éel muknáal yéetel ka utskinsa'ab u yaal yéetel ta'an bexyan ka bona'anpak'ta'abij. Jump'éel k'iimbesaj ba'ale' jats'uts máako'obe jok'o'ob te nojoch najo. Tu chúumukil le tsoolilo', le máako'obo tun ch'uyiko'ob ka'p'éel ba'al tu'ux ku yúuchul weenel, jump'éele Ch'íich' Mo'ol ch'a'amij, tu láak' jump'éele' ti' yaan Ix Kin chilikbal yéetel u yaal tu k'ab. Yaan ka'ach ch'en te iik'o kex le beejo'ob yéetel le k'íiwik tu beejil u naj k'ujó chuup yéetel máako'obi'. Ichil le ya'abkach máako'ob yaano'obe' mix juntúul t'aanaji'. U wíinkilil Ix Kin, u yíicham yéetel u yaale' ts'áajbo'ob te muknáalo'. U ix-k'ooso'ob Ix Kine óok'olnajo'ob kali'ikil táan u ts'áabal le ba'alo'ob maas yaabilta'an u ti'ale' yéetel ichil le máako'ob ku meyaj ti'o', le k'at tu'ux ku yuk'ul yéetel ku janalo, u kooj le nojoch mantarrayao' ku ch'aik ti u síibalo', je'ex tak u janal maas ki' u yu'ubiko'. Le túun le muknáalo' muúk' yéetel tuunich k'at jajalkil yéetel k'a'al yéetel ta'an. Le aj-k'iino'obo ku tséentiko'ob le ichkolil máako'ob yéetel ya'abkach boox ja' k'áak' yéetel buuts' ki'ibok u yiits k'aax.

Je'ex chowaktak k'u'ukmel Ketsal, u pixan Ix Kin, Ch'íich' Mo'ol yéetel u yaale' tu ku na'akalo'ob te ka'an tun maano'ob tu sajkil le ka'ano. Te layil'

chíinil k'iine', le áak'ab ka'ano' táan u ba'atel yéetel le k'iinil le chak mo'olo' tu yaanal le chuun ka'ano' kali'ikil tsa'ay te ka'ano. U yicho'ob le ox-nojoch jala'ach yéetel u láak'tsilo'obo táan u leléembal yéetel u láak' pixano'ob ku paakato'ob kaabal ti'al u cha'antiko'ob le lu'umo'. Ti tu yilo'ob le 31 ti Diciembre ti 537 (9.5.3.9.15), bix Wak Chan Kawiile kujal te k'áanche' ajaw u p'áatmaj ka'ach tu kiik Ix Kín, yaaxtáanil ti' leti'e', u yuum Chak Tok Ichaak II.

546?, Kaltuun Hix táan u yilik bix Aj Wosal Chan táan u ch'áaik le k'áanche' ajaw ti' Saal

Wak Chan Kawiile' leti'e' ka'ach le ajawo', úuchak ku tuukulta'al u Nojoch Máakil le nojoch kajo'obo', ba'ale' ma'ach u joolpóoptik le maya lu'umo', chéen ba'ale' leti'e' u k'áat ka'ach ka ts'áabakti' u k'aaba' Kaloomte. Tu paaktaj le nojoch kaajo', le pak'o'obo' táan u níikilo'ob yéetel táan u sa'atal le síis óolilo'. Chaambéelile', Motule' táan u kíimil. Le táantik u ya'alal nacome' tu k'amaj yaaj péeksilo'ob, Wak Chan Kawiile' tu beetaj túun jump'éel t'aan ti' tuláakal le máako'ob yéetel le aj-k'iino'obo' yaano'ob te taanil k'áanche' ajawo'. Nacome tu ya'alaj le yajaw ajaw Saalo', Tajal Chan Kínich, ts'o'ok u kíimil chéen ba'ale' ma' tu ya'alaj ti' Wak Chan Kawiil bey u nojoch jala'achili', le túumben ajaw, Aj Wosal Chan Kinich ts'o'ok u na'akal te k'áanche' ajawo', u maas k'aasile', u k'áam ajawile' beeta'ab tu táanil yéetel táan u yila'al tumen le ketlan lu'um- ajawil Kan, Kaltuun Hix.

Yéetel le t'aano'oba' tu beetaj u nich'ba'al. Le nojoch máako' t'aanaji' ka tuya'alaj ichil u lu'um-ajawil u yuume', Chan Tok Ichaak II, ka'achile' Mutule' jump'éel utsil kaaj, ba'ale' u nojochile' ku tsentikubaj yéetel u bo'olil tuláakal le kaajo'ob yaan tu páajtalilo'. Junjuntúul koolnál ti' jujump'éel chan kaaj ku bo'otik u bo'olil kaaj yéetel

ixi'im, jujump'éeel chan kaaje' ku tuxtik jump'iit
ixi'im ti le k'asa'an ajawo'ob ti' Ucanal, Bital,
Xultun wa Maasal; leti'obe' ku bo'otiko'ob u bo'olil
kaaj te máako'ob ti' Saalo', UxWitxHa wa Uaxactun.
Kali'ikil le máako'ob táan u bo'otiko'ob u bo'olil
kaaj ti' Mutule', xaak yéetel xaakil xixi'im, kakaw, kab
yéetel u láak' ba'alo'ob taask'aja'an tak lu'um
Mayao'ob ku bisa'al te nojoch kaajo'. Te k'iino'ob
je'elo, le kúumche'o'obo' chuuptak ka'ach, u
máakilo'ob ti' Mutul túune' utsil tséenta'ano'ob.

Tu k'iinilo'ob tikinile', ku tuuchita'al
koolnáalo'ob te mejen kaajo'obo' yéetel te
lu'um-ajaw Mutulo', tu'ux ku beeta'al u meyajo'ob.
Nuukuch k'ak'o'ob tookik tuunicho'ob ti'al u
juuch'uj yéetel ti'al ka ch'aba'ak u lu'um ti'al u
beeta'al pak' yéetel u ta'anil. Le meyaj máako'obo'
ku ch'akiko'ob xexet'al j-póol tuunicho'ob yéetel ku
máak'antiko'ob túumben najil k'uj ti'al jujump'éeel
k'iimbesaj ti' katun. Ku yutskinta'al yéetel ku
taaxkunta'al le beejo'ob yéetel túumben yaan sak
ta'an, tak xane' ku bo'onol yéetel ku yutskinta'al le
najil k'uj, le nojoch najo' yéetel boonilo'ob chak, sak,
k'an yéetel ya'ax. Kex le meyaj je'el u beeytal jach
ts'u'uyo', ku ma'alob u tséenta'al le aj-meyajilo'obo;
ku ts'áabal u jaanto'ob k'eyem, wóolis waaj yéetel ib
yaan tu ts'u', u ja'il bu'ul yéetel túumben iiko'ob

Ba'ale' tu ts'o'oke', j-k'uuch juum t'aano'ob
tak xaman; ku yúuchul t'aan yo'osal Kane' táan u
cha'antik mejen kaaj yo'osal mejen kaaj,

lu'um-ajawil yo'osal lu'um-ajawil yéetel petlu'um yo'osal petlu'um, jujuntúul joolpóopile' pets'a'an. Te je'el túuno', Kane' táan u naats'kubaj jujump'ítil maas, Chak Tok Ichaak II mantaats' tu kanaántaj u ka'anali' yéetel jáalk'abil. Kaloomte Báalame' yaan k'iine tu ye'esaj u múuk'il, chéen ba'ale', suut chokol poolil, kali'ikil Kane táan u cha'an tak tu yoochel.

Le k'uuxtambalo', yáaxile', tu beetaj uti'al tak Maasal, ka ts'o'oke' tu beetaj xaan yéetel u láak' kaajil ajawo'ob. Ti' jujump'éel mejen kaaj ku ch'a'ike', ku sa'atal jump'éel sayab ixi'im yéetel le meyajil ti'al le Mutulo'. Ix Kan (Wak Chan Kawiile) mina'an ti' le utsil iil k'a'abéet ti'al u yáantik le kajil ajaw te tuus wa le múuk' tial u kínsik le ch'a' k'uux ku cha'an tak te oochelo'. Te xaman, noojol yéetel chik'ino' ts'o'ok u sa'atal tuláakal le kúuchil koonolo'obo' tak le táak'ino', ba'ale' láayli' yaan le uts meyajil te páajtal ookol te kúuchil koonolo' te úuchben jaal ja'o. Le cheemo'ob k'áak'náab ku xíimbalo'ob te jaal ja'o' je'el u béeytal ka'ach u báab yéetel che' ja' ka'anal yo'osal ja'Belmopán yéetel u ye'emelo'ob tak Saal (Narajo) tu'ux ku pa'atalo'ob tumen aj-koonolo'ob le kun bisik le koonolo'ob te sak beej tak Mutulo'. Ba'ale' béeyla'ake' tak Saale' ts'o'ok u ts'áaik u paach ti Mutul, UxWitzHa tune' u ts'ook k'aax t'aan yaan ti' Mutul, u ts'o'ok u páajtalil u yookol te jaal ja'o' yéetel te yóok'ol kabo'. Le nuukuch máako'obo ku yiliko'ob Mutul bix ts'o'ok u p'aatal chéen u yoochel te jump'éel k'iin

ka'ach je'exo'; wa ku sa'atal ka'ach UxWitzHae',
Kane ts'o'ok ka'ach u jóok'ol tu yoochelo' yéetel
yaan u ts'o'oksik ka'ach ti jump'éel ts'ook loox ti
Mutul.

16 ti' Abril ti' u ja'abil 553 (9.5.19.1.2) Wak Chan Kawiil tu yilaj u na'akal tu k'áanche' ajaw Yaajaw Te Kinich II ti' UxWitzHa.

Wak Chan Kawiil leti' p'a'at iilik u nojochta'al Mutul.ba'ale' ts'o'ok u láaj saatik u éetailo'ob yéetel u ajawo'ob, tu a'alamaj t'aantáaj ti' UxWitzHae' le k'úuben yaanti'o' ka u ts'áaj u láak' kaap'éelil láak' óolale' ajaw uuyik u yaajil le k'uub ku ts'a'abil ti' Mutul. Ka kiim u ajawi' UxWitzHae', Wak Chan Kawiile' bin te noj kaajilo' ti'al u yíilik u p'a'atal u éetail ajaw, Yaajau Te Kinich II, ti' wáaklajun (11) tu wináal abrilé' t' u ja'abil 553 (9.5.19.1.2). U k'iimbesajil yo'osal wáak Katune' ts'o'ok u naats'aj, lebeetike', Wak Chan Kawiil tu a'alamaj t'aantáaj ti' UxWitzHae' ka u ts'áajo'ob ya'abach janal bey xan ka beeta'ak jump'éel túumben naaj k'uj tu yo'osal leti'e'. Yajaw Te Kinich II beychaj u nup'intik (muk'yajtik) u bo'olil, ba'ale' jach chíika'am ma' ts'a'ay u máansik u láak' k'iin u alab óotsil ti'. Ti' u láak' ja'ab, Wak Chan Kawiil tu k'amaj tu yotoch u éetail ti'al u k'iimbesaj Wáak Kantun waxaklajun (18) ti' marzo ti u jaabil 554 (9.6.0.0.0). Ti' u yáax k'iinil le k'iimbesajo' ajaw tu ye'esaj jump'éel lakam tun tu'ux yáan u yoochel yéetel u ts'iikbalil. Tu láak' ts'o'ok k'iin janale' ti' le k'iimbesajo'obo', Yaajau Te Kinich II kulaj tu tséel Wak Chan Kawiil, ka tu a'alaj ti'e' yéetel jajil t'áan u alab óotsil yéetel tu ya'alaj xanti'e' yáan u kanáantik u t'aan yéetel u ya'ab óolalil

u nojoch jala'ach. Chéen ba'ale' tu yalajxanti'e' yaanti' ts'o'ol xíikin ti'al u yáantik u nojochil yéetel u éetail.

Wak Chan Kawiile' tu k'áataj tu'ux yaan le saja'akilo' yéetel Yaajau Te Kinich II tu tsoolaj ti' u lu'umil ajaw Kan ts'o'ok u láaj ch'a'aík u puksi'ik'al u lu'umil maya'ob yéetel bix u béeytal u yáantik u noj lu'umil Mutul ka tu múuch'ubaj je'ex pets' la'ankaaj, ku ch'paaík u kiimil je'ex juntúul ba'alche'. Wak Chan Kawiie'l wa'atlajij ka tu ta'akaj u pool Yaajau bix u tuus. Yaajau Te Kinich II tu ya'alaj ka u p'aat junts'e'el u p'uja'anil yéetel u tuukul, ka u láak'ubaj yéetel Kan ti'al u kuxtal yéetel ka p'aata'ak u éetail ka'aten. Wak Chan Kawiil chéen p'aat ch'éench'enkil, óolak u kíinsej waj u kibljajtej, ba'ale' Yaajau Te Kinich II yéetel u máakilo'ob UxwitzHa tu xuump'aato'ob le k'iimbesaj ka tu p'aato'ob u nojoch najil Mutul. Ti' u jump'éel p'uja'anil Wak Chan Kawiil ts'ay tu paach u éetail, tu yawataj ti' yéetel tu ya'alaj ba'alo'ob ti' u taan tuláakal le aj-cha'anilo'obo'.

Buluk (11) ti' u wináal abribe' tu ja'abil 556 (9.6.2.1.11) Wak Chan Kawiil ba'atelnaj yéetel Yaajau Te Kinich II.

Yaajau Te Kinich tu múuch'ubaj ti' u jeel u lu'umil yéetel tu k'ububaj ti' u lu'umil-ajawil Kan. Yéetel e lela' Mutul sa'ati' u ts'o'ok pets'la'anakaaj. Yaan u xuulul u yáanta'al u lu'umil-ajawil Kan, bíin xuxuluk koonolo'ob, yéetel yaan k'ana'anta'al u k'uchul ba'alo'ob tu lu'umil-ajawil Kan. Le kumche'o'ob ku máan chu'upul yéetel ixí'im ka'achile', beejlae' chéen u p'uuyil yéetel wa jayp'éel ixí'imo' yaano' te lu'umo'. J-k'uch u k'iinil tu'ux le x-ko'olelo'obo' ku suuto'ob tu yotocho'obe' yéetel u jojochil xaako'ob. Mina'an ba'al jaantbil te otocho'obo', máako'ob kaajakbalo'ob tu noj lumil Mutule' ka u muk'yajilo'ob wi'ij (waj ka u wi'ijtalo'ob); le tumentike', le óole' tu múuch'ubao'ob ya'abach máako'ob uti'al u yookolo'ob yéetel múuk' te kumche'o'obo' te noj kaajilo' chéen uti'al u yiliko'ob jojochil. Jáak'ano'ob u yóolo'ob, j-bino'ob tu noj najil ajaw; yéetel ya'abach múuk'il páajchaj u yoko'olo'ob te kúuchil tu'ux ku táan óoltaj le ajawo' ka tu ya'alo'ob ba'axten p'ujulo'ob (u k'uuxil) ti' Wak Chan Kawiil (ka tu ya'alo'ob u akanjal ti' Wak Chan Kawiil).

Le táankelem awajo' (j ajawil) tu jala'ach t'aanti'o'obe' yaan u beetik jump'éel suy k'up ti' le k'ujo'obo' uti'al u páajtal u yaantalti'o'obe' ayik'alil

tu ka'aman. Ka tu yu'ubo' le t'aan tu tumentajo' le x-ko'olelo'obo' tu p'a'asto'ob le ajawo', ka tu ya'alo'obe ma' k'a'anan ja' ti' leti'o'obi', ba'ax k'a'anan ti' leti'o'obe ixi'im. Wak Chan Kawiil tu jala'ach t'aanti'o'obe' yaan u kaxti'k janal, ba'ale' le x-ko'olelo'obo' tu ya'alo' ti' aj-tuus.

Te óok'iino', le ajawo' tu yilaj bix tun ku luuk'ulo'ob jaytúul máako'ob ti' Mutul; ts'o'okole', tu t'aanaj le aj-meyajo'ob ti' ajaw ti' u kúuchil le ajawo' (waj kúuchil ajaw). Ti' yaano'obi' (waj jumpul ti' yaano'obi'), le yáax t'aanajo' leti'e' nacomó' yo'osal u seebil le ba'ax úucho' yéetel xan ka tu ya'alaj yo'osal le béelankil ti' le kúuchil koonolo' k'a'abéet u tséeti'ko'ob le máako'obo'. Le béelankilo', tu ya'alaje' le kumche'o'obo' mina'an mixba'ali' le óolale' mina'an ba'al ti'al u ts'áaik; leti'e' tu k'áatchi'itaj ti' le aj-mool táak'ino' ba'axten ma' tu k'ubaj ixi'im ti'. Le aj-mool táak'ino' tu tsikbaltaj ti' yo'osal UzWitzHa ts'o'ok u kajal u jáastpajal u tuxta'al ixi'im yéetel u ts'o'oke' xu'ulul tu beetaj. Yéetel Mutule' óolak u máanso'ob u wi'ijil kíimilo'ob le máako'obo xano' jach táaytak u liik'siko'oob kaaj, le ajawo'obo' j-bino'ob t'aan yéetel Wak Chan Kawiil ka tu k'áato'ob ti' ka u tóose' (yáantej) le noj kaajalo'. Le awaj táankelemo' (j ajauil) tu t'aanaj le aj-ba'atelo'ob maya'obo' beyxan jujuntúulil máako'ob tu t'aanaj yéetel táankelem xi'ipalo'ob uti'al u beetiko'ob u ts'o'ok ba'atel (waj u ts'o'ok loobil).

Ti' u buluk (11) u wináal abrile' ti' u ja'abil 556 (9.6.2.1.11) Wak Chan Kawiil j-ok tu noj kaajil UzWitzHa ka t'óochpaj yéetel u mak bo'oybesajilo'ob (waj bo'oybesajil) Yaajau Te Kinich II. Wak Chan Kawiil tu t'aanaj u éetail ka tu ya'alaj ti' yo'osal u tóoksajil u noj kaajil Mutul, k'a'abéet u baykunaj u bo'otik u ti'ibil óolal, tumen ku k'a'anankunsiko'ob u máakilo'ob Mutul (k'a'abéetkunsiko'ob le máako'ob kaajano'ob tu noj kaajil Mutul). Yaajau Te Kinich II ma' tu chíimpooltaji' ka tu ya'alaj ti'e' mixbik'iin u ch'áaik u yaayaaj kuxtal u kaajal. Ba'ale', Wak Chan Kawiil tu payalchi'ta'al yo'osal u k'aaba' u ts'áaj óolal yéetel u alab óotsil (xóolaj u k'áat yo'osal u ts'áaj óolal beyxan ti' u alab óotsil). Táantik u ya'alik le ba'ala', juntúul ts'uul máak yéetel u aj-kanáano'ob wa'atlajo'ob aktáan u molay k'atuno'ob ti' UxWitzHa ka tu ts'aajubao'ob tu tséel Yaajau Te Kinich II. Jump'éel pan yaan u boonil Kan ku líik'il yóok'olo'ob. Wak Chan Kawiil tun kikiláakil tu ko'il (waj tu k'uuxil), tu ta'akaj u pool u éetail yo'osal k'uub paach (waj k'uubilaj) yéetel jump'éel taaj awat (waj yaaj awat) ti'bantsil, tu pulubaj ba'atel (waj loobil) ti' u múuk'ilo'ob UxWitzHa; ba'ale' le aj-ba'atel maya'obo' yéetel le aj-kanáano'obo' tu je'elsoj le ba'atelo' (waj loobil). Le máako'obo' ti' che'ejtajo'ob beyxan tu yeuti'ko'ob u ajaw Mutul, ku pula'aj jojok'ki janal ti' (waj xtu' janal ti') ku ya'aliko'ob le je'elo' a ti'ibil óolal; ts'o'okole' Wak

Chan Kawiil pu'uts' te noj kaajilo' yo'osal le
t'oonkiisajilo'.

**Ti' u yáax k'iin u wináal Mayoe' tu ja'abil
562 (9.6.8.4.6) Kan, UxWitzHa yéetel Saal,
tu to'opolto'ob Mutul.**

U ajawo'ob ti' Kano' tu yilo'ob Mutul bix úuch u t'ona'ankunskubao'ob yo'osal le múul wi'ijilo'. Le wi'ijo' ma' u k'ajóoltik alab óotsil, yéetel u sajkil u xuupul le janalo'obo', Wak Chan Kawiile' tu k'amaj ya'abkach máako'ob tumen múuch'lajo'ob uti'al u ch'íint'aano'ob tu yo'osal.

Ba'ale' Kane' mina'anti' u seeba'anil. Ka túun, juntúulili u túumben ajaw j-na'ak tu k'áanche' Kan tu noj kaajil Dzibanche', Sky Witness (Ka'an...). Leti'e' juntúul táankelem paal ku kaxtik ki'ki'óolal yéetel nojbe'enil, lebeetike' ka tu yilaj táan u lúubul u noj kaajil Mutule', tu kaxtaj jump'éeel nun ba'al ma' talami'. Sky Witness (Ka'an...) tu meentaj jump'éeel t'aan ti' u ajawo'obo' uti'al u ch'áaiko'ob u ka'amat yéejo'ob. Aj Wosal ti' Saal yéetel Yaajau Te Kinich II Ti' UxWizHa tu núuko'ob; beyxan le jala'acho'obo' tu núuko'ob beyo' ti' Maasal, Xultun yéetel u láak'o'ob. Sky Witness (Ka'an) j-bin xiímbal yéetel u molay k'atuno'ob yo'osal u yilikubaj yéetel Yaajau Te Knich II; ka ts'o'oke', xiímbalnajo'ob tu taan Saal ti' u j-bino'ob tu beej Mutul. Ma' ila'ab u múuch' xiímbal jach nojoch wa jach máan ki'ichkelem. Tuláakal láak'tsilo'ob ku jóok'olo'ob tu yotocho'ob yo'osal u yilo'ob le ajawo'. Tuláakal táankelem paalalo'ob tu macho'ob u nabche'ob yéetel ka

múuch'kíiinsauba'ob yo'osal ma' sa'atiko'ob le nojbe'enido'.

Tak tu ka'anal le naajil k'ujó', Wak Chan Kawiile' tu yu'ubaj tak tu naach yóok'ol kaab ku taaj yóok'ol leti'e'. Okolnaj ti' u naajil k'uj tu'ux muka'an u kiik ka tu t'áabaj jump'éel k'áak'. Tu xoot'ubaj yéetel tu ts'aaj u k'i'ik ti' jump'éel xéet' lu'um, yo'osal u ts'áaik tu'ux ku ts'áabal kíimenil. Boox buuts' tu chuupaj u naajil k'uj, ka'achij boox buuts'. Le ajawo' payalchi'najij, tu t'aanaj le buuts'o', yéetel ka j-binij tu'ux yaan u pixan u kiik. U ka'ana'an u wíinkilil ku meentik u taak u xeej, óolak u báanal tu k'iilkab síisil. Ma' táan u béeytal u yilik u kiik, ba'ale' u yoojel u kiike' ti' yaan te'elo'. Tu t'anaj ka tu ya'alajti' tu ok'om óolaltaj ti' u tuláakalo'ob, le jach k'aaso' tu meetaj yéetel tuláakal u chichil óolal, tumen tu jun k'ulitaj juntúul máak tu naats'il. U lep'oolalo'ob tu ka'ach kíinsaj u paalal yéetel leti', ma' béeychah u ka t'aan beytuno' ka j-joop' yóok'ol. Ka túun tu yilaje' u juul k'iin báalame' ku meentik u chikpajal u wíinkilil u kiik te buuts'o'. U kiik tu ya'alaje' leba'ax k'a'abéet u meenta'al sáam meeta'ak, ma' u béeytal u nup'intaj te k'iintajo'. Leti'e' tu ya'alajti' ken luubuk le báalam k'iino' ti' ak'bal naj, yáan u kíimil, beyxan Mutul. Tu ya'alajti' k'aana'an u báaxtik u ju'un k'aylaj, tumen beyo' tuláakal máak yaan u yojeltiko'ob bix nojochnaji' yéetel bix lúub Mutul, beyxan u kuxtal yéetel bix yúuchul u kíimij. Wak Chan Kawiile' tu péeksaj u pool ba'ale' mix ba'al tu

ka'a ya'alaj, tu yu'ububaj tu junal. Leti'e' tu yilaj bix u che'ej u kiik yéetel bix tu ti'ch'aj u k'abo'ob yo'osal u kuxkintik u yóol. Leti'e' taak u chukpachtik u yoochel tu kiik táan u bin sa'atal te buuts'o' ku bin ka'anal. Te najo' tu'ux mix máak yaani' tu ya'alaj jach u yaabiltmaj; leti'' u yáaxil ku ya'alik le ba'alo'oba'.

Wak Chan Kawiile' j-jóok'ij tu naajil k'uj; tak tu ka'anal múul ku cha'anti'k bix ku naats'a'al tuláakal molay k'atuno'ob te yóok'ol kaab maya tak tu xaamanil jump'éel amal jool tu chuunil-beejo'ob Mutul. Je'exbix -káaj yu'uba'al le baako'ob te ka'analo', Wak Chan Kawiile' tu jóok'saj u ka'amat yéet te eep'o'o'bo' tu taanil le k'an saasil ku tupik báalam k'iine'. Múuch'lajij yéetel le p'ít máako'ob alab u yóol yéetel tu pa'ato'ob tu nojolil jool ti' Mutul. Leti'obe' u bukinmo'ob uts ti' nook'o'ob ba'atelil, jujuntúul ku yaanta'al ti''ob u múuk' ba'alche'e' u k'ajóolti'ko'ob, ku ch'iko'ob u k'ewel ba'alche' bey jump'el kanook'e yéetel u polo'ob bey jump'éel xaaxetil tso'otsele.ba'ale', ti' yaan tu junalo'ob chéen ba'ale' le aj kanáan beej yéetel le aj-k'oso'ob ts'o'ok p'ati'ko'ob le noj kaajalo' tak u aj-kaansajo'ob.

Le k'atuno tu naats'ubaj yéetel núu-ba'ateltaj tu joolil xaaman. Yéete le iiko' chokwoj yéetel jets'tal, Wak Chan Kawiile' tu yilaj Yaajau Te Kinich II tu tsoolilo'ob, chéen ba'ale' mix ba'al tu ya'alaj. Ts'o'oke', béeychaj u yilik u k'uuxtaambal ti'

jump'éeel nojoch k'áanche ku kuchik u oochel ti'al jump'eel báalam, le táankelem Kan ajawil, Sky Witness kulukbalij. Le ajaw tu yilaj le kaabalo', ka tu cha'antaj óotsil k'aas yaalajil ti' noj kaajilo' yéetel jump'éeel peeksil tu k'a, le aj-paax -káajo'ob u paax u ju'umil yo'osal le kiblajo'.

Wak Chan Kawiil ma' ka'a suutnaji'. Ka j-káas u xíimbal yo'olal u núuk-ba'ateltik yéetel le molay k'atuno'obo' ku taalo'ob tu yiknal. U yooko'ob j-káajal u xíimbalo'ob chiich: yéetel tooj óolal tu puksi'ik'ale', leti'e' tu ta'akubaj tambal yéetel aj-ba'atelo'ob ka tu machaj le k'alabil chéen ch'áabil ka tu yilubaj je'exbix aj-cha'anil ti' le ba'ax ku máak'antik. U yaat óolal le jolkano'obe' jach ya'ab u jets' óolalil, ka j-líik'ilo'ob tu tsool ka tu kuucho'ob yéetel ba'atel áawatilo'o. Wak Chan Kawiile' tu yilaj bix u molay k'atuno'ob táan u bin u sa'atal tu paach; ka tu yilaj u yich Yaajau Te Kinich Ie' tu yóotaj u ch'a'paachtik chéen ba'ale' ma' páajchajij ka chichankúunsa'abij yéetel tséela'ab u n'ukulil ba'ateel, ka xola'abij. Bisa'abij tu noj naajil jala'achil tu'ux je'el u páajtal yilik u noj kaajal Mutul táan u toopol tumen u k'uuxtaambalo'ob. Le máako'ob mina'an u nukulil ba'atel beyxan mixtan u béeytal u kanáanko'ob u nayo'ob wa tu junalo'ob.

Wak Chan Kawiil e'esa'ab ti' Sky Witness, Aj Wosal yéetel Yaajau Kinich Ie', te suutuko' tu chaajo'ob u k'áatik ma' ka kíinsa'ak, ba'ale' le ajawo' tu ya'alaj mix yáan u beetik, ku k'áatik ka

kíinsa'ak ket u tsikbe'enil. Sky Witnessse' tu ya'alaj ti' Wak Chan Kawiil yáan u kíimil te k'iin' beyxan u noj kaajill Mutul yaan u kíimil yéetel leti' yo'olal úuch u toopol. Le pak'o' yéetel éets'-pak'-wíinkilal u ts'íibmaj u kuxtal u yúuchben máako'ob yéetel láak'tsilil yaan u tu'upul. Le áanalteo'obo' yaanti' ts'íibo'ob ti' ts'áancheek yéetel k'ak'aas ba'alo'ob, ta'akil tsikbal yéetel tsikbalo'ob yéetel kujo'ob, tuláakal yáan u too'ka'al. 200 ja'abo'ob ka'achile', u yúuchben máako'ob ti' Wak Chan Kawiil ts'o'ok ka'ach u k'uchlo'ob tak Teoti'huacan yo'olal u jo'olpóopsik kaajl maya'ob yéetel ts'o'ok ka'ach páajchaj u na'aksiko'ob Mutul yéetel u lu'umil maya tak te nojbe'enilo'. Le k'iino' yaan u p'aatal bey u ts'o'ok le nojoch xíimbalo' beyxan Mutul yáan u sa'atal te yóok'ol kab0', yéetel ken máan le k'iino' yáan u tu'ubsiko'ob, chéen yáan u k'a'ajsa'al u nojbe'enil ti' Kan.

Ka túun, Sky Witness ts'áaj u ti' u jolkano'ob ti'al u topo'ob le noj kaajilo'. Wak Chan Kawiil yéetel le máako'obe' tu cha'antajo'ob bix le nojoch éets'-pak'-wíinkila ku sutikubaj bey yaalal tuunich yéetel luubulo'ob tak te lu'umo'; bix jach ya'abkach áanalte'ob ku too'kalo'ob yéetel bix u bin le buuts' te ka'analo'yéetel. Balam K'iine' j-lúub te lu'umo' yéetel Wak Chan Kawiil tu yilaj je'xebix tu bisa'al te kaabalo' le lu'umo'. Ka túun k'alaj u yich yo'osal u yookol tu laaj kaab. Ka tu chaantaj le ts'oysaj chukanij, Sky Witnessse' tu ya'alaj ba'ax ken u beetik

le Yaajau Te Kinicho' lemáax tu machaj u k'aaxil u tso'otseel u pool yéetel tu ch'akaj chéen jumpuul yéetel jump'eel si'intun báat.

Le k'atuno'ob j-jóok'o'ob te noj kaajalo' yéetel jump'éeel kaaj táan u kíimil tu paach. U pixan Mutule' j-na'ak te ka'analo' bey buuts' yéetel ta'an, beyxan u ts'o'ok u léembalil ti' le báalam k'iino' tu t'abaj jump'éeel sáasil ku péek yéetel ma' jets'ta'al ichil jump'éeel k'aasa'an kíimil yáaxil ti' u jaanta'al tumen le kano' bixa'an yéetel buuts'. Le áak'abo' ku ch'áaik jujump'éeel lu'umil, tuláakal jool ts'ono'ot ti' le kaajo'. Le molay k'atuno'ob ti' Kane' tu pulubajo'ob ichil jum'p'éeel ch'e'em, jump'éeel úuchben tuunich, leba'ax, junteenake', jump'éeel lakam tun yaan u yich yéetel u k'aylaj ti' Wak Chan Kawiil..

Lekéen u yu'ubiko'ob le wi'ijo', le kaajnáalo'ob Mutul k'a'abéetchaj u bin tu láak' kaajo'ob yo'osal u yaantal uts kuxtal yéetel jets'tal óol. Mutul j-p'aatij bey jump'éeel óotsil lu'umil-ajaw. Nojoch le kaajo' ti'al u kanáanta'al, lebeetik xuump'aatabij, chéen ba'ale' le chúumuk kaajile' ma';

u yaalabo' j-ch'áabij tumen le k'áaxo ti' u laak'
133 ja'abo'ob táan u taal...

Maya t'aan	Español
A'al	Nombrar
A'al wa jaaj	Alegar
Áakam/yáajóol	Lamento
Áantaj kajnáal	Defensas
Aj ba'ate'el	Guerrero
Aj bisaj t'aanilo'ob	Mensajero
Aj chukul íik'	Ansioso
Aj k'a'tun wíinik	Jefe militar
Aj k'íin	Sacerdote
Aj kanáan beej	Guardia
Aj koonolo'ob	Comerciantes
Aj xíimbal	Peregrino
Aj-bíist'áan	Emisarios
Aj-cha'anil máako'ob	Espectador
Aj-k'oos	Sirvientes
Aj-k'uben meyajil	Gerente
Aj-k'úub-t'áan	Embajador

Aj-kanan	Guardaespaldas
Aj-mool táak'in	Colector de impuestos
Ajaw, Nojoch jala'ach	Rey
Ajmeyaj ti' jaalach, Tankabil wiinik	Cortesano
Alab óol	Esperanza
Alab ootsil, Ma' tuusil.	Lealtad
Alabóol	Fe
Awat Che'ej	Carcajada
Ba'a paach	Periferia
Ba'ate'el	Agresión
Babal k'áat	Insistencia
Baksajil	Conquista
Balts'am	Actor
Béelankil	Administrador
Beelil koonol	Canal comercial
Beet óol, Meyaj óol	Actuación
Belil le ja'	Conexión ribereña

Biin úuchuk	Futuro
Bo'ol yo'osal a koonol ma'alob	Cuota
Bo'olil kaaj	Impuestos
Bo'oybesaj	Mantener
Bona'anpak'	Fresco
Boonil	Pigmento
Boonil chaak	Carmesí
Ch'áak che'	Camilla
Ch'alik, makenjal	Aprovechado
Ch'atojil	Venganza
Ch'éench'enki'	Enmudecida
Ch'i'ibal	Dinastía
Ch'i'ibal	Linaje
Ch'i'ibal	Clan
Ch'íijil	Florecer
Cha'anil/k'íimbesaj	Espectáculo
Cha'anilo'ob	Festividades

Chaambéelil	Lentamente
Cháambelil	Suavemente
Chak say	Arriera (hormiga)
Chakjope'en	Rojo escarlata
Chan kaaj	Aldea
Cheek	Cicatriz
Chichankuun	Subestimar
Chíichnak	Desesperado
Chokoj pool	Libertinaje
Chuuk	Arrestar
Chúumukil	Acrópolis
Chuuy	Tejer
Eeb	Escalinata
Éeb meyajil	Rango
Éejoch'e'en	Penumbra
Eek'	Estrella
Éets'	Imitación
Éets' wíinkilal	Monumento

Hulte', k'alabil che', k'o,	Lanza
Tsopche', nabche'	
Its'atil ti' pool	Habilidades de estrategias
Ix-nojoch jala'ach	Reina
Ixi'im	Granos
Jaaj óolil	Jurar
Jaajil óolal	Legítimamente
Jáalk'ab	Liberar
Jach t'aaan	Juramento
Jach yaaj óolil	Compulsivo
Jak' óolal	Emoción
Jak'aj óol	Estupefacto
Jala'ach	Gobernante
Jala'ach wíinik	Líder
Jejelas much maáko'ob	Facción
Jets' óol/Úuy t'áan	Disciplina
Jo'olpóop	Gobernar
Jolkan	Holcán (Guerrero)

Jomlil	Cueva
Jóok'ol	Emerger
Ju'unil ts'o'okol beel (íicham, atan)	Título de consorte
Jun múuch' k'atun wíiniko'ob	Campaña militar
Junsajóol	Enamorar
Júul k'íin	Destello (de sol)
Juum t'aan	Rumores
K'áanche'-ajaw, Ajawil-kisibche'	Trono
K'a'asajil	Recuerdo
k'aak'aasmáako'	Tirano
K'aam	Hospedaje
K'aam pool	Almohada
K'aamaj	Reconocer
K'aas	Inapropiado
K'aas tse'ek t'aan	Discurso alarmista
K'aasil	Fealdad
K'áatal	Empalado (atravesado)

K'áax	Campo
K'aax nak'	Yugo
K'aax t'aan	Alianzas
K'ajóolal	Noción
K'at	Vasija
K'aylay, siyan, K'aylaj	Historia
K'eban tuukul	Aberración
K'eex Ajaw	Heredero
K'exulan, Úuchul	Suceder
K'i'ik'che' wóolis	Pelota de gaucho (hule)
K'i'ixi kay	Spondylus (tipo de concha marina)
K'iimbesaj	Fiesta
K'íimbesaj	Solemne
K'iimbesaj	Celebrar
K'íimbesaj	Ceremonial
K'iinbesaj, cha'an	Jolgorio
K'iwíik	Plaza

K' uub	Consagrar
K' uuben	Tributo
K' uubilaj	Traición
K' uxtaanbalo' ob	Enemigo
Ka a' al	Reiterar
Ka' a okol	Reincorporarse
Ka' amat yeej	Espada
Ka' anal kúuchil	Palco
Ka' anal óolil	Altivez
Kaas-bíin	Emprender el viaje
Kanan	Pretención
Ki' ichkelem	Ostentoso
Ki' ichkelen máak	Galán
Ki' imakkúusikbaj	Complaciendose
Ki' ki' óolal	Popularidad
Kibljaj, k' óoch	Operación(militar)
Ko' ojil	Aranceles
Kolnáal	Campesino

Koolnáal	Granjero
Ku'upul íik'	Asfixia
Kúuchil balts'amil	Escenario
Kuuchil koonol	Mercado
Kuuchil wenel ajaw	Recámara real
Kúuchil-ajaw	Salón real
Kúumche'	Granero
Kuxkintaj óol	Consolar
La'abal kaaj, júutul	Deplorable
Laap'	Embestir
Lakam	Estandarte
Lakam tun	Estela
Léetsbal	Resplandor
Líik'il ba'ate'elil	Rebelión
Loob	Mártir
Loob,ilálalil	Desgracia
Loobil (K'askúunaj), Jaats'	Ataque
Loolob t'aan, K'ak'aas t'aan	Maldecir

Loox	Asestar
Lu'um-ajawil	Reino
Ma' béeytal u síijik paal.	Estéril
Ma' chuka'an óolali'	Parcialmente
Ma'alob k'iintaj	Buena suerte
Máak yaan u muuk' u t'aan	Figura de poder
Mayak che'il weenel	Catre
Mejen ba'abal ya'ax ko'oj	Joyas de verde jade
Mina'anil	Ausencia
Molay k'atuno'ob	Ejercito
Mu'ul	Pirámide
Muk'yaj	Sufrir
Múuch' xiímbal.	Procesión
Muuch' meyaj	Lazo
Múuch' taambal, Múuch'	Consejo
Múuch' tsikbal	Cámara real
Múuch'-tuukulo'ob	Plan
Múuch' kíins	Unir

Muuk	Sepultado
Muuk' óolalil	Fortaleza
Múuk'a'an wíinkilil	Atlético
Muul Wi'ijil	Hambruna
Na'ak óol	Agobiar
Na'akal	Ascension
Na'aks	Elogiar
Na'aksa'al	Ascendido (promovido)
Na'at	Intelecto
Na'at	Inteligencia
Naaj	Choza
Náajal	Ganancias
Nak' ka'an, Chuun ka'an, Siyan ka'an	Horizonte
Nen óol	Meditar
Níikil	Desmoronar
Nikte'	Flor silvestre
Noj ba'al waj nojoch ba'al	Supremo

Noj ba'ate'el	Guerra
Muul ba'ate'el	
Noj kaaj	Capital
Noj Naajil Jala'ach	Palacio
Noj yajil, yáat óolal	Celo
Nojba'alkuntikubáa	Pavonearse
Nojbail, Tsikbail	Orgullo
Nojbe'enil	Gloria
Nojochil	Grandeza
Nook'il-ch'éenebil	Cortina
Nu'ukulil ba'ate'el	Armas
Nuumkinsaj	Sumisión
Oochel	Sombra
Ookol	Penetrar
Óol	ímpetu
P'oktap'ok	Juego de pelota
P'aat	Sucumbir (sucumbido)
P'aat t'aan	Recomendar

P'aatal	Remanente
P'olmal, Meyajilo'ob	Negocio
P'uja'an	Encolerizado
P'uuj	Ira
P'uulut	Bracero (incensario)
Pa' muuk'	Vencer
Páajtal	Poder
Páajtalil	Acceder
Páajtalil	Capacidad
Páajtalil	Habilidades
Paakat	Observar
Paaklam muuk'	Belicoso
Paaklan koonol Koonol	Comercio
Páayalchi'	Oración
Pak'sajkil	Correr el riesgo
Palbil, Paaliltsil	Esclavo
pasel	Refugio
Péeksil	Noticia

Pets', kanan	Control
Pets'la'ankaaj	Siervos
Piits'	Algodón
Pits'il k'aam pool	Almoadas de algodón
Pixan	Espíritu
Poon	Copal
Sa'as si'ipil, sa'as k'eeban	Perdón
Sa'atal	Desvanecer
Sáasilil	Esplendor/resplendor
Sáaskun	Iluminar
Sajakkunsajil	Amenaza
Sajbe'en	Peligroso
Sajkúunsik	Aterrorizar
Sajlu'um	Cobarde
Seen tuukul	Paranoico
Si'intun	Obsidiana
Síis óol	Refrescar
Sóol che'	Corteza

Suut	Convertir
Suut pachil	Retroceder
T'o'ona'an	Débil
Ma' muuk'il	
T'oot'oochki	Resistente
Ta'ak tsikbal	Secreto
Ta'an	Estuco
Taak u xej	Náusea
Táakubaj, júulkubaj, okskubaj	Intromisión
Táanil k'áanche' ajaw	Corte (real)
Takche'ejta'al	Desestimar
Talamil	Adversidad
Tat	Creoso
Tia'alitik	Apoderar
To'opol, lúukbesaj	Derrotar
Tomoxchi'	Predicción
Toojolch'intik	Expulsar
Tóoksaj, áant	Salvar

Ts'áabsaj (k'intah)	Destino
Ts'áaj	Verter
Ts'áaj óolal	Afecto, fervor, devoción, atención
Ts'áaj óolal	Cariño
Ts'áaj-tuukulil	Propuesta
Ts'áanchek, Ts'áanchak'	Triunfo
Ts'íibol o poochtal	Ambición
Ts'íibolal	Deseo
Ts'oysaj	Victoria
Tsáaypachil	Séquito
Tseel	Mitigar
Tseel	Repeler
Tsíikbe'enil	Respeto
Tsikbail	Erguido
Tsikbal yáax ti'	Conspirar
Tsikbe'en	Honor
Tsool ts'íib, nu'uksaj	Información

Tsool xikin	Consejo (Dar consejo)
Tu'u	Fétido
Tu'ubs	Imperante
Tu'ux ku ts'áabal kimen.	Urna
Tunk'ul	Tambor
Tuukul	Considerar
Tuus	Fingir
Tuusnáal	Mentiroso
U beeta'al jaajil	Hacer realidad
U jaats' k'áanab yéetel u ja'i'	Embate
U jeel máak	Sucesor
U jóok'ol táanil máak	Prosperidad
U naajil k'uj	Templo
U wíinkilil ajaw	Gente del reino
U xuul talamilo'ob	Abismo de la decadencia
U xuulil kaaj	Ciudad fronteriza
U ya'ala'aj ba'ax ku yúuchul táanil	Profecía

U yaal Ajaw, Paalil nojoch jala'ach	Príncipe
Uts beelil	Suerte
Úuchik	Probablemente
Úuy t'áan wiinik	Audiencia pública
Weenel, chíilaji', je'elskubaj	Letargo
Wi'ij óolal	Apetito
Winikile' (x-ch'úup wa xíib)	Género
Wooj, e'esajil	Símbolos
X-ko'olel	Dama
Xaak	Canastas
Xéet', Xiix, P'uuyilil	Migaja
Xiimbal	Deambular
Xiimbal, máan	Aventurar
Xix mukuytal	Escalofrío
Xixim	Conchas marinas
Xoot óol, bo'olil si'ipil	Castigo
Xooteb túunich	Cuchillos de pedernal

Xoxot' che' (Mejen)	Tablilla
Xu'ulul iik'	Sofocarse
Xuul	Limitación
Xuul pak'	Cornisa
Xuuxo'ob	Ocarina
Ya'abach	Multitud
Ya'abach Janal	Festín
Yaajil	Dolencia
Yáax t'aan	Indicio
Yaayantik	Exigir
Yala'	Resto
Yet núup'ul	Vinculado
Yóok'ol kaaj	Cúspide
Yúul	Alisar

Múuch'-ts'íib

(3)

U Lu'umil-ajawil Kaane' ku
Ba'ateltik le K'ujo'obo'

Ts'íibta'an tumen
E. K. Bolles

Oochelo'ob tumen
NamSuny Bolles

Suut ts'íibta'an tak Maya T'aan tumen
M. Ed. José Eduardo Montalvo Pool
Hugo René Ballado Poot
Ismael Eliezer Tun Canul
Noé Santos Chí
Marina Aban Chablé
Teresa de Jesús Kauil Cahum
Victor Manuel Bacab Estrada
Daniel Antonio Cahun Tun
Rocío Petatillo Balam
Ángela del Rocío Cahum Balam
Diana Aracely Chan Dzib
Leydi Marleni Canul Cen
José Fernando Dzidz Kauil

13.0.8.2.2 LC, 1 Ik', 5 K'ank'in
21 tu wíinalil diciembre tu ja'abil 2020

U Ch'i'ibalil Kaane' ts'o'ok ka'ach u topik yéetel u ti'alkúunsik u lu'um Mutul (Tikal); u jeets' lu'ume' ts'o'ok u naachtal ti' u Petenil Yucatan tak u noojol kaabalil le lu'umo'obo'. Chéen ba'ale', le je'ela' ma' ts'o'oka'an beya', U K'aay Kaane', u túumben Ajawil Dzibanchee', pakatnaj chik'in yéetel páajchaj u yilik u jeel kaaj neetsil. Baakal Waywale' (Palenque) jump'éel noj kaaj yaan tu chik'inil u xuulil ti' Maya Lu'umo'; wa ku peech' óolta'alo'obe', u k'aat u ya'ale' ku jo'olpóopesa'al u jo'olil uti'al u yokol koonolo'ob ku taalo'ob Teotihuacan. Le kaajo' bey wa mixtan u to'opol tumen u ch'i'ibalile' bey wa ku taal ti' le Óoxlaak' K'ujo'obo' táan u kanáantiko'ob u paachilo'ob. Lebéetike', Kaane' tu líik'sajubaj yo'osal túumben noj-ba'atel; jump'éel noj-ba'atel ma' wa yo'osal juntúul ajawili', tu yo'osal u xulsa'al le k'ujo'obo'.

¿9.7.9.00? (17 ti' octubre ti' 582) U k'iimbesajil Tumbéen Tun

Le báalam k'iine, ichil u múuk'yaaje', ku baytik le lu'umo', u bukiintmaj jach jats' uts múuyalo'ob nupbesmajuba'ob yéetel chowak beyxan leléemkil k'u'uk'mel boonilo'ob chak yéetel saamal chak, ku pulik ya'abkach juulo'ob yóok'ol u koolil le nalo'obo' u piixmaj u kaabalil lu'umil aktáan u yookbalil u ka'analil lu'umo'ob xaman. Yóok'ol u ka'analil wajajyts'íit okomo'ob wóolis lakamo'obe', ku wiilbalo'ob je'exbix u boonil le Xoopo' (Guacamayo). Ku wiilbalo'ob tu juum le xuuxo'obo', u kilbal le lajun-paaxo'obo' yéetel u juum le baako'obo'. Tu paachilo'obe', yóok'ol u keléembalil le waxaktúul aj-kuucho'ob ti'al le pepem che'o' (piit), ku bisa'al jump'éeel oochel u ti'al Yuumtsil Unen Kawiil; u yuumtsil le lu'umo' yéetel le kuxtalilo'. Le je'elo', jump'éeel póolbilche' kili'ichil k'uj je'exbix jump'éeel k'aatab-che', bey u che'il le nalo', yéetel u yich juntúul ma'ax, beyxan u machlamaj jump'éeel u pool wíinkil. Tu yo'osal ka ts'áaba'ak kili'ich-ajawil k'uj, beyxan le kili'ich k'ujo' yaan u yoochel juntúul ch'íich'il Ketsal t'uch'ukbaj te ka'analo'

Tu paach le ajawil pepem che'ile', ku xiimbalo'ob aj-k'iino'ob, u ts'ámajob'ob búuk yéetel u xaachetmaj u poolo'ob yéetel leléemkil k'u'uk'melo'ob. Tu tseelo'obe', le jolkano'ob (aj-ba'atelo'ob) ku xiimbalo'ob, tuláakal u bukiintmajob'ob u yóot'el báalam, u xaachetmaj u poolilo'ob yéetel u kuuchmajob'ob kichkelem ya'ax-tok' ts'opche'ob.

Le x-ko'olelo'ob te ajawilo'ob tán u xiimbalo'ob ichil u jeel múuch'il, leti'obe' u bukiintmajob'ob sak u yíipilil

píits' jejenkóochtak. U ts'áamo'ob u ch'oj-k'anil tuupo'ob xan, uts u taalo'ob yéetel u booxil boonil tu chíika'an keléembalilo'ob; je'ex nu'ukulo'obe', u machmajo'ob wiit'ito'ob ti' jump'éel u k'ab, beeta'an yéetel sak k'u'uk'mel, beyxan jump'éel bóoch' ichil u múuk' u k'abo'ob. Le kaajnáalo'obo' ku bino'ob tu paach le múuch' xíimabalo' te sak beejo'; ichil u ya'abkachil le múuch' taambalo', tuláakalo'ob u bukiintmajo'ob u jach jats' utsil u nook' lekéen j-jo'op' u xíimbalalo'ob; ku bisiko'ob jejeláas kili'ich k'uubo'ob yéetel ki' waajo'ob tu yiknalo'ob, yéetel ku lúuk'ulo'ob ti' u noojolil u jo'olil tak Baakal (Palenque); le noj chak kaaj ku naachtal tak tu xamanil u jaalil le ka'anal lu'umil Chiapas yaan tu yóok'olo'obo'.

Le múuch' xíimbal j-ook te kaajo', yéetel j-bin tu paachil u eebenix le beejo'obo', beyxan tu k'áat-máansaj le k'íiwiko'obo' ichil u tóoxil ka'analkabil ja'obo' séeb u yáakabo'ob. U ts'íibilo'ob ichil u pakilo'ob le naajil k'ujo'obo' yéetel le noj-najil-jala'achil bey a wóole' táantik u boona'al yéetel chak, k'an, ya'ax, boox yéetel sak. Le beejo'obo' táantik u yutskíinta'al yéetel u buut'lanta'alo'obe'. Wap'éel ch'oj áalkab ja'ilo'ob tu k'aat-máansajo'ob le kaajo' yéetel ku buujul aktáan le bu'utuno'obo', layli' ku ts'áaiko'ob u sayab síist'ubeniil ja' mina'an u xuul ti'al uk'ul yéetel ti'al ichkíil.

Le nukuch ya'abkach múuch' xíimbalile' j-k'uuch tak te k'íiwiko', aktáan ti' le naajil k'ujo'. Aktáan ti' le ajaw Kaan Báalamo', le múuch'il j-na'ak tak te kúuchil, tu beel le eebo'obo', beyxan tu kaxtajo'ob u yoochel u ti'al k'uj Unen Kawiil ichil u jool le naajil k'ujo'. Te'el tũuno', j-t'aab le k'áak'o' yáanal jump'éel k'óoben bey wa u pool le ix-k'uj Ix Muwaan Mato'. Ichil jump'éel u p'úulil k'at,

le aj-k'iino'obo' tu pulajo'ob ka'a k'aal yéetel óoxlajunp'éel juuch'bij ixi'im j-póoka'abo'ob, yéetel j-eelo'ob. Beyxane', tu pulajo'ob u tuunichil u che'il poom, leba'ax j-eelo'ob yéetel tu ki'kúuntajo'ob u book le iik'o' yéetel jump'éel ch'ujuk yéetel siis bookil. Te chúumukile', tu ts'áajo'ob jump'éel u xixich'kil wóolis báaxal tu t'abaj u chúukil le k'óobeno' yéetel u k'áak'il.

U kaajnaalilo'ob Baakale' tu naats'kúuntajuba'ob yéetel tu ts'áajo'ob u kili'ich k'uubilo'ob ti'al Unen Kawiil tu eebo'ob le noj-najil-jala'acho'; tu ts'áajo'ob x-noj-waajo'ob je'ex u k'amil le je'o', beyxan tu ts'áajo'ob u chak puksi'ik'al keej, yéetel chak iiko'ob. U jeelo'ob tu ts'áajo'ob, je'ex u kili'ich k'uubilo'ob, úlmo'ob k'axa'an tu ch'iilib u yooko'ob yéetel k'axa'ano'ob tu xiik'o'ob; tu ts'áajo'ob piits'il woolilo'ob yéetel ya'abkach jéek-naalo'ob. Ya'abkach wiiniko'obe' tu jóok'so'ob u k'i'ik'el tu chuun u xikiko'ob, yéetel xane' tu beeto'ob le je'elo' tu waabilo'ob kex ma' u k'áato'obi'; yéetel u k'i'ik'el yaan tu k'abo'obe', tu bonajo'ob le ix-k'ujo' yéetel chakjope'en.

Yéetel le ya'abkach kili'ich k'uubilo'obe', j-chun le óok'oto' yéetel wajaytúul aj-báaxalo'ob ku péeksikuba'ob ichil ka'analtak che'ilo'ob, beyxan ku péeksikuba'ob je'exbix u juum le bobom paaxo'ob yéetel u juum le baako'obo'. Jump'éel múuch'il x-ko'olelo'ob jo'olpóopesa'an tumen u túulil u paal Kaan Báalame', Ix Yóol Iknal, (U Yaal Ajaw u Puksi'ik'al Iik'), tsola'anuba'ob ka jajanche' óok'otnajo'ob yéetel k'aas ka'anal siit'najo'ob, u machamajo'ob wajayp'éel mejen k'atil peek'o'ob. Leti'e' chéen juntúul xlo'bayen chaambel u péek, jach chíika'an u xlo'bayenil. Tu yóok'ote', le xlo'bayen tu wóoliskúuntaj le tsoolilo' yéetel tu bisaj

jujump'íitil le múuch'ilo' ichil le wóosilo'; te chúumuko', yaan juntúul peek' ku pa'atik k'axa'an ti' jump'éel okom. Le x-ko'olelo'obo'' ku yóok'oto'ob ichil jump'éel wóolis, yéetel ka k'uchnajo'ob, j-ch'éen le paaxo' yéetel le mas nojoch x-ko'olel tu naats'ubaj te peek'o' yéetel tu lomaj u kaal yéetel jump'éel xoteb tuunich. Le loobilo' tu jak'aj u yóol le peek'o' tu mot'ubaj yéetel naach'chajij, yéetel ma' u yilik u k'i'ik'el ku t'ulul tu'ux yaan le loobilo'. Ken ts'o'okole', le ba'alche'o' j-káaj u kikiáankil ka túun, tu ts'o'oke', j-kíimij kex ma' u k'áati'. Ix Yóol Iknal tu ch'uyaj le peek'o' yéetel tu sutubaj; kalikil u jóok'ol te wóolise', ku péesik u k'abo'ob tak túun ka j-sáat u tsoolil le ix-óok'oto'obo': tu naats'ubaj tak tu yoochel le ix-k'uj yaan te eebo'obo' uti'al le noj-naajil-jala'achilo', tu ts'áaj le peek'o' je'ex jump'éel kili'ich k'uubil ichil tuláakal le yaano'. Le ajawilo', nojoch ku yu'ubikubaj yo'osal u waabil.

Tu jeel u sáastal k'iine', ken ts'o'okok u ts'o'okol tuláakal le payalchi'obo', le aj-k'iino'oob tu ts'áaj u yóolo'ob ti'al u molantiko'ob tuláakal le ya'abkach kili'ich k'ubilo'ob ts'o'ok ka'ach u ts'áabal ichil le eebo'obo', yéetel tu biso'ob tak tu táankabil le noj-naajil-jala'acho'. Ken ts'o'okole', tu biso'ob ichil le eebo'ob tak le áaktuno'obo'. Le tajche'o'obo' ku sáasilkùunsiko'ob le éejoch'e'enilo' tu síisil le áaktuno'obo' yéetel ku juuliko'ob jump'éel jela'an sásasilil yóok'ol le ayik'alo' tu'ux yaan nal, kakaw, k'úum, si'im túun, ta'ab yéetel u jeel ya'ab nu'ukulo'ob, beyxan táak'in. Le je'elo' tu'ux ka'ach ku ta'aka'al le túumben ayik'alo'.

Le x-ko'olelo'ob yaan taanil k'áanche' ajawe' tu t'oxajo'ob u yáalab le janalo' ti'al u béeytal u ma'ak'anta'al u noj-janal-ajawil. Tu kili'ich k'ubtajo'ob

yéetel tu chakajo'ob x-úulumo'ob ichil jump'éeel ki'ki' janal. Tu ma'ak'antajo'ob yéetel u yich le pak'áalo'obo' jump'éeel k'aab janalil ki'kúunta'an yéetel kichkelem ta'ab ku ch'a'abal tu sayab-tu'unilo'ob Yucatan, tu ts'áajo'ob ya'ab iiko'ob ichil yéetel xa'ak' ki' waaj ti'al u ki'kúunta'al. Le x-ko'olelo'obo' tu oxo'omtajo'ob le nalo' yéetel k'u'umnajo'ob. Ken ts'o'okole', tuláakal le x-ko'olelo'obo', jejemáaxake', tu múuch'ajuba'ob ti'al u juch'iko'ob le k'u'umo' yéetel ka'ob, yéete le je'elo' tu beeto'ob túumben juuch'il, leba'ax j-bíilal ti'al u but'iko'ob yéetel u bak'el tso', tu patajo'ob yéetel u le' ja'as, beyxan tu chakajo'ob ichil le nukuch ch'oyo'ob tu ts'áajo'ob yóok'ol le jáanpik'en k'óobeno'obo'.

Le áak'abil kaane', tu balaj le ka'ano' yéetel u booxel oochelo'ob. Ya'abkach pixano'ob, t'ucha'ano'ob tu paach, tu p'ilajo'ob u leléembal icho'ob ti'al u paktiko'ob u kuxa'antak waabilo'ob. Le aj-xiimbalo'ob bey le u'ula'abo'ob tu bonajo'ob le k'íiwiko' yéetel sak ta'anil beyxan ya'abkach leléemkil piits'il nook'o'ob. Tuláakal le ix-ko'olelo'obo', le paaliltsilo'obo' yéetel aj-k'ooso'obo' ti' Baakal tu chupajo'ob u nu'ukililo'ob janal ti' le wíiniko'obo' yaan ichil u chaakbil-nu'ukulilo'ob yéetel tu t'oxajo'ob ti' tuláakal le máako'obo'; tuláakalo'ob keetil úuch u máatiko'ob. Le máako'oba' ki'ki' tu tséentuba'ob yéetel le noj-janal-ajawil yaan ichil u mamayki' le ooxolo' ku jóok'ol te tamche'obo', beyxan tu ts'áajo'ob u nib óolal te ajawo' yéetel te Óoxlaak' K'ujo'obo' tu yo'osal le janal yéetel le tooj óolalo'.

Le ka j-jo'op' u meenta'al le noj-janal-ajawile', le paalalo' táan u báaxalo'ob. Te Ix Yohk Iknale' táan u ts'aypaachta'al tumen u éetailo'ob ichil le beejo'ob yaan ichil le najo'ob te noj-naajil-jala'acho'. Leti'e' tu ta'akubaj

ichil jump'éel u kúuchil le táankabo' yéetel tu k'alaj le nook'il-ch'éenebilo'obo', ti' j-jéelij tak úuch u naachta'al u éetailo'ob. Ken ts'o'okoke', yéetel u sajkil u ka'a taalo'obe', áalkabnajib tak tu paach le noj-naajil-jala'ach tu'ux tu kaxtaj junmúuch' óotsil paalalo'ob kulukbalo'ob te táankabo' lemàaxo'ob táan u cha'antiko'ob u báaxal u ix-yaalil le ajawo' yéetel u éetailo'ob je'ex wa jump'éel cha'anil. Leti'e' uts u yu'ubikubaj tumen ma' bey leti'obe', chéen ba'ale' tu yilaj juntúul ichil le ch'úupalo'obo', ja'ajat yéetel eek' u nook', u tso'otsel pool, u yóot'el eek'tako'ob je'ex bix le lu'um tu'ux kulukbalo'. Le chan ch'úupalo' chiika'an lúuba'an u yóol, ku paktik Ix Yóol Iknal bey wa ma' way yóok'ol kaabile'.

U ix-yaalil le ajawo' tu béechk'abtaj le mejen paalalo'obo'. Ta'akbe'ensil úuchik u bisiko'ob tu paachil le noj-naajil-ajawo', ka ts'o'oke', tu bisajo'ob te áaktun tu'ux ku ta'aka'al le kili'ich k'uubilo'obo'. Leti'e' tu ts'áaj ya'abkach je'ex le ku páajtal u yaantal tu k'abo'obe', la'aten le óotsil paalalo'obe' che'ejnajo'ob yéetel ki'imak u yóolo'ob úuch u naachtalo'ob yéetel u síibalilo'ob. Le paalo'obo' paktabo'ob yéetel ch'úukto'ob tumen Ix Yóol Iknal, tu máansaj u tuukule' wa yaan u súuto'ob te óotsil kaajtalilo'ob tu jaalil le kaaje'. Le óotsil paalale', j-bino'ob tak chik'in, ichil jump'éel k'íiwik tu tseelil le xamanil ka'anal lu'umo'; j-máano'ob ichil ka'ap'éel áalkab ja'ilo'ob, síis yéetel ch'oj u ja'il, tak túun úuch u yokolo'ob ichil jump'éel k'íiwik tu'ux yaan naajil k'ujo'ob yaan u pak'il u ts'íibilo'ob bak'paachil, yéetel táan u báank'ajal yéetel u lúubul le najo'obo'. Je'el u páajtal u yila'al le k'áaxo' táan u ch'íijil ichil jujump'éel téejelil le lu'umil le k'íiwiko', yéetel ichil u moy le naajil k'ujo'obo'.

Le naajil k'ujó'obe' uti'al le Tu'ubsa'an K'ujó'obo', yéetel u ix-waabil le ajawo' mix juntéen ts'o'ok u ts'áajubaj u bin te kúuchilo', tumen u aj-k'iino'obil le kúuchilo' ku kanáantiko'ob jump'éeel u k'ujil-tuukul ma' suuka'an ichil u kaajnaalilo'ob ti' Baakal. U táakil u yóoytik x-waab ajawe' tu beetaj u bin tu paacho'ob yéetel páajchaj u yilik le paalalo'obe' tu bisajo'ob u máatano'ob tak tu jool le naajil k'ujó'; te'elo tu yilaj óoxlaak'il kili'ich k'ujó'ob pólche'ta'an ku sajbe'esiko'ob máak, beyxan jayakbalo'ob tu paachil le jach chokoj k'óobeno'obo'. Te'elo, ma' ya'ab kili'ich k'uubilo'ob yaani', la'aten le aj-k'iino'obe' tu k'amajo'ob le paalalo'obo' yéetel ki'imak óolal, tu ch'a'ob le nu'ukulilo'ob yéetel tu ts'áajo'ob je'ex kili'ich k'uubo'ob te k'ujó'obo'.

Ix Yóol Iknale' mix juntéenili' u yilmaj le aj-k'iino'obo' tumen u taatae', Kaan Báalame' ma' u k'áato'obi'. Chéen ba'ale', kex p'éeekta'ano'ob yéetel óotsiltako'obe', jach yaanti'ob u k'ujil-tuukul tumen kex ku tuukulta'al wa u k'ujó'ob ma' jach k'a'ana'ano'obi', leti'obe' u yóojetiko'ob u jaajil u k'aaylajil. Leti'obe' u yóojelo'ob Kuk Báalame' u yáaxil jala'achil ti' le ch'i'ibalo', ba'ale' ma' Baakal úuchik u síjil, leti'e' Toktan u taal; yáaxile', Teotihuacanilij. Leti'e' ts'o'ok ka'ach u taasik le yáaxil Óoxlaak' K'ujó'obo': Balun Chan Yoon, Waxaklajun Yoon yéetel Balun Tzabku Ajaw. Bey u yáax máakil kajakbal Baakal ma' suuka'an u k'ultiko'ob ts'uul yuumo'obe', le aj-k'iino'obo' tu k'exajo'ob yéetel maya yuumil Jun Ajaw, Kinich Ajaw yéetel Unen Kawiil tu'ux tu tsolo'ob láayli' leti'obe'. Beytúun u aj-k'iinilo'ob Toktane' tu yilajo'ob u k'ultalo'ob yéetel u ayik'ta'alo'ob taalbal tu máakil Baakal, ba'ale', láayli' yaan jump'íitil u máakil ma' u yóotiko'ob u tu'ubso'ob máax u jáajil u

yuumo'ob, kex ku pa'atal u su'utalo'ob yéetel u toopil ti' le ba'ax ku máansikko'obo'.

Noj-janal ajawalilo'obe' bayli' j-máan te k'iino'obo', u yuumilo'ob le noj naajil jala'acho' óok'otnajo'ob tak tu'ux u tsa'ayalo'obe'j -jaano'ob tak tu'ux ku na'akal u yóolo'obe' yéetel tu yuk'o'ob u tatil u k'áajil u che'il kij tak tu'ux ku tsa'ayalo'obe' tu'ux sa'at u yóolo'ob. Chéen ba'ale', Kaan Báalame' ma' suuka'an u máan u k'ab ti' le ba'axo'ob beyo', tu'ux chéen kulukbal tu juunal uki ts'u'uts'ik u kóoleb-k'úuts. Úuchul u bin u xiimbaltik u táata Ix Yóol Iknal, leti'e' tu ya'alaj ti' u yóojelmaj yo'osal le kili'ich kuub óokolta'ano' yéetel yo'osal u chan k'aas beel u beeto'obo'. Tu ya'alaj ti' le ba'ax beyo' ma'tech u cha'abal óotsil tumen ku beetik u p'u'ujul yéetel u táasik u k'ak'aas múukil le yuumo'obo'. Yéetel u che'ej je'ex yéetel u yich jach jela'ane', ma' tu yóotaji'.

Béeyli' u máansik ma'alob u ts'u'uts'ik u kóoleb-k'úuts le ajawo', x-leti'e' tu k'áataj ba'anten le paalalo'ob je'elo'obo' óotsiltako'ob, ba'ale' x-leti'e' uts yanik. U taatae' tu tsikbaltaj ti'e' tu káajbal le k'iino' u láak'tsililo'obe' ma' j-cha'ab u múuch'kiinskubaj yéetel u jeel le máako'obo'. Tu ya'alaj ti' úuch ka'achile' yaan juntúul ix-k'uj k'áaj óolta'an je'ex Ix Muwaan Mat, yaanchaj óoxtúul u paalal yuumtsilo'ob, Jun Ajaw, Kinich Ajaw yéetel Unen Kawiil j-p'áato'ob je'ex u nojoch jala'achil le ka'analo', ichil le yáanabil lu'umo' yéetel u yók'ol kaabil Baakal beytuna' tu beeto'ob u jaajil ch'i'ibalil le noj kaajo'. Leti'ob le yuumo'ob je'elo'ob ts'áaj u k'aabail ti' u jeelo'obo' beytuna' ts'o'ok u k'uchul u k'iinil ti' Kaan Báalam. Beyxan tu ya'alaj ta'aytak u k'uchul u k'iinil u kajtal Ix Yóol Iknal yéetel ka u ts'áaj u k'áabajil tu paalal yo'osal ma' u xu'ulul le ch'i'ibalilo'. Le

t'aano'ob beyo' tu tupo'ob u yóolil le ix-ch'úupalo' tumen
ta'aytak u p'áatal je'ex juntúul nojoch ch'úupale' yéetel
yaan u p'atik u paalil.

9.7.9.5.5 (30 ti' enero ti' 58) U kíimil Kaan Báalam (59) ti' Baakal. Ix Yóol Iknal yaanti' chéen 15 ja'ab

Le ma'aili' kaxta'ak u nup Ix Yóol Iknal tumen Kaan Báalam u yuume', k'oja'anchaj ti' u 59 ja'ao'ob. Tumen ti' ya'abakach ja'abo'obe' ma' tu yuk'aj ja'i' la'atene' jach j-éem u wiinkilil, kex jach uts u tséentikubaj: beyxane' u yooke' j-kaaj u tu'utal yo'osal le k'oja'anil yaan ti'o'; te súutuka' ku yu'ubik tak u pixan yéetel u wiinkilal u yaajil u kíimil. Yo'osal le ba'ax beya', le aj-k'iino'obo' ku beetiko'ob ya'abkach payalchi' ti' le k'ak'aas pixano'obo', yéetel ku kanántiko'ob u beelil yo'osal ma' u cha'abal u máan le k'ak'aas pixano'obo', ku kanántiko'ob xan u paachil le kaaj ti'al ma' u yokol le k'ak'aas ba'alo'obo', kex yéetel le ba'axo'ob ku beeta'al ti'o', le ajawo' ma' táan u ts'áakal. Ix Yóol Iknal kanáantej, leti'e' mix juntéen tu p'áataj tu juunal, kex ku wenel tu tséel yóok'ol lu'um chéen yo'osal u kanántik áak'ab.

Jump'éel áak'abe', u taatae' tu t'anaj chéen yo'osal u tsikbaltik ti' u na'tsile' jach u k'áat u ts'áaj juntúul j-a'al ba'ale' chéen ku kíimil u paalal ma'aili' síijike'. Le ka'aj páajchaj u síijil juntúul a'al ti'e' kuxukbale', j-síij Ix Yóol Iknal, ba'ale' bey táaj ya'alaj ti'e' ichil u áak'abile' u na'tsile' j-kiimij. Leti'e' óok'olnaj tumen u yóojel ma' táan u tsa'ayal u kanántik tu juunal le chaampaal táant u síijilo'.

Tu chúumbale' óojelta'an yaan juntúul aj-k'am ayik'al ti' u máan ti' u k'aaba' le ajawilo', kex mina'an u xiibile', le ch'i'ibalo' ma' sáatki'. Le ajaw Kaan Báalamo' tu t'anajo'ob le yuumtsilo'ob yéetel aj-k'iino'ob ti'al u

k'iimbenso'ob jump'éel nu'ukbesaj tu'ux ku ya'alaj u x-yaale' yaan u katal tu k'áache'-ajaw chéen kíimik u yuumo'. Tu ya'alaj yo'osal ma' u sa'atal le ch'i'ibalo' x-leti' ku p'áatal bey nojoch x-ajawil yéetel u páajtal u máansik tuláakal múuk'il almejen wíinikil yéetel u payalchi' tu ch'i'ibalil. U aj-k'iinilo'ob Toktan ma' xáanchaj ka tu ya'alajo'ob le ba'ax ku k'áatalo' mix juntéen úuchuk yéetel tu ya'alo'ob, beytuno', u yáax k'áatal ti' yuumo'ob yéetel ka yéeya'ak juntúul k'eex ajawil xiib. U nojochil le aj-k'iino'obo' úuch u yilik u pooch'il yéetel u máan u k'abil u jeelo'obo' tu ya'alaj jach k'a'abéet u kanáanta'al le ch'i'ibalo' ket ka ts'áaba'ak juntúul xiib ts'o'oke' tu k'áajsa'ab ti'ob le Ix Muwaan Mato', u poolil le chi'ibalo' juntúul ix-yuum. Beyxan tu ya'alaj u p'áatal chéen ti' xiibil, le k'eex ajawilo' ma' jump'éel ba'ax ts'íibta'ani', chéen suuka'an u yila'al chéen xiib ku máani'. Úuch yu'uba'al le t'aano', le ajawo' tu ye'esaj ki'imak óolal yéetel tuláakal máak yaan te'elo' tu ya'alajo'ob ma'alob ka p'áatak le chúupaló'.

Jump'íit k'iin j-máan beyo', 9.6.9.5.5 (u yáax k'iinil u wi'inalil Febreroe' ti' 583), ajaw Kaan Báalame' tu ts'o'ok ch'a'aj u yiik' tu tséel u x-waab Ix Yóol I knal, ich jéets'elil tuukul. Le chan ch'úupaló' j-lúub yéetel táaj u yóok'ol, chéen 15 ja'ab yaanti' ti'al u p'áatal tu juunal.

9.7.10.3.8 (21 ti' diciembre ti' 583) Ix Yóol

Ikmal, u x-aal Kaan Báalame' tu ch'a'aj tu k'áanche'-ajaw ti' Baakal

Ix Yóol Ikmal mukul ok'olnaj ichil u máan le k'iino'obo', ba'ale' ku beetik yéetel u k'a'amil u t'aan yéetel u yawatil tooptak u yu'uba'al ichil tuláakal le áak'abo'. U sajkil úuch u kíimil u taata yéetel úuch u p'áatal tu juunale', ma'tech u janal, yéetel j-káaj u ts'oyanta'al. U kuxtal wíinike' ma'tech u je'ele', beeta'ab payt'aano'ob yo'osal u ts'áabal óojeltbil le túumben x-ajawo' ka túuxtabij. K'a'abéet u meentike' mu'uk'a'an óol, k'a'abéet u ye'esa'al u yutsilil yo'osal ma' u sajakta'al lemáaxo'ob yaano'ob tu lu'um-ajawil Baakal, yéetel ma' u tuukultiko'ob u bino'ob yéetel múuk'il ts'uulo'ob.

Ka jeel bona'ab u naajil k'uj yéetel boonil chak yéetel sak yéetel ts'áab u jeel túumben nook'il-ch'éenebil ichil jejeláas boonilo'ob yo'osal u k'a'ama'al yéetel u jak'óolta'alo'ob le máako'ob payt'aana'ano'obo' yéetel le aj-xíimbalo'obo'. Tuláakal máak ti' mejen kaaje' tu baakpaachile' j-k'uucho'ob yéetel nu'ukulo'ob, ju'uno'ob naj yéetel koonolo'ob yo'osal u koniko'ob. Le buutso' yéetel u bookil le baak'o' beyxan le k'utbil pak'áalo'obo' tu chupajo'ob u kúuchil le k'íiwiko', beyxane' u k'a'amil u péek le aj-koonolo'obo' tu chupajo'ob le bejo'obo'. U ajawlilo'ob ti' Pipa yéetel Sak Tzi j-k'uucho'ob tu joolil le noj kaajo' yéetel jach chíika'an jats utsil bey jach ku ye'esik ba'al yaan ti'ob la'aten le màako'ob ja'ak u yòolo'ob yéetel p'at k'ak'alkil u t'aano'ob. Le yáax jak' óolalil j-máano' k'uch u jeel asab jach jak' óoli' taalbal ti' Wakaab (Poko Uinik) tu'ux u ts'áamal jump'éel nak' ba'ax jach táaj uts tu tso'otseel pool tu'ux ku jok'ol ya'ax

k'u'uk'mel, u tsay paacho'obo' ku xíimbalo'ob je'ex u bin u juum le lajun paaxo' yéetel u paach áako'obo'

Báalam k'iine' j-lúub ichil metnal; le ba'alche'ob ku ta'akikubajo'ob ka'achile' tu juule' te súutuka' ku k'aayo'ob yéetel ku k'iinbesiko'ob u síis óolil u ka'analil áak'ab kaan. Le noj kaajo' chu'up u kuxtal yéetel xiibo'ob, ch'úupo'ob yéetel mejen paalalo'ob ken ts'o'okok u yichkiilo'ob ku jóok'olo'ob beej, ku bino'ob tu kúuchilil xaman. Aj-koonolo'ob uts tu t'aano'ob múuch'lantik máako'ob yo'osal u ts'ájiko'ob u piitsil nook' koonol tu'ux ku ts'áaiko'ob u koono'ob u ja'il pak'áal, chakchak waaj, yéetel sakab. Ku múuch'kiinsiko'ob mejen neek'ilo'ob kakaw ku k'amiko'ob bey u bo'olil ti' le ba'ax ku maanko'obo'. Ti' jun súutuke', le aj-kanáan beejo'obo' tu jáatsbesaj u múuch'il máako'ob ka tu beeto'ob jump'éel tsoolil beej ti' u naajil k'uj tak tu noj naajil jala'achilo'. Yéetel u yu'uba'al t'aanil tuláakal le máako'obo' yéetel u ta'akmilubajo'ob tu yoochel le áak'abo', juumnaj le lajun páaxo' yéetel le baako' tu'ux tu ma'alobkúunsa'al u yóolil le íik'o'.

Paachil te aj -páaxo'ob, aj óok'oto'ob yéetel aj-kanáan beejo'obo', u páajtal u yila'al Ix Yóol Iknal tu ka'analil eebo'ob u ts'áamaj jump'éel jach táaj uts lech kaal beeta'ab yéetel u tuunichil tuun u balmaj u yóok'ol u k'ab yéetel u tseem. Beyxan u ts'áamaj ya'ab bak' k'ab beeta'an xan yéetel u tuunichil tuun yéetel jump'éel léechkal e'esik u x-nojochil ajawil. U xáache'mil u ts'o'otseel u poole' bey jump'éel e'esajil ti' ch'íich'il ja' yéetel k'u'uk'mel ya'abkach u boonil bey Ketsal. Ti' le múuch' taambalilo' ti' yawtiko'ob ti' u ye'esikubaj; leti'e' j-éem te eebo' ka'a j-ook ichil u kúuchil wenel. Le xíimbalo' máan ichil le k'iwiko' yéetel máan tu'ux ku

báaxta'al wóolis yaan tu no'oj le beejo'; ku tutuulch'intikubajo'ob le máako'ob uti'al u yutsil yiliko'ob máax u túumben ix nojoch jala'achil. Tu múulil xaman, le máako'obo' tu yilo'ob bix úuch u na'akal Ix Yóol Iknal te eebo' yéetel bix u k'a'ama'al yéetel úutsil tumen le ajawil yéetel u aj-k'iino'ob ti' Baakal tu ka'analil le múulo'. Leti'e' j-ook ichil u naajil k'uj tu'ux tu ch'a'aj u kúuchil'; u nojochil le aj-k'iino'obo' tu xokaj jump'éeel áanalte' tu'ux tu láaj yilaj u ch'i'ibalil ti' le batsilo'.

“Tu k'iinil 12.19.13.4.0., 1 Ajaw 13 Tzek (5 ti' diciembre ti' 3121 A.C.), tu ka'achilil le Pictuno', u x-yuumil ch'íich'e', Ix Muwaan Mate' j-éem kaabale' ka tu ts'áalk'abtaj le lu'umo'.

Ka j-máan ya'abkach k'iine', ti' 13.0.0.0.0, 4 Ajaw 3 K'ank'in, (11 ti' agosto ti' 3114 A.C.), le túumben Pictuno' j-ku'uch' tu nojochil u ja'ab ka ka'a kaajil le Baktuno'obo.

U 1.18.5.4.2., 9 Ik' 15 Keh (8 ti' noviembre ti' 2360 A.C.) k'uj Júpitere', Jun Ajaw, u yáax yaal Ix Muwaan Mat j-éem kaabale' ka tu ts'áalk'abtaj le lu'umo'.

U 1.18.5.4.6., 13 Kimi 19 Keh (12 ti' noviembre ti' 2360 A.C.) U yuumil Marte, Kinich Ajaw, u jeel u yaal Ix Muwaan Mat j-éem kaabale' ka tu ts'áalk'abtaj le lu'umo'.

U 1.18.5.5.0., 1 Ajaw 13 Mak (26 ti' noviembre ti' 2360 A.C.) U k'uj Saturno, Unen Kawiil, u óoxtuul yaal Ix Muwaan Mat j-éem kaabale' ka tu ts'áalk'abtaj le lu'umo'.

U 2.0.0.10.2., 2 Ik 0 Sak (5 ti' septiembre ti' 2325 A.C.) Ix Muwaan Mat, U x yuumil ch'íich', j-na'akij tu káanche' ajaw Baakal.

Tso'okole', Óoxlaak'il K'ujo'obe' j-p'áato'ob ajawil; Jun Ajaw u yuumil ka'ach ka'anal, Kinich Ajaw u yuumil ka'ach metnal yéetel Unen Kawiil u yuumil ka'ach

yóok'ol kaab.

Ti' 8.19.15.3.4., 1 K'an 2 K'ayab (10 ti' marzo ti' 431) Kuk Báalam j-na'ak tu k'áanche' ajaw Baakal.

Ti' 8.19.19.11.17.2., Kaban 10 Xul (9 ti' agosto ti' 435) K'iikel j-na'ak kultural tu k'áanche' ajaw Baakal.

Ti' 9.2.12.6.18 3 Etz'nab 11 Xul (28 ti' julio ti' 487) Butz Sak Chi' ik j-na'ak tu k'áanche' ajaw Baakal.

Ti' 9.3.6.7.17 5., Kaban 0 Sotz' (3 ti' junio ti' 501) Ahkal Mo Nab j-na'ak tu k'áanche' ajaw Baakal.

Ts'o'oke', ti' 9.4.14.10.4., 5 K'an 12 K'ayab (23 ti' febrero ti' 529) Kaan Ki'imak (óol) Kitam j-na'ak tu k'áanche' ajaw Baakal.

Ti 9.6.11.5.1., 1 Imix 4 Sip (2 ti' mayo ti' 565) Akal Mo Nab II j-na'ak tu k'áanche' ajaw Baakal.

Ti' 9.6.18.5.12., 10 Eb 0 Wóo (6 ti' abril ti' 572) Kaan Báalam kulaj ti' u k'áanche' ajaw Baakal.

Bejlae', ti' 9.7.10.3.8 (21 ti' diciembre ti' 583) Ix Yóol Iknal, kulaj ti' u k'áanche'-ajaw Baakal.

Ti' Ix Yóol Iknale' le ch'i'ibalil káaj yéetel Ix Muwaan láayli' toop u to'opolo'obe. Yo'osal Yóol Iknal, Baakal tu ma'alobkunsaj u kili'ich k'uub ti' Ix Muwaan Mat yéetel u yaalo'ob.

Yo'osal Ix Muwaan Mat yéetel u yaalo'obe', yéetel yo'osal Ix Yóol Iknal ku ts'áabal u ki'ki't'aanil ti' Baakal."

Ka ts'o'ok lelo', le Ix-k'ujó' j-ts'aab ti' jump'éel póolbil woojil tu'ux ku ye'esik Baakal aktáan ya'abkach aj-cha'anil máako'ob. Le woojo' to'an yéetel jump'éel utsil nook' ma'ak'anta'an yéetel ma'alob piits'.

U yajawilo'ob Baakal tu meentajo'ob jump'éel tsool aktáan u naajil k'uj yéetel jujuntuuli' j-na'ako'ob ti' le múul yo'osal u k'uubiko'ob u wool piits' yéetel u

k'u'uk'mel Ketsal, beyxan te súutuko', ku ki'imakunsa'al ku ya'alal ti' uts, yéetel ku jaajilkúunso'ob u t'aano'ob, beytuno' le 9.7.10.3.8 (21 ti diciembre ti' 583) u yaal le ajawo' Kaan Báalame', Ix Yóol Iknal, juntúul paal chéen yaan ti' 15 ja'ab, tu yóotaj kutsal tu k'áanche'-ajaw Baakal je'ex u yáax x-ajawile'.

J-máan wajaayp'éel k'iin úuch u na'akal ti' u k'áanche' ajaw ti' Baakale', u núukbakil aj-meyaj ti' jala'achil tu ts'áuba'ob u kaxtiko'ob juntúul u yíicham te ix-ajaw Ix Yóol Iknalo'. Ya'abkach wíinik j-naats' u k'a'aytik u paalal, tumen tak u múuch'kinsiko'ob u batsilo'ob yéetel u ch'i'ibal le ajawo', chéen ba'ale' le ix-ajawo k'ux óol yo'osal u túumben k'aabao', ma' táak u yóotik u ts'áaik le páajtalil ti' juntúul íicham.

Ya'abkach xi'ipalal j-naats' tu yiknal, je'ex u naats'a'al juntúul kuy ti' u juul le k'áak' ti' le kíimilo'. Leti'e' uts u k'amiko'ob yéetel ku ye'esik bey wa u k'áate' la'aten u ts'íibolil le xi'ipalalo'obo' ku bin u na'akal, chéen ba'ale' tu ts'o'okbale' mix juntúul ku k'amik. Yane' ku senkech p'u'ujul yaan xan u láak'o'obe' ku yok'olo'ob yéetel ku jach lúubul u yóolo'ob. Chéen ba'ale', yaan juntúul wíinik, yaan k ts'áaiko'on u k'aaba' je'ex K'an Áak, yo'osal u nojbaile' ma' j-naats' iknal le ix-ajawilo', leti'e' tu yilaj bix u pakta'al ket le ix-ajawilo'.

Ti' je'el máalkamáak x-ch'úupale', leti'e' seten uts, jump'éel ma'alob wíinkilil, beili' ti' leti'o', tumen jach uts tu yíich u báaxal poktap'ok. U ma'alob báaxalo' ku meentik jach uts u yila'al tumen u jeel u yet báaxalo'obo' beyxan ku meentik u yakunajta'al tumen le x-cha'anilo'obo'. Ix Yóol Iknal tu yilaj je'ex juntúul ma'alob k'eech chéen ba'ale' beyxan jach na'aksa'an u yóol yéetel ma' na'at yo'osal u p'áatal je'ex juntúul íicham

mix ba'al ku beetik.

Le ts'o'okol beelo' meentabij chéen ba'ale' K'an Áake' yaan u k'amik u k'aaba je'ex u yíicham le ix-ajawo', ba'axe' mina'an u páajtalil u tuusbel chéen yaan u yaantal ti' táak'in yéetel yaan u ts'áabal ti' tuláakal ba'ax. J-máan ka'ap'éeel ja'ab ti' le ts'o'okol beelo', ka yaanchaj u yáax paal Ix Yóol Iknal, Ajen Yóol Mat. Le máako'obo' yéetel le aj-k'iino'obo' tu k'iibesajo'ob tumen tu yilo'ob u síijil juntúul chan xi'ipal tumen yaan u máan le ch'i'ibalo yéetel u jóok'sik ich toop u táak'in Baakal. Je'ex u máan le k'iino Ix Yóol Iknal j-siij u jeel u paal Janaab Pakal, yéetel beyo' u ch'i'ibalo' ku yilik u kuxtal u ch'i'ibalil.

Le úuchben ch'i'ibal yaan u yaantal ti' ma'alob tooj oolal yéetel yaan u jóok'ol taanil ti' le 10 ja'ab ku taalo'. Sáansamal ti' u taal u sáastale' le x-ch'úupo'obo' ku yustiko'ob u chúukil le k'áak'o' yo'osal u t'aaba'al ti'al u páajtal u cha'akal u kuumil sa'. Chéen lóoknak yéetel tatchake', ku siibil ti' u yiichamo'ob.

Le xiibo'obo' ku múuch'talo'ob ti' woolo'ob 20 yéetel ku xíimbalo'ob paach kaaj yo'osal u yáantikuba'ob ti' lúuk'sa'a che' yéetel u tooka'al le koolo' ti' le pak'áalo', tak ken p'áata'ak boox yéetel sak boox le lu'umo,' tumen yaan u chúukil yéetel u ta'anil. Ku meyajo'ob baakpaach tuunich, ku meentiko'ob jool ti' le ta'am yéetel le lu'umo' yéetel u xuul che' tu'ux ku ts'áaiko'ob wajayp'éeel neek' ichilil. Le lu'umo' chéen ts'o'okok u sap'ik le ja' ku k'áaxalo', u loolil u meyaj le koolnáalo'obo' chíika'an ti' u lu'umil chuun ka'an tak chuun ka'an, yéetel ya'abkach nal ku xíitil ti' le lu'umo', pak'áal ya'axtako'ob, chak yéetel k'an iik, jejela'as k'úum, bu'ul yéetel mejen pak'áal puut. Ti le ka'anantsil meyaja' le kolnaalo'obo' ku

senkech yantal u joocho'ob, beyxan ku ts'oniko'ob ya'abkach kéej yéetel kitam, ku síiko'ob ti' le batsilo'obo'. Yaan xan u jejeláas u yich che' ku síibil tumen yóok'ol kaab, ku mo'olol tumen paalal yéetel x-ch'úupo'ob ken yaanlak u páajtalil.

Le paalalo' suuka'an ka'ach u bino'ob táanil yo'osal u yiko'ob ba'ax u jeel síibal ken u kaxtiko'ob. Bey mejentako'ob yéetel sebano'obo', u páajtal u na'akalo'ob ti' u k'aab le áabal yo'osal u titiko'ob yo'osal u lúubul u yich ti' ka bisa'ak tumen u éetailo'ob tu yotoch. Ti' leti'obe' jach uts tu t'aano'ob wa ma' tak'an le áabalo' tumen ku bisiko'ob ya'abkach áabal. Chéen k'uchko'ob tu yotocho'obe' u na'obe' ku ts'áaiko'ob ta'ap yéetel iik ti' u ki'ki' jaantiko'ob ti' u taal u síis t'uubul k'iin.

Jump'éeel ba'al jach uts tu t'anajo'obe', leti'e' chéen u kaxto'ob u paak' xuux; le paalalo' ku ch'iniko'ob yéetel tuunich yo'osal u lúubul ti' le che'o' chéen lúubuk te lu'umo'. Leti'obe' ku jaatiko'ob u ju'unil tu'ux yaan u mejenil ku ts'áaiko'ob yóok'ol k'áak' u k'éeelik ti' jaantbil.

Le xook-k'iin Haabo' yaan ti' jump'éeel túumben k'áajsaj mantats' ichil 20 k'iino'ob, le x-kolelo'obo' ku bisiko'ob u koono'ob tu k'íiwik Baakal tuláakal le ba'ax ma' k'a'abéeto'. Yóok'ol le ta'anil lu'umo' u páajtal u cha'anta'al u jejeláasil nu'ukul koonol. Beyxan, yaan u jeel koonolo'ob ti' u taalbalo'ob ti' Teotihuacan, leti'obe' u taasmajo'ob ya'abkach páaw chuuptak yéetel u p'up'uus lu'um u mejen xexeet'al tok' tuunich yéetel u puksi'ik'al boox tok' u jeel koonolo'obe' ti' u taalbalo'ob ti' u chik'inil Motul, kuuchlambil u xa'akil ta'ab, piits'il woolillo'ob yéetel páawo'ob chuuptako'ob yéetel kakaw.

Ya'ab u táak'in le kaajo' ku bin ti' u naajil k'uj je'ex síibale', u wíinkil Baakale' u yóojeltmaj tuláakal ba'al uts

taalbal ti' u óoxlaak'il k'ujo'ob ti' Baakal tu'ux ku yaantal ti' u naajil k'uj yaan ti' u xaman le k'íiwiko'. Wíinike' u yóojel wa uts yanikil yéetel wa yaan síibalo'ob ti' le yuumo'obo' leti'obe' yaan u kanáantalo'ob ti' u k'ak'aas iik'elil, noj k'iin, yéetel u p'u'ujul wa k'aas ti' le yuumo'obo'. Wa Baakal yaan ti' u óoxlaak'il k'ujo'ob le noj kaajo' yaan u kaanta'al ti' le baxa'ak ba'al ka taake' beyxan wa taak wiinik ba'ateltik le ix-ajawo'. Le x-ajawo' meyajnaj yéetel u ki'imak u yóol yéetel jump'éel ma'alob meyaj tuláakal u yajaw j-p'áato'ob tu yiknal.

Baakale' ku p'áatal bantaj u xuul u maya lu'umil, le aj-koonolo'obo' ku taalbalob ti' Teotihuacán bantaj chik'in, k'a'abéet u máano'ob Baakal yo'osal u páajtal u bino'ob tak lak'in, chéen ba'ale', te bantajo' ti' yaan u ketlan ba'atelo'obi' yo'osal tak'iin yéetel u múuk'il káaj, Tonina, Yaxchilán, Yokib (boox tuunich/ piedras negras) yéetel Bonampak. Ti' u taal u ts'o'okol u ch'i'ibalile', Kaane' ts'o'oka'an u pets'iik u puksi'ik'al u lu'umil maya, chéen u páajtal u lúuk'es toop ti' le ba'al ku taal u maas nojochtalo', Baakal naats' yaan ti' lak'iin yéetel Copán ti' u xuul lu'um chik'in. Meenta'ab u p'u'ujul Baakal chéen ba'ale' u koonolo'obe' ma' je'elsabi', páajchaj u kuxtal tumen tu bisaj u koonol te xamano' tak Pipa (Pomona) yéetel ka ts'o'oke' tak Moral Reforma. Chéen ts'o'oke' ku túuxta'al ti' u beelil ja' San Pedro Mártir bantaj Mutul, beyxan ku máansa'al ta'akbail ti' u noojol tak Waakal (Poco Uinic) yéetel u ka'analil u yáalkab ja' bantaj u yáalkab ja' Lacantún yo'osal u k'uchul tak u kaajtalil ti' Río Pasión. U k'áat u ya'ale' le koonolo' páajchajij chéen ba'ale' tu baakpachto'ob u yéet ba'atelo'ob. Yo'osal u kuxtal Baakale' Ix Yóol Iknale' k'a'abéet ma' u ch'peenel u pets'ik Pipa yéetel Waakal.

9.8.0.0.0 (20 ti' agosto ti' 593) waxak Katun. U k'iibesajil u ta'aka'al u nóok' le Óoxlaak'il K'ujo'obo'

20 ti' u wi'inalil agosto ti' 593 (9.8.0.0.0) u kaajtalil Baakale' tu chunsaj u cha'anil ti' le waxak Katuno'. Tuláakal junk'aal ja'abe' u béeytal u cha'anta'al jump'éeel nojoch k'iibesajil. Le k'iino' tu ts'áaj kúuchil ti' le lelets' pixano'obo' ku pi'ixil yéetel léets'bal ujo'ob tu ka'anil yóok'ol kaab. Yáanal le éek'obo', u naajil k'uje' ku saásilta'al yéetel taj che' ku julik le boonilo'ob yaan te pak'o'. Chéen yéetel 25 ja'abe', le x-ajawo' Ix Yóol Iknal j-jóok' ichil tuláakal le ya'abkach wíiniko' ka káaj u na'akal ti' u ebil le múulo'; ba'pachta'an meen aj-k'iino'ob yéetel ch'úupo'ob. U yik'elil le áak'abo', le x-ajawo' xiimbálnaj tu xuul le eebo' yéetel tu xiimbáltaj tu ka'analil. U wíinikil Baakal, u yajaw ti' Pipa, Moral Reforma yéetel Waakal páakálnajo'ob tak kaabal tu'ux tu yilo'ob bix úuch u yokol le x-ajawo' tu yáax naajil k'uj chéen yéetel aj-k'iino'ob, u yíicham yéetel u aj-ts'iibo'ob.

Ix Yóol Iknal xolajij aktáan le óoxlaak' kili'ich k'ujo'ob ma'ak'anta'an yéetel che'. Le yáax yuumo' Jun Ajaw, u yuumil ka'an. Leti'e' ma'ak'anta'an je'ex jump'éeel kulche'e' yéetel kichkelem ko'ojtak ba'alo'ob beyxan yéetel juntúul áak'ab Kaan ku máan ichil u k'ab. Yóok'ol u poole' t'uchukbaj juntúul Ketsal. Aktáan ti'e' t'aba'an k'óoben je'ex u yuum bich'na' Muwaan Mat.

Le ka'ap'éeel yuum leti'e' Kinich Ajaw, u yuumil le metnalo', yaan jump'éeel xaakil k'óoben chilikal beeta'an yéetel jóobon che'. Le kili'ich k'uja' bey wa jump'éeel chimale' yéetel u yich juntúul soots' tu'ux ch'uyukbal ti' ka'ap'éeel ka'amat yeej. Aktáan te yuumo' yaan jump'éeel

xaakil k'óoben je'ex jump'éeel chilikbak che'e', chúumuk ti'e' bey wa u pool juntúul báalam yeetel u poolo'ob Kaan tu xuulo'ob. Le xaakil k'óobeno' ichile' yaan k'úutsil ku yeelel yéetel ku buuts'láankil tu chi' le Kaano'obo'. Aktáan ti' le óoxlaak' k'ujo'oba', Unen Kawiil, u yuumil kuxtal yóok'ol kab ku yeelel xaakil k'óoben je'ex u pool juntúul ma'ax. Nuk Yajaw Chan tu chupaj le xaakil k'óobeno' yéetel u yiits poom yéetel tu chímpoltaj le kili'ich k'ujo'obo' ku ye'esik le Óoxlaak'il K'ujo'obo'.

Ix Kohl Iknal j-naats'ij ka tu taakaj ti' le junk'al yéetel óoxtúul yuumo'obo' yéetel jump'éeel booch' meenta'an yéetel utsil piits', yéetel jejeláas utsil u boonil. Ka ts'o'oke' tu tuusbeeltaj u aj-k'oošo'ob ti'al u ts'áaiko'ob u yuk'iko'ob balche' te aj-k'iino'obo'. Le xlo'bayen ajawo' tu ch'a'aj u luuch, j-naats' iknal jujuntúulil kili'ich k'ujo' ka tu ts'áaj tu chi'ob le kili'ichil uk'ulo'. Le aj-k'iino'obo' tu chímpolto'ob ka tu yuk'o'ob, beyxan tu yuk'o'ob ti' u luucho'ob, chéen ba'axe' le ix-ajaw ma' tu beetaji' tumen x-ch'úup. Le ka ts'o'ok le síibalo', Ix Yóol Iknal tu k'áataj ti' le kichkelem yuumo ka kanáantak Baakal ti' le ba'atelo'obo' yéetel ti' le k'ak'aas íik'elo'obo' beyxan ka siija'ak ja' ti' le lu'umo' yéetel u síijil ja'.

Le ka ts'o'ok le k'iimbesajo', le ix-Ajawo' luk' tu naajil k'uj. Ka ts'o'ok u wíinikil Baakale' tu beetajo'ob jump'éeel chowak tsool yo'osal u óokolo'ob yéetel u ts'áajiko'ob u síibal junchaach loolo'ob ki'booktako'ob, k'uum, xi'im yéetel iiko'ob. Le aj-k'iino'obo' tu ki'imakchaj u yóolo'ob yéetel áanalte'obe' beeta'an u sool che'ob tu'ux ku bisiko'ob ts'iibil tuláakal le nu'ukulo'obo'.

Yaan ba'ax tu náaytaj u yóol le Nuk Yajaw Chan, j-k'uuch u yilik yaan ba'ax ch'éenebtk le kili'ich

k'ujo'obo' tak tu jo'olil le naajil k'ujo'. Lela' juntúul chan x-ch'úupal, yaanti' waxak ja'ab, leti'e' chéen wa'alakbal bey mina'an u yóol chan paal ti'e'. Ti' u yicho'obe' ta'absa'an u talamil u kuxtal. Le boox chak lu'umo' u láaj bonmaj u yook tu'ux mina'an u xanab tak tu yich. Le k'iino' tu tselaj u booxil u tso'otseel u pool yéetel tu k'exaj bey booxe' u boonil u wíinkilal.

Nuk Yajaw tu yajóoltaj le ba'ax ku yúuchul te chan x-ch'úupal, ka tu ch'a'aj jump'éeel ba'ax chuup yéetel abal ka tu ts'áaj tu yook. Leti'e' tu ts'iikpaktaj, chéen ba'ale' j-p'áat te'elo'. Le aj-k'iino'obo' úuchik u bisiko'ob le síibalo'ob tu naajil k'ujo', u boonilo'ob le áak'abo' tu láaj piixo'ob le noj lu'umilo'.

Nuk Yajaw Chan j-kulajij, táan u yilik u múuk'il le kili'ich k'ujo'obo', jump'éeel sajkil chuup u pixan. Leti' ka tu yu'ubaj yéetel ka tu yilaj ti' yaan le chan x-ch'úupal mina'an u batsilo'. Ka ts'o'ok jump'éeel súutikil ch'ech'enkile', le chan x-ch'úupal' tu k'áatchi'taj máax le kili'ich k'ujo'obo'. Leti'e' tu núuktaj ti' u pixano'ob máax yaax kajkúuns Baakal. Tu tsikbaltaj ti' ka'achile' j-síij juntúul ix-k'uj u k'aaba'e' Ix Muwaan Mat (Cormorán) le ka taakchaj u yaantal u paale' tu beetaj jump'éeel k'ujajil yéetel tu kíinsubaj. U yaax paalile', Jun Ajaw, j-éem tak lu'um, ka j-p'áat je'ex u jo'olpóopil le ka'ano' yéetel pixanil le úuchben máako'ob ku kajtalo'ob te éek'o'.

Ka ts'o'oke', le ix-k'ujo' tu beetaj kili'ich k'uubo'ob ka tu kíinsubaj ka'atéen bey úuchik u síijil Kinich Ajaw, u yúumil ba'atelile' j-k'uuch ti' lu'umil, ka j-p'áat u jo'olpóopil metnal, u k'ujil k'aasilo'ob yéetel le kíimeno'obe' kaajlajo'ob te'elo. Junpuul ka'atéene' le ix-k'ujo' tu beetaj k'ubsajil yéetel tu kíinsubaj bey úuchik

u síijil u yóoxtuúl u paalo'ob. Unen K'awiil máax j-k'uuch te lu'umo ka j-p'áat bey u jo'olpóopil le lu'umo' yéetel wíiniko'ob ku kajtalo'ob. La'aten túune', Ix Muwaan Mat j-p'áat ix-Ajawil yéetel u yáax ix-jolpopil Baakal; u paalalo'obe' ku ye'esiko'ob u káajbal u ch'i'ibal le ix-Ajaw Ix Yóol Iknal. Nuk Yajaw Chan tu k'áataj u yu'ubik bix u k'aaba le ix-ch'úupaló', leti'e' tu ya'alaje' Ix Sak Kuk. Leti'e' tu k'áataj u yu'ubik wa u óoxtuúl paalal le Ix Muwaan Mat ts'o'ok u kíimil, ka tu núuktaje' ma', leti'obe' kuxukbalo'ob bey piixano'obe', wa leti' ka kanáantiko'obe' yaan xan u kanáanta'al. Le chan ch'úupaló' tu yaabilataj le kili'ich k'ujó'obo', bey juntúul chan x-ch'úupal yaabiltik jump'éel x-oorome, chéen ba'axe' le yabilaja', jela'an.

Le yajawo'obe' tu yilajo'ob le síibalo'ob yaan te naajil k'ujó'. Ichilo'obe' ti' yaan Nun Ujol Chak ti' u kaajil Waakal yéetel Yáax K'iin ti' u kaajil Pipa. Le paalalo'oba' táankelemtak beyxan ts'o'ok u p'áatalo'ob u jo'olpóopil mejen lu'um ajawil, bey tun úuchik u káajal le waxak cha'anil Katuno'.

Ti' u jeel le k'iino' j-wa'ach' u kúuchil le koonolo'obo' tu'ux ku koonolo'ob aj-koonolo'ob, aj-xíimbalo'ob yéetel koolnáalo'ob. Le óoxp'éel áak'abo', le máako'obo' tu múuch'lantubajo'ob tu'ux ku báaxta'al le wóoliso' yo'osal u báaxtik u táak'ino'ob. U máakil Baakale' tu ye'esikubajo'ob ti' jump'éel bej yéetel u nu'ukulil ba'atel, u pix óoko'ob yéetel u k'ewelil keej yéetel péets'il bey che' baakpaachtik u nak'o'ob. Leti'obe' ku tusbetalo'ob tumen u yíicham Ix Yóol Inal, K'an Áak. Junmúuch' máako'ob beeta'an tumen awajil yajaw j-ooko'ob ti' le kúuchil báaxalo' tumen tak u báaxalo'ob, ichilo'obe' ti' yaan Nun Ujol Chak yéetel Yáax K'iin. Le

wiiniko'obo' ma' táan u yáantiko'ob beyxan j-káaj u buulo'ob yóok'ol ba'axo'ob beeta'an yéetel che', k'a'ob yéetel xa'an ku yúuts'ul yéetel ku tuk'chajal yo'osal u yaalil.

Ix Yóol Iknal j-wa'atlajij yóok'ol jump'éeel pak', ka tu ch'inaj jump'éeel nojoch wóolis beeta'an yéetel k'ewel p'urusta'an lela' j-bin te t'e'et' chínilo' ka siit'naj te xuul le pak'o' ka lu'ub te chowak bejo'. Le ku báaxalo'obo' siit'najo'ob te íik'o' taklaj u looxko'ob le wóoliso' yéetel u yaak'o'ob, le báaxalo' ts'o'ok u káajal. Le ku báaxalo'obo' báaxalnajo'ob yéetel tuláakal u múuk'o'ob yo'osal u túxtik le wóolis te náachilo' ti' u jeel tseel. Yak Kin lúub xol píixil tumen ts'o'ok u ka'anal beyxan táan u yiik bix u wíinikil Baakale' táan u che'ejtik, tu k'áatchi'taj ba'axten u che'ejta'al, lela' juntúul máak núukte wa le Óoxlaak' k'ujo'ob táan u yáantik Baakale', le lu'umil ajawilo' ma' táan u to'opol.

Le kúuchil koonolo' j-chup yéetel koonolo'ob, ya'abkach aj-xíimbalo'ob ku taalo'ob u koono'ob u jejeláasil ba'axo'ob. Ichil le koonolo'oba' yaan koon nu'ukul, ba'axo'ob beeta'an yéetel k'ab yéetel pák'áalo'ob, beyxan yaan máax kaxtik u yo'och ti' u jeel máako'ob tu máano'ob te'elo'. Le máako'oba' j-na'ako'ob yóok'ol le kúuchil tu'ux ku báaxalo'obo' le ka tu yilo'ob le máax to'opo'obo' Nun Ujol Chak yéetel Yáax K'iin káaj u báaxalo'ob.

Tikláakalo'on k k'iimesik ix-kili'ichil
Te lu'umo', leti' áantiko'on
Kuxlen, kanáantabil le ch'i'ibalo'
Kex wa juntúul x-ch'úup táan u yaabilta'al.

Nun Ujol Chak tu ts'áajubaj u beet u áaaxal
Ka'a tu keetubaj yéetel ix-ajawil ti' jump'éeel ba'atelil
Tu ts'áajubaj yéetel u k'íilkab yéetel u k'i'ik'
Chéen ba'axe' yéetel u su'ulakile', j-lu'ub ti' le wóolis
te lu'umo'.

U ta'akbajil u ts'oysaje'
Te naajil k'ujo' ti' yaano'obi'
Leti'ob kanáantik le aj téepalo'
Le kíimeno' yaan u taasik ti' máax ken u ketubajo'ob

Yo'osal u páajtalilil ix-ajawile taalo'ob
Tu ts'áajo'ob jo'p'éeelal u x'i'imil
Yo'osal u kanáantalo'ob tumen juntúul x-ch'úup
Yéetel lu'usa'ak u k'aasil máakil

Te áak'abo' tu'ux ku yúuchul le janalo', Nun Ujol Chak náats' iknal Yáax K'iin ka'a' tu k'áajsaj ti'e' ti' yaan u yilik le cha'anilo'obo' beyxan táan u yuk'ul ichil le máako'obo' tu yo'osal u páajtalilil Ix Yóol Iknal. Yo'osal le páajtalilo' takpajalo'ob tu báaxlil le wóoliso' chéen yo'osal le páajtalilo leti'obe' táan u máansiko'ob uts. Yo'osal le páajtalililo' leti'obe' tu náajalto'ob le báaxalo'. Beyxan yo'osal le páajtalilo' ku kanáantalo'ob ti' le ba'atelil ku taalbal táanxel lu'umil. Le ka u'uya'ab le ba'axa', Yáax K'iin ma' uts tu yu'ubaji' ka tu k'áataj bix juntúul x-ch'úupe' u kanáantike'.

Nun Ujol Chak yéetel Yáax K'iin tu beetajo'ob junmúuch' tsikbal yéetel Itzamnal Báalam, u ajawil Yaxchilam, yajaw ti' u lu'um ajawil Kaan. Nun Ujol Chak tu ya'alaj ti'e' u yóojel U K'aay Kaan, lela' kulukbal ti' u k'aanche' ti' u lu'um ajawil Kaan ti' Dzibanche, táak u p'atik bilim yéetel ka u náachkúuntik u múuk' tak tuláakal u beelil lak'in ti' le yóok'ol kaab mayao'. Itzamnaj ma' tu yéejent le túukulo' ka'a' tu ya'alaje' u ch'i'ibalil Baakale' yáax kulaj tu k'áanche' ajaw tak tu káajbal le k'iino'obo' jach yaan u múuk' ti' ka seeb to'opok. Nun Ujol Chak tu núuktaje' le ch'i'ibalo' táan u luk'ul u múuk' yéetel ts'o'ok u p'aatal ti' juntúul x-ch'úup. Itzamnaj Báalam tu ya'ala jti' ka u k'áajsik le Óoxlaak' K'ujo'obo' yaan ti'ob u páajtalil u kanáantik le noj lu'umilo' tak tu káajbal le k'iino'obo' la'aten ma' táan u séeb to'opolo'ob. Nun Ujol Chak tu núukaj wa le Óoxlaak' K'ujo'obo' leti' beetik ma' u lu'uubul Baakal, tu ya'alaj ka ba'atelta'ak le Óoxlaak' K'ujo'obo'. Yo'osal le je'ela' le noj lu'umilo' yaan u p'aatal mix máak kanáantik beya' je'el u páajtal u pets' óolta'al Ix Nohl Iknaal, yo'osal Itzamnaje' je'el u p'áal u nojoch pets' óolil yéetel u ayilk'ata'al. Leti'e' j-beet Itzamnaj u láaj taakta'al u yaanchaja'al ti' ba'ax, la'aten tu k'áataj ti' U K'aay Kaan u junmúuch' k'atun wíiniko'ob ti' u k'áasa'al u nojoch jo'olpóopil.

9.8.5.13.10 (21 ti' abril ti' 599) U lu'umil ajawil Kaane' táan u chúunsik jump'éeel ba'atel yéetel u óoxlaak' k'ujil Baakal

Ichil wak ja'abile' Ix Sak Kuk j-ts'áab ti' ka u kanáantik le Óoxlaak' K'ujo'obo' tu yo'osal le je'elo', tséenta'abij yéetel kanáanta'abij. Nojochchaj ichil le aj-k'iino'obo' yéetel le aj-ts'íibo'obo'; tu kanaj ts'íib yo'osal le aj-ts'íibo'obo', la'aten tu kanaj u yúuchben tsikbalil ti' Baakal yéetel u k'ujo'ob; bey le aj-k'iino'obo' tu na'atobo'ob le k'iino wuts', u ka'anal le úuchben ba'axo' u k'áat u ya'alik yaan u ka'anal le ba'ax ku yúuchul taanilo'.

Le aj-k'iino'obo' ku kanáantiko'ob, chéen ba'axe' u óoxlaak' k'ujil che' úuchbentako'obe' tu k'áato'ob jump'éeel ts'áaj óolal ket ti' Nuk Yajaw Chan, le aj-k'iin nojoch' kaxáantmilo'. Sansáamale' leti'e' ku taasik o'och'o'ob beyxan ku chíimpoltik le k'ujo'obo', ku janal yéetelo'ob, beyxan ku beetik jump'éeel chowak tsikbal yo'osal le tuukul yaan tu poolo'. Chéen xi'ik le k'iino', le x-ch'úupalo' ku jayik jump'éeel u nook'il piits' chéen yéetel u chan juul u sáasilil uj, tu paktik u k'ujo'ob ka'a' k'eex u tuukulil u páakat u yich chukwa' ti' u múuk'ilil u pixan

Chéen ba'axe' ichil u bin le k'iino' tu yu'ubaj jump'éeel ba'ax beet u xixmukuyta'al. Kulaj tu aktaan le k'ujo'obo' ka'a' tu paaktaj jujuntuulil, bey wa táan u yu'ubk'ajal jump'éeel tsikbale'. U yiche' j-p'áat bey le ka'an áak'abo' beyxan áalkabnaj tu xuul le lu'um tu'u yaano' ka tu líik'saj u yich u ti'al u yilik Venus tumen táan u ba'atel yéetel Jupiter. Ka ts'o'oke', tu máansaj u yich te noj kaajo'. Leti'e' talamil ku kaxtik, ba'ale' tuláakal bey

óole' táan u péek ichil u yoochel le chichan ujo'.

Ix Sak Kuk j-éem áalkabil ti' le' múulo' yéetel ka bin tu yotoch Nuk Yajaw Chan, yo'osal u ya'alik ti' u taabal le k'uuxtaambalo', le aj-k'iino' tu yu'ubaj yéetel ma' tu tuukultaji'. Múuch' áalkabnajo'ob tak tu noj-naajil-jala'ach ka j-ooko'ob te táankabo' tu'ux tu beeto'ob u líik'sikubaj ichil nu'ukulil ba'atel le nacomo', Chok Báalam (Young Jaguar) yéetel u aj-kanáanilo'ob; chéen ba'ale', ichil u jak' óolile, j-jóok' le ix-ajawo' Ix Yóol Iknal ti' u kúuchil wenel, u piixmubaj yéetel jump'éel booch'. Ix Sak Kuke', ku jaaxtik u k'abo'ob beyxane' ku sats'ik u búuk yéetel okom óolil kalikil táak u ts'áaik óojeltbil le sajkil ku taal tu yóok'olo'obo'.

Le ix-ajawo' chéen ku cha'antik le x-ch'úpalo', tsíik u yich yéetel mix táan u péek, ka ts'o'oke tu ya'alaj ti' Chok Báalam u yéens u ka'amat yeej yéetel u chimal, ka tu ts'iik paktaj Nuk Yajaw Chan. Kalikil u wach'ik u nook'il-ch'éenebil tu kúuchil u wenel, ya'abkach muukul t'aano'ob tu yu'ubaj taalbal ichil u beej le kaajo' ka tu beeto'ob u juum tu táamkabil noj-naajil-jala'ach. Láaj tu makaj u chi'ob yo'osal u ma'alob ch'enixinko'ob; le t'aano'obo' ya'abchajij j-p'aat je'ex jump'éel nojoch awat ti' aj-ba'atelo'ob ku baakpachtiko'ob u najil jala'ach. Nacome' tu ya'alaj táan u kiblajtalo'ob; ku búulul yéetel sajkil u yich Ix Yóol Iknale' kalikil u juum u báakel ba'atelo'ob. Le aj-kanáano'obo' ku xak'lak'kuuntikuba'ob ti'al u kanantiko'ob le ix-ajawo'. Ka jáan múuch'uba'ob ya'ab aj-ba'atelo'ob tu noj naajil jala'ach yéetel j-káaj u líik'suba'ob yo'osal le ba'atelo' je'xbix u beetik jump'éel pakab k'aalala'anil.

Ix Sak Kuk tu yilaj ma' leti'o'obi', j-ook ti' x-leti' jump'éel sajkil yo'osal u kili'ichilo'ob tumen tu yilaj

j-p'aato'ob tu juunalo'ob. Leti'e' tu yawataj ti' Nuk Yajaw Chan u Óoxlaak'il K'ujo'ob ta'aytak u beeta'al óolal ti'ob ka yóotaj u máansik tu'ux yaan le aj kanáan beejo'obo', chéen ba'ale' j-chu'uk tumen Ajen Yóol Mat lemáax tu k'eyaj. Leti'e' je'exbix u páajtal, tu la'achaj u yich yéetel áalkabnajib tak le ki'iwiko' chéen ba'ale', aktáan ti', tu yilaj u pets'el le kaajo'.

Ya'abkach tojche'ob ku jopáankil j-na'ako'ob tu táanil le múulo', bey jump'éeel múuch' ba'atelil síiniko'ob, jejeláas aj-ba'atelo'ob j-múuch' na'ako'ob ti' le eebo'obo'. Tu jool le naajil k'ujo' yaan ya'abkach k'áak' la'aten le kúuchil wenelo' j-t'aabij yéetel táan u séen jopankil. Le k'uuxtaanbalo'obo', chéen aj-xíimbalo'ob jump'íit u nu'ukul ba'atelil, j-lúuk'o'ob beej, tu yilajo'ob wajayp'éeel kisbuuts' aj-kanáan ka páajchajib u sa'atal ichil u yoochel le k'áaxo'. Ka tu yu'ubo'ob le sajkil ts'o'ok u máano', le kaajnáalo'ob j-jóok'o'ob te k'íiwiko' yéetel yaaj úuch yawajto'ob tumen k'aaskuunta'ab u k'ujo'ob. U tsikbalil ti' le ba'al úuchij j-k'uch tak tu láak' kaajo'ob yéetel j-máan tsikbalta'ab yéetel okom óolil. Ix Sak Kuk tu ta'akubaj tu tíits'il le k'íiwiko' yéetel ku paktik le naajil k'ujo' ku yeel. Leti'e' jach sáatal, chéen tu juunal j-p'aat yóok'ol kaab, te'elo' muukul ok'olnajij yéetel tu p'u'usubaj tak ichil u k'ak'aas wayak' yéetel kíimil náay, tu bisaj tu tuukul u weens u wíinkilal tu ke'eil le áak'abo'.

U ch'e'ejil book elele' tu beetaj chéen buuts' u yíik'ajal tu ye'ebil le sáastalo' ka múuch'a'ab nacom, ajawilo'ob yéetel aj-k'iino'ob tumen Ix Yóol Iknal tu táamkabil noj-najib-jala'ach. Leti'e' tu k'áataj máax táaklaj u ba'atel yéetel ba'axten yéetel táan u pa'atik u ta'akal u ma'-tuukulil. Chok Báalame' tu ts'ájaj óojeltibil wa le múuch' ba'atelo' ma' u ye'es kubaj yéetel jump'éeel lakam,

leti'e' páachaj u k'áajóoltik Nun Ujol Chak (20) ti' Waakab (Santa Elena, Poco Uinik) yéetel Áayin Chan Aak (Ka'an Ayimil Áak) ti' Pipa wa Pomona.

Ka tu yu'ubo'ob le nu'ukbesajilo', u aj-meyajo'ob le ajawo' j-p'áato'ob mix u t'aano'ob tumen jak' óol úuch k'uubul ka'atúul u k'a'ana'an yajawilo'ob. Ku k'atchi'itikuba'ob bix ka'atúul ajawilo'ob jach chichantako'ob, yaan u tuukulil yéetel u páajtalil ti'al ts'aypaachtiko'ob Baakal. Nacom tu ya'alaj leti'o'ob jach máan nuum keepo'ob ti'al ts'aypaachtiko'ob chéen tu juunalo'ob yéetel tu ya'alaj tu yilaj u láak' aj-ba'atelo'ob, leti'ob tu ta'akuba'ob paachil le k'u'uk'melo' yéetel ba'alche'ob u ti'al Yaxchilán, u k'uuxtaambal lu'um-ajawil lak'ine' yéetel u nojoch múuk'il Itzamnaaj Báalam.

Kex beyo', ba'an u bílal le kiblajo'. Itzamnaaj Báalam ma' jach múuk'a'an u yóoli' uti'al u yóokol ba'atel yéetel Baakal, mentun u ch'i'ibal ts'o'ok u yúuchta'al ka líisa'ab le ma' ilik u chuunul le k'iino'obo'. Nuk Yajaw Chan tu yaayantaj jéemáakalmak u tuukul Yaxchilán yéetel le k'uuxtaambal lu'umiil yajawilo'ob, le yaajilo' ts'o'ok u beeta'al yéetel k'a'ana'an u séeb utsta'alo'ob; k'a'abéet u beeta'al yéetel u k'uubiko'ob túumben kili'ichilo'ob. Beyxane' tsikbalnajo'ob yo'osal Ix Sak Kuk, lemáax tu yu'ubaj u kojil le loobilo; tu yilajo'ob mina'an u batsil le ch'úpalo', j-k'uuch u yaantal ti' u yu'ubik ba'ax ku yúuchul. Nuk Yajaw Chan tu ts'áaj tuukulbil ti' Ix Sak Kuk ts'aba'akk ti' u k'aaba' bey juntúul aj chilam yéetel u aj kanáan ti' le Óoxp'éel K'ujo'obo' yéetel k'áabet u meyaj bey Chilán (profeta) ichil le k'uubo'ob ti' le tumbéen K'ujo'obo'.

Kex ma' u k'áat Ix Yóol Iknal, u éeb meyajil ti' le

x-ch'úpalo' k'ajolta'abi'. U k'áajóolalil Ix Sak Kuk, ku máan u tsikbalta'al tumen jujuntúul x-ko'olel kubino'ob juuch' yéetel lemáaxo'ob ku p'o'ob; kalikil ku yuk'o'ob tu lúucho'ob le paaj k'eyemo' ichkoole', le xiibo'obo' jak'a'an u yóolo'ob yo'osal le maktsilo', yéetel u tsikbal le túumben x-ch'úupil chilane', yaan u kuxkíintik le Óoxlaak' K'ujo'obo'; le k'ak'aas ba'al úuch jo'oljeak p'aat bey jump'éel tumbéen alab óol ti' le k'iino'ob ku taalo'obo'.

599? Ix Sak Kuk (12) ku tamajchi'tik tumbéen kili'ichilo'ob

Bey juntúul máanil máake', Nuk Yajaw Chan maan u xímbal ya'abkach naajo'ob yo'osal u kaxtik juntúul máak u k'áat meyaj bey aj-póol-che'. Ya'abkach máako'ob mix tu k'amo'ob le meyajo' tumen sajako'ob ka wayta'ako'ob wa ma' u kaan u meyatiko'ob, tak úuch u k'aama'al ti' le meyajo' tumen juntúul óotsil aj-póol-che'. Yaaxile', yeya'ab le lu'umo' tu'ux beeta'ab jump'éeel tumbéen xa'anil naj yéetel k'at tu'ux boona'ab yéetel sak ta'an. Nuk Yajaw Chan j-k'uch yéetel Ix Sak Kuk, (chéen óoxlajun ja'ab ti'), jump'éeel noj u chuuniil k'uuch che'ile' u kuchmaj tu paach le aj-póol-che'o' yéetel jump'éeel taan táab. Le aj-póol-che'o' tu yóok'saj tu yotoch u chuun le che'o'. Nuk Yajaw Chan yéetel Ix Sak Kuk j-ooko'ob ka tu k'aaluba'ob ichil. Tu bonajo'ob u wíinkilalo'ob yéetel sabak tumen yaan u yáantiko'ob u kanáanta'al u kili'icho'ob ti' le k'ak'aas pixano'obo'. Beyxan, le aj-k'iino' tu tóokaj poom ti' jujump'éeel ti'its' ichil le najo'. Tu t'abaj u xaakil le buuts'o' bey wa Ix Muwaan Mat yéetel u tikinil u le' k'úutso'; le najo' j-chuup yéetel jump'éeel ch'ujuk yéetel bis óol bookil.

Ix Sak Kuk su'uk'iinajij yéetel tu k'aat óoltaj yo'olal Ix Muwaan Mat, chéen ba'ale' leti'e' mix t'aanajij. Ka sáaslaje', su'uk'iinajij yéetel payalchi'najij, chéen ba'ale' ix-kuj ma' tu núukaji'. Tu óoxp'éeel k'iine', leti'e' ka'a su'uk'iinajij yéetel payalchi'najij , u jjojopáankil u xaakil Ix Muwaan Mat bisa'ab tumen íik', u yóol Hun Ajaw Jok' te k'áak'o', t'aanajij, óok'otnajij ka tu méek'aj le che'o'. U chuun le che'o' tu k'amaj le óolo'; beytúuno' ts'o'ok u k'uchul u súutukil u ch'a'ik u wíinkilal. Le aj-póol-che'o'

j-cha'ab u yóokol ichil le najo', chéen yéetel u sáasil le k'áak'o' j-káaj u meyaj yéetel tok' tuunich, jump'éeel bajab che' beyxan j-káaj u póolik u yoochel Hun Ajaw, u yáax paal k'uj Ix Muwaan Mat.

Ku ch'a'ik laláaj-k'iin Ix Sak Kuk jump'éeel xix tok' tuunich, ku xoot'ik u bak'el u xikin yéetel u k'i'ik'el ku tséentik u kili'ichil ka'akat u kuxtal. Leti'e' tu muk'yajtaj le k'iino'ob úuchul u su'uk'iin yéetel u k'i'ikilankil. Ti' u ts'o'ok u meyajo', u ka'analil bis u wiinkilal tu kuxtalil; tu ts'o'oke' xulsa'ab le meyajo'. Wa'alak u yáax meyaj Jun Ajaw, bey wa jump'éeel che' ya'abkach u yicho'obilo'ob, tu'ux ku yaantal le kili'ich kaano' yéetel ch'íich' Ketsal, le chan paalo' jach u k'áat óoltik yéetel u ya'akumaj ket je'ex mix ba'a way yóok'ol kaab. Leti'e' tu to'aj u kili'ilchil ti' jump'eeel piits'il nook' bey jump'éeel champaal ka tu ts'áaj ichil jump'éeel máaben.

Le aj-k'iino', le aj-póol-che'o' yéetel le x-ch'úupalo' jach t'ona'ano'ob úuchik j-jóok'o'ob te najo', ka j-k'aamo'ob yéetel jump'éeel ta'akbe'entsil múuch' xiibo'ob, x-ch'úupo'ob yéetel paalalo'ob, tuláakalo'ob u taasmo'ob síibalil yéetel koonilo'ob. Nuk Yajaw Chan j-jo'op' u xiimbal tak tu naajil k'uj, yéetel ch'a'paachta'ab tumen le aj-póol-che'o' ku kanantik le kili'ich k'uj, Ix Sak Kuk yéetel ya'abkach aj-k'uub óolalo'ob. J-na'ako'ob ti' le eebo'obo' ka j-ok'o'ob tu naajil k'uj lekáan utskíinta'ab mina'ano'obi'; ti' j-p'aat le túumben kili'ich k'uj. Aktáan leti'e', j-ts'áaj jump'éeel xaakil bey wa Ix Muwaan Mat ka t'aba'ab u k'áak'il yóok'ole', ti'al u xaak'ta'al yéetel u lóoka'al u yiits' u che'il pom.

Nuk Yajaw Chan tu tsikbaltaj ka'achile' le ix-k'uj Ix Muwaan Mat u k'áat u yaantal juntúul u paalal, yéetel tu ts'áaj u k'i'ik'el yéetel u yáax chanpaal Hun Ajaw, tu

machaj le lu'umo' ka j-p'aat je'ex u k'uj le ka'ane'. Ti' le túumben kíino'oba', tu yo'osal Ix Muwaan Mat, Ix Sak kuk tu ts'áaj u k'i'ik'el ka ka'a kuxlajij u yóol Hun Ajaw la'aten' tu k'amaj jump'éel wiinkilal che'. Ix Sak Kuk xoolajij yéetel tu cha'antaj u kili'ich k'uj yéetel ya'akunaj beyxan ki'imak óolal je'ex úuch u yaantal u yáax paal. Kalikil, k'uub óolal te kaajo' ku beetiko'ob tsoolil ti'al u yokolo'ob ti' u naajil k'uj ka u ts'áajo'ob síibal yéetel u beetiko'ob payalchi'ob yo'osal u kanáantalo'ob tumen Hun Ajaw yo'olal te k'ak'aas ba'alo'.

Nuk Yajaw Chan ma' xáanchajij, yéetel u láak' wi'inal tu ka beetaj k'iimbesaj ti' Kinich Ajaw, aj-ba'atel-k'ujil metnal yéetel u ka'atúul ti' le Óoxlaak' K'ujo'obo', Kinich. Ka ts'o'oke' u ka'ap'éel kili'ichil k'uj j-jets'a'ab ichil naajil k'uj. Le kili'ich k'ubo' jach tu t'o'na'ankuunsaj Ix Sak Kuk ka weenij ya'abkach k'iin ti' u naajil k'uj, u yóol jach mina'an laene' chéen u béeytal u li'isik u póol te lu'umo'; chéen ba'ale', ti' le súutuk ku yajalo', ku cha'antik u kili'ichilo'ob, jach u k'áato' yéetel ku ki'imak óolta'al. Nuk Yajaw Chan tu paktaj u neetsil ka sajakchajij wa u beet u kíimil; chéen ba'ale', chéen u bin jump'éel k'iimbesaj ti'al le kaajo' ka ka'a tumbechaja'ak yéetel le ki'ki't'aan ti' le Óoxlaak' K'ujo'obo'.

9.8.8.17.9 (23 ti' junio tu ja'abil 602) Ix Sak Kuke' (16) ku súutul u x-ch'upul k'ujil Ix Muwaan Mat

Nuk Yajaw Chan yéetel Ix Sak Kuke' j-ooko'ob ichil le chan k'axbil naajo' tu óoxtéenakil. Kex wa k'a'anana'an u yu'ubikubaj kanáane' tumen le k'iimbesejo'ob ts'o'ok u meentiko', Ix Sak Kuke' j-ook jumpuulil u ts'áaj u yóol máan k'iin yéetel áak'ab ti' u yóox jaatsil le payalchi'o', leba'ax tu beetaj u j-jak' u yóol le aj-k'iino', máax ma' yóojeli' wa jump'éel kili'ich páajtalil wa keex jump'éel pulya'aj, ba'ale' le x-ch'úpalo' ma'atanili' u máansik u t'aan u k'uje'. Leti'e' su'uk'inajij yéetel payalchi'najij, ba'ale' ma' tu yu'ubaj u pixanil le k'ujo'. J-chun u ch'a'ik sajkilil ka j-máan u jeel k'iino'ob, ka tu k'áat óoltaj ti' Ix Muwaan Mat ka t'ana'ak, ba'ale' le ix-k'ujo' ma' tu núukaji'. U ts'o'ok u juul le sakpile'en ujo' táan u taal u bank'ajal, jach chéen ma' sa'ata'aki'. Le aj-k'iino' tu ts'áaj u jeel k'úuts ichil le k'óobeno', Ix Sak Kuke' chíchnakil u ka'aj túune'.

Ma' jach sáame', j-ma'ach u tuukul tumen jump'éel iik'. Leti'e' tu p'isajubáaj u p'il u yich ichil u na'akal, u k'u'uk'u'uyikubáaj yéetel u sutikubáaj u buuts'il le poom je'ex u wíinkilil juntúul ki'ichpam x-ko'olel bey u ch'iich'il ja'e'. Le xko'olelo' t'aanajij, ka'a túun tu ya'alaj ti' le x-ch'úpalo' ti' ya'abakach ja'abo'ob ts'o'ok u máano'obe', le ch'i'ibal tu káajbesajao' táan u taal u ts'o'okol ti' lek kun kimil Jaanab Pakal. Unen Kawile' u paalil Jaanab Pakal, k'a'abéet u síijsa'al bey winik uti'al chunsik le túumben ch'i'ibal tuka'atéeno', ts'o'okole' ka bisa'ak Baakal tu xuul le Pictuno'. Uti'al túune' k'a'abéet u kíimil Ix Sak Kuk uti'al u jeel síijil Ix Muwaan Matil.

Nuk Yajaw Chane' tu yu'ubaj ba'ax ku ya'ala'al yéetel tu na'ataj u t'aan le xlo'bayen j-léek u péeksik u chi'o'. Leti'e' tu cha'aj yúuchul ba'ax naj, ts'o'okole' j-óok ti' jump'éel taamkach talam wenel.

Jo'olaj ti'e', NuK Yajaw Chane' tu jóok'saj le x-ch'úupal ti' le chan najo'. Paachile' ku pa'ata'al tumen junmúuch' aj-k'iino'ob. Tu yutsil pek-kúusaj ti' jump'éel piitsil k'áan ch'uyukbal ti' junts'íit che' k'áat k'óochta'an tumen le aj-k'iino'obo'. U chan múuch' le máako'obo' j-na'ako'ob ti' le ka'anal lu'umo'ob tu noojolil paach Baakal. Ti' u ts'o'okbal u bulk'iin xíimbale' j-éemo'ob ti' jump'éel jáanil tu'ux ku bin u yáalkab ja', ka ts'o'oke' ka'a tu k'áatajo'ob jump'éel ch'éen ti' u bino'ob tu ja'il Xanil. U láak' k'iin túune', le wiiniko'oba' k'áat u jeel ka'anal bu'utun tu beelo'ob te noojolo'. Ichil u payalche'o'ob le máako'obo', jump'éel k'a'amkach cháak sesen kíilbanaj te náachilo'. Le chéemo' ts'ok k'éechij, táaniltúne' chíikpaj jump'éel ka'analkabil ja' ku yéemel ti' tuunich.

Le síis ja'o' toox u ka'aj te ka'anal lu'umo'ob' ti' junmúuch' u ka'analkabilo'ob ja' yéetel éets'ekbal jayja'ob tak kéen u nupubáaj u sayabil tu x-ts'íik u jáal le áalkab ja' sáask'ale'enkúusik yéetel nupbesik le éekts'ame'en ja' yaan u beelil te ka'analó'. Le máako'obo' j-éemo'ob ka'a tu bisajo'ob Ix Sak Kuk tu p'iit ti' jump'éel beej ku bin tu'ux ku week le ja' tak te ka'anal lu'umo'. Le máako'obo' tu je'esajubáajo'ob tu'ux jáampik'e'en u sayabil le áalkab ja'o'.

Nuk Yajaw Chane' tu bisaj Ix Sak Kuk tu yáam ka'ap'éel ka'analkabil ja' tu'ux ku chíiktikubáaj jump'éel ets'ekbal ja' yéetel u yiik'ali', wa ma' u kanáantik u xíimbale' ku yóota'al kóolbil yéetel jáampaybil bulbill.

Le aj-k'iino' tu jéek-k'abtaj le x-ch'úupalo', tu tsolaj u k'aylajil Ix muwaan Mat, u yóoxtuúl u paalal yéetel le ch'i'ibal tso'ok u yaantal tak te k'iin je'elo'. Ts'o'okole' ka tu ya'alaje' u xuulul ti' le chi'ibalo' chéen jump'éeel chíikulal uti'al u síijil tu ka'atéen. Ix Sak Kuke' yaan u kíimil chéen ti'al u síijil tu ka'atéen ti' u súutul Ix Muwaan Mat. Ix Muwaan Mate' yaan u ka'a síijil ti' ts'áaik u kuxtal Unen Kaawil. Unen Kawiile' yaan u ka'a síijil yéetel yaan ya'alikubáaj Janaab Pakale' uti'al u ts'áaik u jeel chúumbal ti' le ch'i'ibalo' bey u yuumil yóok'ol kaab yéetel le winiko'ob kuxtalo'ob te'elo'.

Nuk Yajaw Chan tu jáalk'abtaj le xlo'bayeno' ichill le ja'o' ka jáampayta'ak tumen u taamil u ajawil le metnalo', leti'e' j-p'áat tuts'ukbal. Péeksa'ab u yóol ka tu ts'o'ok ch'a'ik'taj le ja'o', ba'ale' ka' j-máan junsúutuk le talamilo', le buulilo' sa'atij yéetel ch'éen u ch'a'ik yiik'. Jump'éeel noj jets' óolal tu k'amaj u pixan, tu yéesaj u yich ka tu yilaj Saturno, u máanil pixan Unen Kawiil, ku xíimbal ichil u lelémkil pixanilo'ob le metnalo'. Chéen bey mix ba'ale', ichil le pixano'obo' chíikpaj u boox pixan Ix Muwaan Mati', ka náats' tu yiknale' ka tu méek'aj. Leti'e' tu na'aksaj u paakat tu ka'anil le ja'o' ka tu paktaj bix u yookol u júul le k'iino' tak tu kaabalil le sak tok' túnicho'.

U lu'umil le kuxa'an wíiniko'obo' jach ka'anal bix yanik yéetel jela'an, leti'e' tu k'amaj u ts'o'ok u yiik' kalikil u bisa'al te éejoch'e'en metnalo', ku k'amik le kíimilo' yéetel kí'imak óolal. Tu jáal le toox ka'analkabil ja'o'obo' ka j-ajij yéetel u loobil le kuxtalo' ku yóokol ka'atéen tu yiik'.

Junmúuch máako'ob tu ts'áajubáajo'ob ti'al u taasiko'ob u tùmben kili'ich k'ujó ti' Unen Kawiil te

naajil k'ujó'. Le áak'ab je'elo', tu yo'osal Ix Sak ku'uk jach mina'an múuk'e', j-na'aksa'abij tu eebenilo'ob le múul tu yáanal le éek'joch'e'enil ka'ano', tu'ux Saturno, u máanel pixan Unen Kawile', ku pa'atik tu xuul u jeel u suut. Le x-chúupalo' j-bisa'ab tu najil le Óoxlaak' K'ujó'obo', te'elo' Nuk Yajaw Chan yéetel leti'e' j-p'aat naats'o'ob lekéen u yúuchul le payalchi'o'. Ix Sak Kuke' xulajij aktáan le kili'ich k'ujó'obo' Hun Ajaw, K'inich Ajaw yéetel Unen Kawil; u k'óobenil Ix Muwaan Mat j-chup yéetel u júul-k'áak' che'il beyxan k'úuts. Le x-ch'úupalo' j-chúun u payalchi', ka'a tu yu'ubajubáaj je'el u tsa'ayale', tu póotjoltaj u yaak' yéetel kojkan beyxan tu jup'aj yéetel k'íixil k'áan. Ken ts'o'okok u je'eel u jáan ch'a' u yóole', yéetel jump'éeel ok'ol aawat tu jáampaytaj jumpuulili' le k'áano' ka jáatk'aj u yaajil. J-lúub táanile' ka tu cha'aj u tuul u k'i'ik'el u chi' tu k'óomil jump'éeel x-úurich. Le aj-k'iino' tu pixaj le ju'uno' yéetel u k'i'ikel uti'al x-leti'e' ka tu líik'saj le k'áak'o'. Ya'abkach buuts' j-jóok' ti' le xaak k'òobeno' beyxan tu balaj le jo'naajo'. Ix Sak Kuke', seen k'i'ik'anajij, la'aten u buuk j-boon yéetel chakjope'en, u wíinkilile' ku bin u sáat u múuk'.

Nuk Yajaw Chane' tu ch'íick paktaj, ku yilik leti'e' chéen p'isikbáaj u k'a'ajal u yíik'. Tu pulaj junchaach tikin k'úuts te xaak k'òobeno' ka j-chu'up le naajo' yéetel jump'éeel pulya'aj. Leti'e' tãan lúubul u ka'aj, tu k'echaj u paakat tak Saturnoe' ka tu ya'alaj ti' beya': "Unen Kawiil, ko'oten tin jobnel, síijnen tu ka'atéen yóok'ol kaab.

J-leti'e' tu yilaj bix u lúubul u pool tu paachil yéetel japikbal u chi'. U t'ona'an wíinkilile' j-lúub tu pak'áal ta'anil lu'um boona'ab yéetel chakjope'en. Nuk Yajaw Chan tu tupaj le xaak k'òobeno' yéetel le k'áak'il

che'o'obo', jump'éeel éejoch'e'enil j-k'uuch tak tu kúuchil
le naajil k'ujo'.

Septiembre ti' 602. Ku jóok'sa'al Ix Sak Kuk te ch'i'ibalo' yo'osal u tuukulta'al t'aaan u ya'alik ba'al ti' k'uj yéetel u máan kaakbach

Kanáanta'ab Ix Sak Kuk tumen Nuk Yajaw yéetel le aj-k'iino'ob je'ex u bin u chaambel tooj otal ka'atéen. U k'ajj óolalil te' súutuka' ku naachtal, jaanal yéetel nook' ku am'al siibil tumen le aj-xiimabalo'ob, ku taalo'ob uti'al ka páajchajak u yáantiko'ob tu payalchi'ob, yéetel ka ts'áaba'ak ti'ob tooj óolal siibal yóok'olo'ob Chèen ba'ale', le Òoxláak' K'ujo'obo' ma' chúukpajako'obi', lemèentike' Nuk Yajaw Chane' tu múuch'ajubáaj yéetel le aj-k'iino'obo'. Leti'e' tu yáax tukultaj Ix Sak Kuke' yaan u ts'aaik u ka'apuul u kuxtal Unen Kawiil. Wa u yóoyta'al le je'elo' tumen le kaajnáalo'obe', le ch'úupal yéetel le chaampaalo' je'el u yúuchul ti'ob loobil. Leti'e' tu ts'ajj tuukulbil ka meenta'ak jump'éel tuusbil ts'o'okol-beel uti'al u su'utul ta'akbenil tu'ux jach jaaj u taalbal le chaampalo'. Jée'máaxake' u yu'ubmaj le ba'al je'ela' sáam u ya'alej, ba'ale' ma' chéen jée'ba'axake' u k'ujil-tuukulil, jach múuk'a'an u ki'imak òolal Yajaw Chan tu beetaj mix juuntuul le aj-k'iino'ob tu yóotaj u ba'atel t'aaan yéetel u jo'opópilo'.

Beytúuno', le ts'o'okol beelo' jaajkúunta'ab u yúuchul, Ix Sak Kuke' tu ts'o'oksaj u beel yéetel juntúul óotsil máak u k'aabae' Kaan Mo Hix. Jáan j-k'a'am tumen u xnoj na'tsil tu naajil kalikil u chuunsa'al u meenta'al jump'éel otoh tumen le máako'obo' tu paachil le solaro'. J-káaj u but'iko'ob le lu'umo' yéetel teejbil tok' túunicho'ob yéetel tatak'bol ta'an, beyxane' tu yóok'ol le

je'elo' tu ts'áajo'ob u yokomil-che'ilo'ob yo'osal ma' lúubul jump'éeel wóolisbil jit'bil-kolóoxche pak'. U yáayamilo'ob le kolóoxche'bil pak'o' j-chupo'ob yéetel luuk', beyxan u wíinkilil u yóok'ol le najo' tsíikta'ab, mejen u piim uti'al ma' u yookol ja'i'.

Tu ts'o'oke', j-póola'abo'ob beyxan j-bona'abo'ob le pako'obo' tak xan le lu'um yéetel ta'an, j-ch'uykiinta'ab xan jump'éeel piitsil nook'il-ch'éenebil te joolo'. Kalikil u meyaj le xiibo'ob te otoche', Ix Sak Kuke' tu kanaj bix u meyajta'al ki' waaj yéetel u xnoj na'tsil, tu tséentajo'ob Kaan Mo Hix yéetel u yuume', lemáaxo'ob mantats' ki'imak u yóolo'ob yéetel ku jaantiko'ob jéeba'axak ku ts'áabal. Kex jela'an bix u yu'ubikubaj, Ix Sak Kuke' tu kanaj u alab óoltik u túumben ch'i'ibalil, kex wa chéen jump'iitil.

Le najo' táaytak u ts'o'okol ka j-chuun u yu'ubikubaj k'oja'anil Ix Sak Kuk. J-liik' tu k'àane' ka j-jo'ok áalkabil tak te táankabo' ti'al u xe'ejkubaj, ba'ale' ma' páajchaj u jóok'sik u jeel ba'al ket jump'íit túub tu pats'il nak'. Le k'oja'anila' tu ch'a'aj ya'abkach k'iino'ob, la'aten u noj na'e' tu taasaj u aj-meenil uti'al ka sáasta'ak ba'ax j-úuchul ti'. Le aj-meeno' tu paktaj tu yicho'ob le x-chúupalo' ka tu na'ataje' jump'éeel iik' ts'o'ok u yoojol tu wíinkilil, lebéetike' u wíinklale' táan u p'isikubáaj ti'al u pulej; j-pakta'ab u táan ich tumen le nojoch máako' ka tu na'ataj leti'e' yo'omchaja'an.

Le x-noj na'o' tu machaj u k'ab u paalil ka tu ts'áajubaj taanil ti'e' tu paachil le najo'. Le xi'ipalo' tu ya'alaje' mina'an ba'al u yilik, la'aten seen to'oto'opa'ab tumen u na' tak túun úuch u ki'imakta'al u yòol x-leti'e' yo'osal le jaats'o'. Jach chéen jée'bix u k'áat yéetel le jaats'o', ma' chéen tumen úuch u ts'o'oksik u beel, le

je'elo' tumen u cha'ik u meenta'al tumen yaanal máak.

Ts'o'okole', j-ook ka'atéen le x-noj na'tsil ichil le najo', ka pakta'ab tumen Ix Sak Kuk, beyxan tu yilaj u yichil bey wa juntúul k'uuxtáambal. Junmúuch' peek'o'ob tu yasajuba'ob yo'olal le paklan t'aano' ka j-chóok'o'ob chi'ibal. Le x-nuuko' tu tak'pachtaj Ix Sak Kuk tu bimbale beej yéetel u k'eyaj beyxan u jats'ilo', tu paachil le kooto' j-jóok' tu chi u' ya'alik le x-ch'úupalo' yaan u bo'otik u si'ipil yo'osal u tuus yéetel u k'amik u yaanal xiib.

U k'áajóolalil Ix Sak Kuke' tu sutaj bey u paklan ba'atelil ich naj ti' jump'éele péeksil t'aan, ka j-bisa'ab tu noj naajil jala'ach tu taan Ix Yóol Iknal uti'al jump'éele k'áatchi', jump'éele ya'abkachil máako'ob yaano'ob uti'al cha'antiko'ob. Ti' le kaajo' jach uts tu t'aan u yiliko'ob bix ku lúubsa'al u yóol yéetel u péech' óolta'al le x-ch'úupalo', lemáax ma' úuchak u ts'áabal tsikbe'enil yo'osal u kili'ich k'ub, beyxan ma' táan u máan kaakbachil. Te k'iin je'elo' mina'an mix juntúul aj-kanáan joolo'ob u je'esik jée'máaxake' ku yookol uti'al u cha'antik bix u bin le nu'ukbesajo'.

Le baako'obo' juumnajo'ob, u múuch'il tu táanil le k'áanche' ajawo' j-ch'éen u t'aan bey tsikbe'enil. Ix Yóol Iknale' j-jóok' tu kúuchil wenel ka kulajij ti' jump'éele tseelil. Te súutuka' ka'atúul u táankelem paalal yaan ti' yéetel ku meenikubáaj jach jaak'il bey juntúul x-ko'olele junk'aal yéetel kanlajun ja'abo'ob yaan ti', yéetel chéen chúumuk kuxtal ts'o'ok u meentike', kex yéetel ayik'alill yéetel u páajtalile', ku yilik bix u bin u ts'o'okol ti' u x-ma'-na'ati' yéetel u ki'ichpanil je'exbix u bin le k'iino'. Le aj-kanáan bejo'obo' tu cha'ajo'ob nats'ikuba'ob te x-noj na'o'. Leti'e' tu ka'a tsikbaltaj le nupilo', le

ts'o'okol beelo' yéetel bix úuch u na'ata'al wa yo'omchaja'an le x-ch'uúupaló'. Le x-ch'uúupo'obo' ku che'ejo'ob kalikil le xiibo'ob ku xuxubo'ob uti'al u péech'óoltiko'ob u yóol Ix Sak Kuke', ba'ale' le x-ch'uúupaló' chéen kulajij, yéetel tu paktaj le ix-ajawo' mix táan u t'aan yéetel u péeksikubaj.

Le ix-ajawo' tu sutubaj tak tu'ux yaan le x-ch'uúupaló' ka tu k'áataj ti' bix úuch u yo'omta'al. Le x-noj na'o' tu núukaj: “bey úuch yo'omta'al juntúul x-ch'uúpil peek’”, ba'ale' a'ala'ab ti' le x-nuuko' ka u mak u chi'.

Ix Sak Kuke' wa'atlajij aktáan le ix-ajawo' ka tu tsikbaltaj u k'aylajil.

“Ti' le kuxtalil j-máano', Ix Muwaan Mate' j-k'uch yóok'ol kaab, yéetel talamil tu ts'áaj u kuxtal ti' óoxtúul u paalalo'ob, beyxan j-suut bey ka'a súut u yáaxil ix-ajawil (ko'olebil) ti' Bakal. Ka ts'o'oke' Unen kawiiil u j-t'uupil u paalale' tu ch'a'aj u pet-jo'olil ka j-súut u yáax kuxa'an aj-ajawil te yóok'ol kaabo'. Tak bejlake', u ch'i'ibal Ix Muwaan Mate' ts'o'ok u bimbal ta wéetel, Ix Yóol Iknal. Ba'ale', xulsa'ab le Óoxlaak'il K'ujo'obo', leméentike' le ch'i'ibalo' mixtan u kanáanta'ali'. Ix Sak Kuke' payalchi'najij yéetel páajchaj u yu'ubik u t'aan Ix Muwaan Mat, lemáax tu ya'alaj ti'e' le ch'i'ibalo' yaan u xuulul ken kíimik le t'uupo', leti'e' Janaab Pakal’”.

Ix Yóol Iknale' tu setem p'u'usubaj yo'osal le tsikbala'. Tu ts'áaj k'áajóoltbil u paalalo'ob Ajen Yóol Mat yéetel Janaab Pakal, lemáaxo'ob, taankelemo'ob, jo'lajun yéetel wuklajun u ja'abo'ob, beyxan tu k'áatchi'taj wa táan u pulya'ajta'al u paalal yéetel leti'.

Ix Sak Kuke' tu ka'a chunsaj tsikbale' ka tu ya'alaj: “Le ba'alo'ob beya' yaan u yúuchulo'ob yo'osal u jaajil le kuxtalo', ma' u páajtal wa ma' u yúuchuli'. Le ajawo'

yéetel le ix-ajawo' Baakale' yaan u ts'o'okol ti'ob. Ba'ale' Ix Muwaan Mate' ts'o'ok u k'uchul te lu'uma' yéetel ts'o'ok u ts'áaik jump'éel kili'ich k'uub uti'al u ts'áaik u kuxtal ti' Unen Kawiil, yo'osal ka ch'aba'ak u kuxtal yóok'ol kaab uti'al u kanántik le ch'i'ibalo'".

Ix Yóol Iknale' tu k'áataj: "beytuna' tu'ux túun yaan Muwaan Mat".

Ix Sak Kuke' ya'alaj: "In k'aabae' Ix Muwaan Mat, kin bisik xan Unen Kawiil tin jobnel, le máax ku ka'a siijil bey Kinich Junaab Pakale'"

Le máako'ob yaano'ob te táankabo' j-ch'éen u mukul t'aano'ob. Jun Yalaw Chane' U nojochil le aj-k'iinilo'ob ti' le Tu'ubsa'an K'ujob'ob' tu ye'esajubáaj tu ts'íik yéetel ma' tak tu tukultaje' ka tu takaj u pool Ix Muwaan Mat yo'osal u yantal yéetel xiib, a'alajba'aj yéetel tuus le ba'ax jach p'ujbes le Aj noj jala'acho'. Tu no'oje', Nuk Yajaw Chane' tu yóotaj u yáantik le x-ch'úupalo', ba'ale' u taakil u núukike' jach ya'ablaja'an. Yéetel le takpoolo'obo', le Ix noj jala'ach Ix Yohol Iknalo' wa'alaj yéetel u k'asa'an p'uja'anile' ka tu pulaj Ix Muwaan Mat.

9.8.9.13.0 (23 ti' marzo ti' 603) Ix Muwaan Mat ts'áaj u kuxtal Kinich Janaab Pakal

Ix Muwaan Mat xiimbalnajj ichil u koolil le naalo' ku báalik u múuch' ka'anal lu'umil yaan tu yóok'ol Baakal. Mix ba'al u bis ma' chéen jump'éel nook' yéetel búuk'il piits' siijya'anti' ka ts'o'ok u beel. Mix paakatnaj paachil, ka j-na'ak tu'ux ku máan le múuyalo'ob kalikil u je'epajal u beel ti' le múuch' ka'anal lu'umo'. Juntuul aj-koolnáal tu yilaj le ch'úupaló', bejchaj u k'áajóoltik, chéen ba'ale' chéen tu yilaj mix ba'al tu beetaj. Leti'e' tu tuukultaj jach naach' yaan ti' ichil le kaajnáalo'obo', leti'e' ku ts'iiboltik le x-ch'úupaló'obo' yéetel le paalalo'obo' jach uts u bin tio'ob ichil yóok'ol kaab. U jaajile', leti'e' ma' tu juni', tumen u ts'áamaj u tuukul ti' k'a'ana'an u yúuchul ti' yo'osal u chíichinakil, ma' tu yilaj táan u ts'aajpachta'an tu beel. Kaan Mo Hix ku ch'úuktik tu paach je'en ba'ax nojoch che' wa tu jump'éel nojoch tuunich wa bu'utun, jach éetel kanáan yo'osal ma' u yilaj tumen sajak ma' u k'a'amali'.

U t'úubul le k'iino' yáanchaj tu yóok'ol le bu'utuno', leti'e' tu jach cha'antaj bix u wenel yóok'ol le lu'umo', tu cha'aj u wenel tu juunal te ke'elo' ku ch'úuktik te naachilo', ka tu yuubaj ma' táan u páajtal múuk'yajtik u yóotsil leti'e' ka tu naatsubaj'. Leti'e' jak' u yóol, ka tu ka'a k'áajóoltaj u yíicham, yéetel jump'éel t'aan tíikin tu k'áataj ba'ax ku beetik te'elo', bey juntúul wíinik mix u k'áajóoli'. Le k'áat chí'o' jach j-na'ak' ti' le xi'ipalo', chéen ba'ale' ka tu núukaj bija'an te'elo' yo'osal u kanáanta'al. Leti'e' tu ya'alaj mix u yatani' beyxan le paalo' mix u yaali', u béeytale' wa juntúul kili'ichil wa juntúul ma' na'at. Le xi'ipalo tu núukaj ti' wa juntéul ix

kili'ichil yaan u meyaj ti' leti' chéen ba'ale wa juntúul x-ma'-na'at yaan u kanántik. Ka ts'o'ok le je'elo', tu jóok'saj ichil u nu'ukulo'ob, jump'éeel síis chachakwaaj u yookoltmaj tu na' yéetel bin u ch'aj ja'il ti' jum'péel sayab; ka jaano'ob ta'akbe'enil tak úuchik u wenelo'ob.

Ti' u sáastal k'iine', Ix Muwaan Mat yéetel Kaan Mo Hix bin u xíimbalo'ob tu chinkabil le k'óomo'. Te'elo' tu yilo'ob jump'éeel sak beej ka tu ch'a'ob yo'osal u bino'ob tu'ux tak u k'uchlo'ob, u chankaajil Sak Tzi. Te'elo', le táamkelem nupo' taj chaanta'ab tumen le nojoch jaalachilo', Kab Chan Te, leti'e' ichil u taktal u yóojeltik yo'osal le máako'ob ka tu k'áataj ti' u yatan yéetel tu xbaalo'ob ka tséentako'ob. Tu chako'ob bu'ul yóok'ol le k'óobeno' yéetel tu pibto'ob polcano'on yóok'ol le chikis ta'ano'; le yuumilo'ob yéetel le wíiniko'ob t'aano'ob tu jaanto'ob le óotsil janalo'.

Te áak'abilo', le x-ch'úupo'ob tu yilo'ob tuláakal ba'ax yaan u meyajta'al yo'osal u yichkiil Ix Muwaan Mat, tak xan tu ts'áaj ti' jump'éeel túumben búukil; uti'al u weenelo'ob, tu ts'áajo'ob ti' jump'éeel naj yéetel óoxp'éeel mayak che'il wenel. Ix Muwaan Mat yéetel Kaan Mo Hix, ti' weno'ob, tu chúumuk leti'ob u yatan Kaan Chan Te. Le túumben táankelem nupo' kanántabo'ob ichil ya'ab wi'inalo'ob; tu ts'o'oke', Ix Muwaan Mat tu chúumukil áak'ab siij juuj chaampaal ti' 9.8.9.13.0 (23 ti' marzo ti' 603), Ix Muwaan Mat tu ts'áaj u k'aaba' u chaampal Kinich Janaab Pakal. U péektsil ti' le' siijilo' j-k'uuch tak Baakal, lekéen Janaab Pakal, u yaal Ix Yóol Iknal, tu yóojeltaj j-ts'áab u k'aaba' bey leti'e', ka tu u'uybu'baj k'aasil, yo'osal le je'elo' ka sa'at u yóol.

9.8.10.0.0 (29 ti' junio ti' 603) Baakal ku k'iibesik u chúumukil le Katuno'

Le aj-koonolo'obo' ku taalo'ob tak chik'iin, ku kuuchmo'ob xaako'ob chu'ub yéetel ba'alo'ob ti' u koonolo'ob yéetel ku maano'ob ichil le meyaj máako'ob ku yutskintiko'ob le beejo' yéetel jump'éel túmben sak ta'an. Bey u bin u xiimbalo'ob, le beejo' ku suutul bey jump'éel noj beel, yéetel ma' u pajtal u yi'iliko'ob u naajo'ob ya'ab ba'alche'ob, chéen ba'ale' ya'abkach much' najo'ob; le xiibo'obo' ku booniko'ob le pak'o', le lu'umo' beyxan le je'es beejo'obo' yéetel u yáal tok tuunich xa'aktan yéetel ja'. Jach jats' uts ba'ax ku paktik, tumen u kaajil Baakal táan u líik'sikuba'ob yo'osal u k'amik u k'iibesaj ti' u chúumuk le Katuno'. Tu jats'utskinto'ob u naajil k'uj, u noj naajil jala'achil beyxan u kúuchil koonol, yéetel túmben meyajob, tak xan yéetel tu boono'ob yéetel ta'an, chak, sak, ya'ax yéetel k'an, yo'osal u lenkil le kaajo' yéetel boonilo'ob yóok'ol tu tséel le ka'anal luumo'.

Tuláakal le ba'alo'obo' beeta'ab tu yo'osal Ix Yóol Iaknal yo'osal u táasik aj-koonolo'ob ku táasiko'ob ba'alo'ob u koono'ob yéetel ku bo'otiko'ob bo'oli kaaj; beyxan ku k'uchulo'ob le aj-xiimbalo'ob ku kili'ich k'uubo'ob ba'alo'ob ku taasiko'ob ti' aj-kujo'ob Baakal, yo'olal u ts'áaj tóoj óolal yéetel u kanáantalo'ob ti' le k'ask'aas ba'alo'. Jach chi'ika'an leti'e' mixtan u ts'áaik u yóol ti' u noj- naajil k'uj ti le Óoxlaak'il K'ujo'obo', le ba'alo'ob tu beetaj tu ts'áaj k'aasil ti Nuk Yajaw Chan yéetel tu wiiniko'ob, yo'olal le je'elo', leti'e' jach siij óoli' ka tu xuupaj jump'éel nojoch táak'in yo'osal u yutskintik tuláakal u naajil k'ujo'ob tu'ubsa'ano'ob Balu'n Chan

Yoon, Waxaklaju'un Yoon yéetel Balu'n Tz'akbu Ajaw yo'osal u yéesik u áantaj ti le Jun Yalaw Chan yéetel u múuch' wiiniko'ob le áantiko' tu taanil u k'aasil Ix Muwaan Mat. Chéen ba'ale', u alab óolil le kaajalo' mixtan u k'eexpajal jach séeb, aj-xíimbalo'ob chéen tak u xíimbaltiko'ob u naajil k'uj ti' Óoxlaak'il k'ujo'ob, kex táaytak u lúubul, le je'elo' jach tu p'u'ujaj le ix-k'uj u láak'e' yo'osal u sajkil ka p'ooch'ok tumen jach yaan u taasik loob yéetel k'aasilo'ob.

Jach u jela'anil ti' le Ix-k'uj, Ix Yóol Iknal u ka'atúul u paalal, Ajen Yóol Mat, ts'o'ok yaantal ti' uklajun ja'ab, yéetel Janaab Pakal ka'ap'éel ja'ab u chichnil, jach máan k'ajóolta'ano'ob tumen séeb u t'aano'ob yéetel xan ku ma'alob báaxalo'ob yéetel u chi'isaj u súuto'ob ti' jump'éel ch'i'ibalil xiibo'ob. Ti' leti'o'obe' ma' u yéejentiko'ob le xooko', chéen ku máansko'ob u k'iino'ob chéen ts'oon báalamo'ob yéetel kitamo'ob, wa u jo'olil kambal aj-ba'atelo'ob. Yo'olal tuláakal le ba'alo'obo', jach uts u yilik u ba'axtiko'ob p'oktap'ok, jach máan uts u yiliko'ob, ke mix juntúul xi'ipalalo'ob ti Baakal mu páajtal, yéetel mixtan u tsa'ayal u petslo'ob ichil jump'éel báaxal. Yo'olal le nojoch k'iimbésal yéetel u cha'anil le máank'iinalo' ti le chúumuk le Katun ti Baakalo', ku yúuchul le nojoch báaxal ti' p'oktap'ok; ti' jump'éel áak'abil jump'éel u báaxlil, le xiibo'ob ku meentiko'ob u buulil ti' al u yaalo'ob Ajaw, éentas u líisiko'ob u táak'in ti' al u yatano'ob yéetel u paalalo'ob; yaan u alab óolilo'ob u yaantal u táak'in yóok'ol u láak' wiinik.

9.8.10.4.19 (8 ti' octubre ti' 603) Kinich Yonal Ahk ti' Yokib ku beetik loob ti' Óoxlaak'il k'ujo'ob

Tuláakal jach uts, le kaajo' bey yaan ti' kuuxtal tumen yo'osal le k'iimbesajo'ob, chéen ba'ale' Nun Ujol Chak, k'uuch te'elo' ti' mix máak tu ya'alaj, tu yilaj yaan alabóolil ti Óoxlaak'il k'ujo'ob jach yaan múuk ti'; tak xan tu yilaj u buuj le aj-k'iino'obo', le kaajalo' yéetel le ix-k'ujilo'; jach máan ki'imak u yóol yo'osal u k'aasil tu ts'áaja ichil leti'ob. Le k'aasa'an ajawwo' tu ya'alaj u tsikbal ti U K'ay Kaan ti u lu'umil-ajawil kaano'ob, ka'a tu ya'alaj u láak' ba'atelil yaan u lúubsik le k'ujo'ob mix ba'al yaan u beetik tu kaajal Baakal; beytúune' ma' u yaantal mixba'al u k'aato'ob yo'osal u ts'o'ok ba'atelo'ob yaan u ts'o'oksik u ch'i'ibal Ix Muwaan Mat. Jump'éeel ba'atelil ti' Yaxchilán yaan u koojol ti' la'en U K'aay Kaan tu ts'áaj ti' Kinich Yonal Ahk (Uts Àak) ti Yokib u béeytal u jo'olpóoltik le ba'atelo'.

Ti' mix úuchak wiinalo'ob ti' le k'iimbesajo', le múuk'a'an óol yajaw. Kinich Yonal Ahk, naats' ti Baakal yéetel u múuk'ilil túuxta'al tumen Nun Ujol Chak (24 ja'abo'ob) ti' Wakaab (Santa Elena, Poco Uinik) yéetel Áayin Chan Aak (áak ti ka'anal) ti' Pipa. Le áak'abo' tu sataj u tuukulil yéetel tu ts'áaj mixtan u k'áajóoltalo'ob. Le múuch' wiiniko'ob j-bino'ob chaambelil ichil le beejo' tak te k'íiwiko'. Chéen ba'ale' ma' u béeytal u tuusik K'an Aak ka'atéeni', u yíicham le ix-k'ujil Ix Yóol Iknal; kalikil Chok Báalam yéetel le ka'atúul u yaal ajaw ku kaanantiko'ob u noj naajil jala'achil, leti'e' j-bin yéetel u jolkano'ob ichil le k'íiwiko' tak tu noj naajil jala'ach ti' le Óoxlaak'il K'ujo'ob yéetel te'elo' tu pa'ato'ob u

ch'a'k'uuxo'ob ma' u béeytal u yiliko'ob.

Le kaxan ba'atelo'ob óoko'ob u toopo'ob u jba'atelo'ob Baakal jach seeb-k'aasa'an yéetel mina'an u yichil. Jach tu loomo'ob le máako'ob ichil le áak'abo' yéetel xoteb tuunicho'ob, ka ts'o'oke j-na'ako'ob te eebo'ob tak tu noj naajil k'uj. K'an Aak mix tu yóotaj u p'atkubaj te ba'atelo' chéen ba'ale' peets'a'abij. Tu chuko'ob yéetel taanil ti' leti'e' kíinsa'abij u aj-kanáanilo'ob. Yéetel mina'an u múuk'il u ba'atel, le kaxan ba'atelo'obo' tu tóoko'ob yéetel tu k'askuunto'ob u noj naajil k'uj. Ajen Yóol Mat tu yilaj bix le k'áak'o' ku jóok'ol tu noj naajil k'uj ka tu ch'a' sajkil tu yuum, ma' béeychaj u beetik mix ba'ali'.

Tu chúumukil le ba'atelo', kukulpaachnajo'ob le ookolo'obo', ka j-éemo'ob te múulo' yéetel juntúul máak u chukmo'ob ka tu t'it'uba'ob ichil u yoochel le kaajo'. Yéetel u yoochel le kaajo' ku yeelel, tu paachil Kinich Yonal Ahk, Nun Ujol Chak yéetel Áayin Chan Aak tu biso'ob le máak u chukmo'ob tak te noj lu'umo', yéetel u ki'imak óolal tu ya'alo'ob ti' u jala'achil ts'o'ok u náajaltiko'ob le ba'atelo' yóok'ol u aj-k'ujob Baakal yéetel xan u ch'i'ibalil Baakal mix táan u kuxtal tu láak' ts'o'ok ba'atel.

9.8.11.6.12 (4 ti' noviembre ti' 604) U kíimil Ix Yóol Iknal (36)

Le Nacom Chok Báalam yéetel u aj-ba'atelo'ob suutnajo'ob tu noj naajil jala'ach yéetel tajche'ob tu k'aabo'ob ka tu múuch'uba'ob aktáan le Ix-ajawo'. Leti'e' tu k'áat chi'taj ti'e' yo'olal u kili'ichil k'ujo'ob leti'e' tu núukaj le naajil k'uj ts'o'ok u k'aaskuunta'al. Leti'e' tu yilaj tu baakpaach yéetel tu k'áataj yo'osal u yíicham. Le Nacom tu ya'alaj chúukij yéetel bíisa'ab tumen Kinich Yonal Ahk. Ix Yóol Iknal mix tu ye'esaj mix ba'al ka j-lúuk'ij ch'ench'enkil tak tu kúuchil wenel; p'áat paachil u nook'il che'enebil ya'ab k'iino'ob. Lúuba'an u yóol le kaajtalo'.

Le Óoxlaak'il K'ujo'ob ka'a óokolta'abij, te súutuka'e' le k'aasilo' yaan u lúubul yóok'ol leti'ob. Kex beyo' mix mak óojelmi', ku ya'ala'al le Ix-ajawo' jach máan k'oja'an. Le k'aasilo' ku yéesik ti Ix Yóol Iknal yaan le k'aasilo' ti Muwaan jach jaajil yéetel ts'o'oke jach máan k'aas. Tu taanil le ba'alo'ob k'aaso'obo, leti'e' jach j-lúub ti' chíichnakil, mix jaani' mix táan u kanáantik u wíinkilil. Ajen Yóol Mat yéetel Janaab Pakal tu k'aatóoltajo'ob ti' ka u kanántubaj tu juunal, chéen ba'ale' bey yaan u múuk'il bey ix-k'uj, jach tak yaan u múuk'ilil u kíimil. Bey ma' táan u béeytal u wenel, Ix Yóol Iknal tu ts'a u yáalab óol ka j-kíimij 9.8.11.6.12 (4 ti noviembre ti' 604). Ken Janaab Pakal, u yaal Ix Yóol Iknal, tu yilaj u kíimil u na', ka j-óok u sajikil, tak tu jaantaj u nook'il piits yaan tu kúuchil tu'ux úuch u kíimil u na'; Ahen Yóol Mat, u nojoch suku'un, yéetel muka'an u yóol bey suukile', tu ya'alaj ti' u t'aan juntúul ix-chokoj pool ma' u béeytal u beetik u lúubul u ch'i'ibalil Baakal.

9.8.11.9.10 (1 ti' enero ti' 605) Ajen Yóol Mat (19) ku na'aka'al tu k'áanche'-ajaw Baakal

Yéetel u ma'alob jala'achilo'ob máaniko'ob, Baakal ts'o'ok u bin utsil ti' yéetel Ajen Yóol Mat tu k'a'abéetkuntaj le ma'alob táak'ino' yo'olal u ma'ak'antik jump'éel ma'alobil k'iimbesajil ti'a u na'akal tu k'áanche' ajaw. Tu taanil u aj-k'ooso'ob yéetel u múuch'bajo'ob, Ajen Yóol Mat tu k'amaj u ya'ax-took' peet jo'olil, Tu ye'eso'ob le e'esajil Baakal póola'an ti' jump'éel ya'ax tuunich yéetel le aj-k'ooso'ob, aj-ba'atelo'ob yéetel le aj-k'iino'ob tu ta'ano'ob bey u ajawil Baakal. a'ala'ab ti'ob ti' ajaw ka k'aaynako'ob yéetel ka ts'áaba'ak ti' táak'in ti' le túumben ajaw; tuláakalo'ob ku jak' óoltiko'ob le túumben ajawo' Ajen Yóol Mat bey ku ka'a líik'sik le ch'i'ibalo'.

Ti' u ts'o'okol le ta'akbe'ensil k'iimbesajo', le máako'ob ku cha'ano'obo' jach ki'imak u yóolo'ob ti' le tsool xiimbalo' ti' wíiniko'ob u ts'áamo'ob u nóok'o'ob jach utstak ti' jejeláas ba'alche'ob ti' lu'um yéetel ti ja' te k'íiwiko'. Le aj-paaxo'obo' ku paaxiko'ob le lajun paaxo', le baakelo'ob yéetel le xuuxo'ob; tu yáanal u sáasil le tajche'o'obo', le óok'oto'obo' ku súuto'ob yéetel ku poponchejo'ob. Ti' le máako'ob ti' le noj naajil ajawo' yéetel u yajawo'ob ti' le yuumtsilo'ob ku t'oojol k'ab, x-chok'ob yéetel u chachakwaaj kéej yéetel úulum. Le jach ya'ab janalo' ku láak'inta'al yéetel payalchi' ti' káaltal, ix-kaakbacho'ob jach uts u boonmuba'ob ku t'oojko'ob, ti' luucho'ob yéetel p'uulo'ob, jump'éel kaaltalil uk'ul ti' jach k'áaj u yóojelo'ob le xiibo'ob ma' u tsa'ayalo'ob yéetel tumen ku sa'atal u yóolo'ob, ku

xéejo'ob yéetel ku ta'ob beyxan ku che'ejtalo'ob tumen le máako'ob yaano'ob te'elo'.

Chéen ba'ale, le x-ch'úpo'ob ti' le ajawo' ma' ti' yaano'ob ichil le k'iimbessajilo', ku k'alkubajo'ob ichil u naajil ajaw u ts'áamo'ob sak búuk yéetel u jats'utskinmo'ob yéetel chowak kaalo'ob beeta'an yéetel ya'ax tuunich u ti'al payalchi' ti' k'i'ik'áankil yéetel kili'ich k'ub ku betiko'ob uti'al leti'ob.

Kex yaan le cha'ano'obo', u kaaj Baakale' ma' táan u pa'atik u bisa'al tumen u kichkelemil yéetel p'u'uja'anil u ch'i'ibalil báatsil ajaw yéetel ix-away. Le báatsilo' kuxukbaj tu xuul táalamilo'ob, yo'osal u k'áat óolal le k'ujjo'obo' wa uti'al uts beelil; u k'aam óolal le janalo'obo' yéetel le tooj óolalilo' jump'éeel k'iine' suuk u taal u tsay paachil tumen le óotsitalilo' wa le k'oja'anil tu láak' k'iino'. Ya'ab u yóojlo'obe' jump'éeel nuxi' k'aasil ta'aytak u lúubul ti'ob yo'osal u náay óol le óoxtuul yuumtsilo'obo'. Le sajakilo tu pak'aj xoot' óolalil, chéen ba'ale le kaajo' táan u meyaj, le xiibo'obo' tan u paktiko'ob k'aas le túumben ajawo'; U k'abo'obe' ma' páajchaj u kanáantik le k'ujjo'obo', u ma'alob tuukul bin k'aasil tumen ma' páajchaj u yáantik u yuum ti' kiimil yéetel u óole' ma' páajchaj u kanáantik Ix-ajaw Yóol Iknal ti' k'aaskuunalil.

Chéen ba'ale', le óol yaan yo'osal le túumben ajawo' Ajen Yóol Mat ma' bey ka'ach jump'éeel ch'a'a' k'uuxe', chéen ti' ch'a'a' óotsilil, te kúuchil koonolo', tu'ux Ajen Yóol Mat suuk u chímpoltik yéetel ku k'aamik siibalo'ob tumen leti'e' juntúul aal-ajaw, le loolo'obo yéetel le poomo' ku ts'aabalti' bey jump'eeel chan máatane'. Bey ma' táan u paakta'alo', wíiniko'ob ma' k'áajóolta'ane' táan u láajaltik u paach ichil u bin u xíimbal ichil le wíiniko'obo', tak tu yu'ubaj bix u mukul t'aan le

wiinko'obo', chéen ba'ale' ma' beychaj u yiliki', le mukul t'aano'obo' jach j-sa'at beenil; Jach jaaj yaan ti jump'éel buy bak' tu yich, ba'ale' ku paakat tu x-ts'íik tak tu x-no'oj tumen u páakate' ma' toopoli'.

Ts'o'oke' tu yilaj le ch'úpalo'obo' ti' yaano'ob te beejo' beyxan te kúuchil koonolo' yéetel máaxo'ob t'ak' cha'antik, bejla'e' chéen taan u mukul t'aano'ob yéetel ku beetiko'ob óotsil "aa", ku paakta'al yéetel óotsil ich, ba'ale' ma' bey yéetel yakunaji'. Tak xan tu'ux ku báaxta'al poktapoke', Ajen Yóol Mat yéetel Janaab Pakal suuk u topik u ch'a' k'uxta'an yéetel ma'alob ka'anal báaxal, ba'ale' Bejla'e' le wóolis báaxalo' ku ts'áajbal ti'ob ka'anaj yéetel chéen ch'a'abil; Le ku to'opolo'obo' ku t'aano'ob yo'osal le nojoch kaambal báaxalo' yaan ti' le suku'untsilo'obe', Ba'ale' ma' táan u k'uchul tu nojoch kaambalo' tu'ux leti'obe' ma' tu yóoto'obi', tuláakalo'ob tsay paachtano'ob meen jump'éel k'aay "aa". Ajen Yóol Mat ma'atan u jach na'atik ba'ax ku yúuchul, ba'ale' ku yu'ubik u p'aatal ajaw jach maan ok'om óolal, yéetel je'el ba'axe' séeban u chi'ich naktal.

9.8.17.15.16 (4 ti' abril ti' 611) U K'aay Kaane' ku topik Ajen Yóol Mat yéetel Janaab Pakal

Ma' k'a'ana'an jach yaan u na'at Ajen Yóol Mat yo'osal u na'atik u Lu'umil-Ajawil le Kaano' táan u beetik jump'éel túmben loobil ti leti'ob. Tu k'amaj juntúul aj-bis-t'aan tak Dzibanché, ti' u taal u Ch'i'ibal Kaan naats' tu Bahía Chetumal, tu jaal u ja'il chik'in tu péetenil Yucatan. Yéetel jump'éel ch'ench'enkil tu beetaj ti' Ajen Yóol Mat jela'an u yu'ubikubaj, le aj-bíist'aano' ku'ulaj tu aktáan u k'aanche'-ajaw tu jantaj yéetel tu uk'aj le ba'ax ts'abti'o'. Le ka' ts'o'ok u janale', le Aj-bíist'aano líik'i ka'a tu beetaj juump'éel beech k'ab tu paalitsil yo'osal u k'ubik jump'éel siibal. Le paalitsilo' tu ch'inaj jump'éel xaak yéetel tu p'ataj u lúubul jump'éel xiich' wóolis ka'a' síit'naj tak tu yook le ajawo', ma' tu ya'alaj mix jump'éel t'aani', le aj-bis-t'aano tu líik'saj u wool k'ab ka tu ts'áaj yóok'ol u puksi'ik'al ka j-jóok' tu noj naaj ajawil. Janaab Pakal tu tsiikbaltaj bix jela'anil u wíiniki u kajil kan, ba'ale' te'elo le jalacho'obo' tu na'atajo'ob le ba'atelo'.

U molay k'atuno'ob Kane' ts'o'ok u léekel u j-bino'ob chik'in tak tu jaal ja' Caribe tu puksi'ik'al u lu'umil maya, U K'aay Kaan tu xíimbaltaj u nuxi' kaajil OxTeTun yéetel tu paaktaj u múuk'ilil koonol ichil le ya'ax t'ook tun ka'anal lu'umil nojol, sayab ta'ab nojol tu petenil yucatan, boonil yéetel piits'il u cik'in lu'umil-mexicano'ob, bey kakaw yéetel u yoot'il u beelil koonol ti' k'áak'nabil jaal ja'ob, U K'aay Kaan jbin u j-bin u weets' chik'in tak uchik u k'uchul tu xuul Páajtal Kaan.

Le nojoch ajawo' j-bin tu chik'in jaal ja' tak Usumacinta. Jump'éel áalkab ja' lóolocha'an yéetel

chaambelil u máan, leti' bisik le luuk'i ja'o tak te' jool yaan te ka'anal lu'umil Petexbatuno', u lu'umil Mutul u nojoch k'uxtan, uti'al u k'uchul u ja'il tak tu golfo mexico. Béeychaj u yilik tu uláak' u tséel le ja'o tu'ux ken beksajil u ba'ate', u péets' óol Baakal. Ka'a' péets' óolta'ak Baakale' ku ya'alik pets'a'an yéetel jeets'a'an tuláakal le koonolo' beyxan u K'uubenil u xuul u lu'umil chik'in ti' yóok'ol kaab maya. Ku jeechik tu'ux ku máan ukun koonol ku bisiko'ob ya'ab ba'ax uti'al koonbil yéetel wiiniko'ob, u nocjoch Molay k'atuno'ob kane' tu k'aatmáansaj le ja'o yéetel tu k'uux ti' táanxel lu'umil. Tak Pipa (Pomona), le k'asa'an ajaw yawawo' tu tuusaj Baakal, Áayin Chan Aak, tu k'a'aytaj u ts'aaik k'aam u'ula' tu aj- ba'atel u ajaw. Maan u ka'analilo'ob yéetel ma'alob u yu'ubikubajo'obe', u aj- ba'atel U K'aay Kaan bin u weets' chéen jump'éeel k'iin tak chik'in tu yóokil le táax lu'umo (altiplano central) p'áat weenel tu'ux ku yúuchul páak'al yáanal Baakal.

Te áak'abo', Ajen Yóol Mat yéetel Janaab Pakal j-na'ako'ob tak tu ka'analil u naajil ajaw. Te'elo', le suku'untsilo'obe' wa'atlajo'ob tu pakto'ob senkech sásasililo'ob ku pixik u beelil yáanal le kaajo'. Jach táaj ki'imak u yóolo'ob, tumen u k'iinil u ba'atel yéetel juntúul k'uxtan jach máan k'áajóolta'an, yo'osal u k'áajóoltalo'ob tumen tuláakal le lu'umo', lela' u béeytal u ya'ala'al u chuunul jump'éeel túumben k'ajal bey nukuch jala'ache'.

Ka sásaslaje', u aj-ba'atelo'ob Baakale' j-éemo'ob te kaajalo' yo'osal u ba'atelo'ob yéetel u ch'a' k'uxta'ano'ob yaano'ob te kaambalo'. Ichil u búukintiko'ob u nook'ob yéetel ku ma'alob kunsikubajo'ob le aj- ba'atelo'obo', u kaajil Baakal jóok'xan tu múuch'ukabajo'ob tu kúuchil p'aakal tu'ux kun yúuchul le ba'atelo bey aj-cha'anilobe' tu xuul le coliseo'. Náay u yóol, Ajen Yóol Mat tu ya'alaj

tu aj-kuuchobo'obo' ka bisa'ak te aktáano'; Te'elo', tu ya'alaj tu aj- ba'atelo'obo' yéetel kichkelem t'aano'ob ku líik's óol, tu ya'alaj le k'aasilo' mina'an tu ya'alaj le tamoxchi'o' tu'ux ku xu'ulul u ch'i'ibal Baakal ma' jaaji'. Tu ya'alaj leti'e', nojoch Ajen Yóol Mat, yaan u bisik tu jump'éeel nojoch tsiikbal tu'ux yaan u ja'asik u yóol le túumben ch'i'ibalo'ob ku taal'oobo'.

Le aj-ba'atelo'obo' tu yu'ubajo'ob yéetel tu chíin óolajto'ob, ba'ale' ka suunaj le ajawo' tu pachil le tsoolo', j-k'uuch u ch'enixikintik Nacom Chok Báalam u ya'al jump'éeel "aa", ka t'uch'naje' ka tu laaj u xikin. U K'aay Kaan j-p'áat muun yu'ubik k'ajal, ma' táan u péek, la'aten Ajen Yóol Mate', tu ch'a'aj u poolil, ka tu líik'saj u-Hulte' ka'anaj tu'ux tu yawaltaj u náajal. Le kaajo' tu núukaj yéetel jump'éeel múuk'a'an awat', ka tu yilaj bix úuchik u núuka'ale', le ajawo' tu yu'ubaj le uts beelil yéetel le múuk'ilo' táan u jóok'ol tu pixan yéetel tu kúuchil le ba'atelo'. Ba'ale', tu chíin óoltaj u nojochil, yaan ti' u lu'umil jach ka'anajlo', tu ya'alaj ti' Chok Báalam yéetel Janaab Pakal ka p'áatiko'ob je'ex bix yaniko'ob yéetel ka kanáata'ak u cháak'che' ajaw.

U K'aay Kaane' tu yúustal le baakelo' yéetel lelo' u aj-ba'atelo'ob Kaane' tu ch'a'ajo'ob bej u na'akal, chéen uti'al u lúubul u múuk'ilel Baakal. U K'aay Kaan tu jéel a'alaj ka jéel úuchuk ba'atelo', chéen ba'ale' aj-ba'atelo'obo' to'opo tu púulo'ob u tsopche' ka éemo'ob kaambal ook'olnajo'ob yéetel tu péekso'ob u k'abo'ob iik'. Janaab Pakal tu yáataj ti' Chok Báalam ka ch'apaachtak le aj- ba'atelo'obo' ichu' bíin u púuts'ulo'obo'. Chok Báalam, tu káajale', tu ya'alaj ma' u beetik beyo', bey le Aal Ajawo' ts'o'ok u káasik le ba'atelo', tu yilaj ma' u béeytal u p'atik le ba'atelo'. U K'aay Kaane' tu yilaj

ka'atúul Jala'acho' u júubko'ob u tsoolo'ob tu'ux ku ch'a'ik u líik'il ba'atel, tu ya'alaj ti' Nacom ka xiik' te bu'utuno' yo'osal u káajal u ba'atel tu'ux mix máak yaano'.

Tu ka'anlil le bu'utuno', Ajen Yóol Mat beyxan tu yilaj u t'iit'kubajo'ob; awta'ab Nacom yéetel u suku'un, ba'ale mix máak u'uye. Yéetel jak'óolalile', tu yilaj bix Nacom Kaan u máan ichil u ajba'atelo'ob yo'osal u k'uuchul tu iknal. Jump'éel ts'oopche' k'áat maan tu yich, beyxan le aj- kuucho'obe taan u kiinsa'alo'ob; le ch'áak che'o lúub yéetel Ajen Yóol Mat. Uuch u yila'aj u chaacha'al u tso'otseel pool Ajen Yóol Mat yéetel Janaab Pakal, u máakil yéetel aj-ba'atelo'ob Baakale', púuts'o'ob bey síiniko'obe', p'aat tu juunalo'ob te bu'utuno'.

Úuchik u yila'al u noj múuch' aj- ba'atelo'ob U K'aay Kaane' táan u náats'a'al te kaajo' yéetel óojelta'an mina'an u k'ujo'ob yéetel u ajawile', u kajnáalilo'ob Baakale awatnajo'ob ka'a' kaaj u púuts'lo'ob ichil le kaajo'. Jeel tuno' U K'aay Kaan tu cha'aj ti' u aj-ba'atelo'obo u ch'a'ik u bo'olalo'ob, le aj-ba'atelo'obo' p'aato'b jáalk'ab yo'osal u yokolta'al le noj kaajo', tu laj yokolto'ob k'íiwik y'wwtwtl kúuchil koonol, laj tóoka'ab u naajil k'uj, yéetel le ánalte'o'obo', tu k'askunto'ob yéetel tu jaato'ob le nook' yéetel le éets' wíinkilalo'. Le óotsil aj-ts'íib yéetel aj-k'iino'obo' kaxantabo'ob, láaj tse'el u nook'o'ob yéetel p'aat'ob bey chuka'an máako'obe'. Ajen Yóol Mat yéetel Janaab Pakal mix páajchaj u beetik mix ba'ali chéen taan u yilik'o'b bix u yeel u kja'anlil Baakal

J-máan óoxp'éel k'iine', le lobo ts'o'ok u yuchul yéetel le ch'a' k'uxta'an ki'imak u yóolo'ob. U K'aay Kaan tu ya'alaj u suuto'ob u aj- ba'atelo'obo', tu beeto'ob jump'éel xíimbal ichil u beelil le nojkaajalo' yéetel k'aaxan u

k'abo'ob u máakil Baakal tu'ux ku jíirichtáalo'ob ichil awat yéetel la'achil ataanob, na'ob yéetel aalo'ob. Yo'osal ootsil xíimbalale' Ajen Yóol Mat yéetel Janaab Pakal, tu ka'atulil piitiso'ob, k'aaxano'ob yéetel páaja'an u sútalo'ob aktáan tu Kaajalo'ob. U bookel yéetel u buuts'iláankil le peets'óoltalo'ob táan u ye'esik u ka'a' éelil le kaajo'. Le kúuchilo' mix máak yani', le wíinko'ob p'aat'obo'ob te'elo'ob sáajako'ob ti'o'ob ka taak u láak' ba'alo'ob jach k'aastakti'ob; tuláakal ch'i'ibalil ku ta'akubaj Ichil u yotoch, Ku k'ubik u k'i'ik'el yéetel kíinsaj yéetel alab óolal yo'osal ka xiik le k'i'inano'ob ya'abkach yajil yo'osal ma' u suut ya'ab ba'alo'ob.

Payalchi'najo'ob yo'osal u suut u k'ujo'ob yéetel áantal ti Ajen Yóol Mat, meen wayé maas k'aas u sa'atal juntúul ajaw k'et ka chu'ukuk, wa ka k'iimik juntúul ajaw. Wa le ajaw kuxa'ano', le kaajo'ob yaan u chinpoltik le ajawo', ba'ale' wa chuka'ne', le ajawo' ma' leti' u jalachil le kaajalo'.

19.8.4.6 (8 ti' agosto ti' 612) U kiinsa'al Ajen Yool Mat (26) yéetel Janaab Pakal (24)

Lúuba'an u yool Baakal ichil le jejeláas k'iino'obo' tu'ux ku táasikti' jump'éeel túumben chiichnakil yo'osal u ch'ench'enkil púuts'il báalam k'iin. K'as mix máak yaan ichil u kúuchil koonol, tu'ux ku yilk'ajal jump'íit wíinik yaan te k'íiwiko'. Tu ts'éeel le bejo', le aj-xiimbal koonolo'obo' kulajo'ob yáanal le k'áaxo', mix máak ku maan, le aj- koonolo'obo' tu p'atajo'ob u koonolo'ob ichil le kúuchilo' yéetel le aj-p'aat ba'alo'obo' ch'éen u beetiko'ob u meyajilo'ob.

Ichil u máan le k'iino', láaj jelekbalo'ob yo'osal ma' u yu'ubko'ob u chokol óoxolil chokokúunsik le lu'umo' yéetel ku tóokik le iik'o' tu'ux chéen k'oxol ku yilk'ajal u máan u xik'nalo'ob, tu'ux ku náaksik u yool le xiibo'obo' yéetel le ba'al che'o'obo'. Ba'ale' jach minan ku bisiko'ob tu yotochobij, yo'osal u u'uykubajo'ob ma'alob le máako'obo' ku bino'ob kaxa'an tak tu ka'anlil u lu'umo'. Le x-ko'olelo'obo' ichil le k'áax ku máano'ob u kaxto'ob u yich che'i', wa yaan u yutsilil u kaxtik u k'i'ixil u le' k'áaxel yaan u yeej taalbij tu k'áaxil ch'ome', ku t'ojko'ob u yich tu puxsi'ik'al uti'al champaal, kex a'alanti'obe', tu chu'uchajo'ob u nooyil tak chéen óok'onako'ob yéetel u yáak'o'ob yéetel u jóok'ol u k'i'ik'el u xuul u chi'o'ob.

Chéen p'aatak ma' taan u ka'axtiko'ob kéeje', le xiibo'obo' ku chukiko'ob juuj yéetel u peten aak'e' chéen jóok'-ko'ob tu mejen áaktuno'ob. Le paalalo'obo' ku bisiko'ob k'áax jump'éeel ba'ax ti' u yuusko'ob u ts'ono'ob mejen ch'íoch' yéetel mejen wóolis tuunich,

beytúuna' ku ka'axtik'o'b u yáax janlil chuka'an yéetel ma'alob janal.

Ichil jump'éeel talam k'iine', jum-múuch' ko'onolo'ob j-k'uucho'ob tak Baakal tu'ux tu tsikbaltajo'ob péeksil t'aanob ti Dzibanche. U piik'il le k'iin tak metnalo', ku chíikpajal yáanal ichil u máan le k'iino', ma'ili' u yéemel báalam k'iin yóok'ol kaab. Tsikbalta'ab U K'aay Kaane' tu ya'alaj ka báaxta'ak jump'éeel báaxal wóolis yo'osal u ts'áabal u páajtalil kuxtal ichil ma' jóok'olil yéetel paajsu'utalil. Ajen Yóol Mat yéetel Janaab Pakal j-ts'áab u nok'o'ob ti' u báaxalo'ob ka ye'esabo'ob tu kùuchi báaxalo' aktan ya'abkach aj-cha'anilo'ob. espectadores. Takxan bin Nun Ujol Chak ka k'áam yéetel papax k'ab yéetel xan k'i'iki t'aan tumen le winiko'ob ku chano'obo'. Janaab Pakal káaj ka'ach u p'u'ujul úuchul u pakta'al u yich Ajen Yóol Mat tumen Nun Ujol Chak tu'ux tu tselaj u ti'ilil u pixan.

Meenta'ab le báaxalo' yéetel le láak'tsilo'ob ti' Baakal tu tso'ol t'aanto'ob jach k'aas u ju'uno'ob ti' ba'ax biin úuchuk a'ala'an. Tu tso'ok u yaabile', mina'an alab óol mix óol, le wooliso' lúub tu xuul paachil le lu'umo' ti' Janaab Pakal, le suuku'untsilo'obo' lúubo'ob taanxolil yéetel náak's óolil. K'a'ax le sùuku'untsilo'obo' ti' jump'éeel okom te' k'íiwiko' tu tàanilil tu'ux ku báaxta'al p'ok ta p'ok te'elo' jp'áato'ob u pa'ato'ob u ts'o'okil u kuxtal.

Ti' ¿9.8.18.15.17? (30 ti' Marzo ti' 612), Mercurio u xuxil sak ti' k'iin báalam, lets'bajij kaaten jach yook'ol chuun ka'an, ma' saaslak ti'al u paaktik Saturno, eek' k'an. Le suuku'untsilo'ob k'aas kuxano'ob, k'aaxano'ob jununtuulo'ob ti' okom, ilajo'ob tumen jump'éeel muuch aj-k'iino'ob u chúuch maachmo'ob ch'ilil che' puputs'ki' ti' tok tuunich. Muuchlaj jach ya'abcach winiko'ob ku

alab óoltiko'ob yéetel ku xokiko'ob ya'abkach tu baapach u lu'umil ti' báaxal.

Tak tu ka'analil u noj naajil k'uje', u'uya'ab u juum jump'éeel lajun paax jach k'a'am ku yajkuntik a xikin ti' tuláakal táankabo'ob yéetel k'íiwiko'ob. Le aj-k'iino'ob chuun u yok'ooto'ob tu ba'a'pach Janaab Pakal. Ajen Yóol Mat tu k'aatal tu suku'un ka u k'aam u kiimil yéetel ki'imak óolil, chéen ba'ale' Janaab Pakal ok' ti' sajakil, ka yaajchaj u naak' yéetel ka tu yo'otaj. Beytúune', le aj-k'iino'ob j-naats'o'ob ti' Janaab Pakal ka tu jolo'ob u puksi'ik'al. Leti'e' ma' tsa'ay u múuk'yajte' u ka' puputs'ki' che', ma' puuluk ti' u óoxpelilo', jets' óoltaj u na' Ix Yóol Iknal ka j-kíim te okomo'. Le aj-k'iino'ob táan u yok'oto'ob yéetel táan u lomiko'ob u puk'si'ik'al Janaab Pakal ti'al ka ts'o'okok le k'iimbesajo'. Beytuno' le alaab t'aano' k'uuchi', sáam kíimik u ts'o'ok u chi'ibalil Baakal.

U piikit k'iin ti' 9.8.19.4.6 (6 ti' Agosto ti' 612), ka j-jóok' u k'iin báalam ti' metnal, le' k'aas kíimen noj eek' tu yilubaj te' ka'ano' yéetel chak Marte. Ajen Yóol Mat bisa'ab iknal lakam tun úuchben ajaw, te'elo' le' aj-k'iino'ob tu chikuunto'ob yok'ol jump'éeel siij tuunich. Juntúul aj kíin wa'alaj taanil ti' yéetel jump'éeel xotob tuunich tu kab. Ajen Yóol Mat, tu yóotaj u pùuts'ul, chéen ba'ale' chu'ukij. Le aj kíino' tu baaja' le xotob tuunich jach sèba'an uch u xotik u báapach u puksi'ik'al; yéetel tu tselaj u ch'ala'at beyxan tu tselaj u puksi'ik'al kex kuxa'an. Tan u muk'ulmuk u xuxlil u yiike', Ajen Yóol Mat tu paaktaj u ek' u sáastal yéetel u pixam luuk' tu winkilal. U K'aay Kaan tu k'iimbesaj uch u yúuchul u kimil Ajen Yóol Mat, u ch'i'ibal Baakal xu'ulij.

Yéetel u ts'o'ok u ajaw ti' Baakal kimene', le kajtalo' jeel u páajtalil u tukultino'ob u na'akal juntúul máak ti' u

k'áanche ajaw mix ba'al kun yúuchul ti'. Chéen ba'ale', le chi'ibalil uch yanike' ts'o'on u xu'ulul, Ajen Yóol Mat chéen juntúul taankelem paal ti' wak ka'ak'al ja'al yaanti' ka k-kiimij yéetel ma' tu p'ataj mix juntúul u yaal. Le almejo'ob yéetel aj-k'iino'ob tu múuch'uba'o ti' le noj naajil jala'ach yéetel tu yoto'ob t'aan yo'osal le ba'atelo'ob, chéen ba'ale' mina'an junt'uul noj poolil, le' jach yaab tukuulo'ob tso'ok u k'askuntik le ketlamo'ob yaan te' k'iino'obo'. Yéetel le' óotsila', le etailo'obo' p'ato'ib bey k'uch táambalo'ob, le utsil máako'ob p'áato'ob k'aso'ob jeel u páantal a wik tu yicho'ob yéetel tu t'aano'ob. Ka ts'o'oke', Jun Yalaw Chan yéetel le aj-k'iino'ob ti' le tuubsa'an k'ujo'ob mixtan u alab óoltiko'ob ka ka'a ta'ache'etako'ob.

Le' k'ak'aas ba'alo'ob ku yila'al te iik'o ku man te' beejo'ob yéetel te' k'iwiko' te' ak'aabo'. Awato'ob yéetel yaj ok'oolo'ob ku yubk'aja' tak te noj naajil jala'ach beyxan te naajo'ob nats'o'ob, mix maak ku yotik jok'ol u áantiko'ob. Ichil jejelas bonilo'ob tse'elo'ob ti'a'an aj-k'iino'ob ti' Óoxlak'il K'ujo'ob. Nuk Yajaw Chan, mina'an tu yotoch tumen táan u ma'ak'antik k'iimbusajo'ob, páachajij u puuts'ul ti' le k'ak'aas máako'ob.

Le kíinsajo' beeta'abij tak tu sáastal, yéetel le k'iin baalam páajchaj u chíikpajal le ba'atetil j-chun te ak'aabo'. U winkilal le' batsilo'ob ayik'alo'ob bisa'abo'ob te' bejo'ob ti'al u mu'ukulo'ob tu lu'umil u yotocho'ob. Yéetel u áantajil sáasil, le' aj-k'iino'ob ti' u naajil k'uj tu'ubas'ano' tu' ts'áaj u múuk'iilo'ob ka tu k'amaj le máako'ob taka'an u poolo'ob, ma'ax ku pa'atalo'ob ka kíinsako'ob, u k'abo'obe' tatak'kij yéetel k'i'ik, le lu'um ti' sak ta'an boonol yéetel chan jo'open. Le k'iin baalam

ti' chumuuk k'iin ku meentik u liisik u book kiimen yéetel ku meentik u ya'abtaj ya'achkach.

Nuk Yajaw Chan tu tuukultaj u yila'al u yaajil tumen le' K'ux xiimbalo'ob. Ka tu ta'akubaj te' ichil le' k'aaxo'obo' yéetel ti' u kúuchil ya'abkach ba'alche'o'ob ka u naakal te' muulo'. Ka saaslaje' kuuch tu kaajil Sal Tzi; u ootsilil k'aas k'uchul tu béetaj u peeksik le winiko'ob te' kajo' táan u ximbal te kaajo', táan u t'aanal Ix Muwaan Mat. Ka kuuch te k'iwiko', yaab mako'ob ts'o'ok u much'kubao'ob ti'al u yila'al, xoolano'ob, táan u yawata'al u k'aaba', juntúul x-chuup yéetel u chan paal wa'alaj tãanil ti' much' taambalilo'. Leti'e' tu li'saj u pak'aat ka tu yiilaj u yich, ka tu yilaje' sam u kaxtej.

9.8.19.7.18 (19 ti' octubre ti' 612) Ix Muwaan Mat suutnaj te' tu'ux jóosa'abo'

Le aj-k'iino'ob ti' le Tuubsa'an K'ujo'obo' tu ch'a'abo'ob le' noj naajil jala'ach, chéen ba'ale' ti' tuláakal máak ku ts'akubaj ka na'akal ku k'aamiko'ob yéetel ba'atel beyxan loox. U beelil Baakal jeets'chaja'an. Te k'iino', le x-ch'upo'obo' ku ta'akikubao'ob te' kuuxtalilo', ku yok'olo'ob ch'èen'enkil, chéen ba'ale' tu yo'olal áak'abile' le pixano'obo' mina'an u yóolo'ob ku weenelo'ob ti' piit, le' Jma'atan takxan letio'obe ku chuupko'ob le' kajo' yéetel ku kiki' yawato'ob jach toop u yu'uba'al. Le' aj kiino'ob ti' noj k'uj tu'ubsano'ob tu jaas'o'ob le' nojoch naaj Òoxlak'il k'ujo'ob tu'ux ka'ach yaanchajo'ob u kili'ichil ti' Hun Ajaw Kinich Ajaw yéetel Unen Kawiil bejla'e' ku kanantaj u kili'ichil k'ujo'ob Balu'n Chan Yoon, Waxaklaju'n Yoon yéetel Balu'n Tz'akbu Ajakiyéetel loolo'ob, poom, yich che'o'ob yéetel u k'ub ti' k'i'ik'.

Yo'olal lelo' le' x-ch'úupo'obo' tu meentajo'ob u kili'icho'ob yéetel chuun u payalchi'ob ti'al u yáantiko'ob ma' u k'aalal u yotocho'ob; áakam yéetel saajakil tu yiilubao'ob te' lu'umo' tu'ux wa ka paajlak u k'uuchulo'ob yilknal Ix Muwaan Mat yéetel u mejen ajaw paalil. Ki'iki' t'aanajo'ob yéetel payal chi'jo'ob tak ka uuyk'aajak u yawat t'aano'ob tu meeto'ob tu lakal le ak'a'abilo' ti'al u kaastiko'ob líik' óolal tu lakal le k'iino'.

Kaan tu tóokaj ak kili'ichilo'ob, k'askuuntajo'ob ak kichkelem yuumo'ob.

Sat u uts'talil yéetel sa'at tak in ka'anal óolo'on.

Ix Muwaan Mat jóosa'ab.

Sa'at le x-k'ujob, u na' ti' k'ujokob.

Ix Yóol Iknal lúusa'ab tumen Kaan ka tso'oke' kiimij.
Tin sa'atóon in x-k'ujob'obo'on, ok'olnajo'on tak ka tij
in wicho'on.

U K'aay Kaan j-taalij yéetel tu kiinsaj Janaab Pakal.
Sa'at u ts'o'ok u siijil ti' Ix Muwaan Mat.
Ajen Yóol Mat leti' u ts'o'ok ajaw kiimi.

In yuumo'one' saataj kach, Baakal chéen tu juunal
yaan.
Jun Yalaw Chan tu kiinsaj in xiibo'on te bejo'obo'.
Sa'atalo'ob in yuumobo'on, ichamo'ob yéetel aalo'ob.

Ix Muwaan Mat tin t'àankonech u la'a' junten.
Taas ka'atéen in k'ujobo'on yéetel taas ka'atéen xan in
ajawo'on

Ti' u óoxk'iinil ki'ki' t'aan yéetel payalchi' le
palalo'obo' alkabnajo'ob tu yotocho'ob, ku yaliko'ob tu
yilo'ob Ix Muwaan Mat u kuuchul te' kaajo'.

Le báatsilo'ob j-jóok'o'ob tu yotocho'ob ka ts'aay tu
pach u palalo'obo' tak tu joolil le' kaajo'. Le' winiko'obo'
ku much tambalo'ob tu ts'eelil le' beejo' yéetel tu táanilil
u chokojil le' k'iin baalam, Nuk Yajaw Chan táan u
xiimbal ku jitik u yook, jach kaana'an, yok'o'ol kabil le
lu'umo chéen ba'ale u ch'a'óolmaj. U yicho'ob p'iil ti'al u
yiko'ob oochelo'ob ku taaj tu paaach leti'. Ix Muwaan
umoó ti' bolom ka'ak'al ja'ab, u yaal Pakal, ti' boolon ja'ab
yéetel Kaan Mo Hix, ku xiimbal'ob chaambelil te beej
ch'ench'enkilo'.

Le mejen paalo'obo' j-na'ako'ob te che'o'ob yéetel tu

t'o'ko'ob u le'o'ob ch'iit ti'al u tsayiko'ob bo'oyil le xiibo'ob yéetel x-chuupo'ob ti' Ix Muwaan Mat yéetel ku boonik tu lakal le' beej yéetel u boonil ya'ax. Kuuch aj paaxo'ob yéetel paaxnajo'ob yéetel lajun paaxo'ob ti'al u ki'iki' t'aanko'ob le x-k'ujo' yéetel u yaal; le' ch'ench'enkil ki'ik' t'aan tumen le winiko'obo' suut ki'imak óolil. Le aj-k'iino'ob tu'ubsano'ob ti' Óoxlak'il K'ujo'ob kuucho'ob tu joolil le' kaajo'obo' yéetel tak u chuukiko'ob Nuk Yajaw Chan, chéen ba'ale' le kaajo' tu jaatso'ob yéetel chuuko'ob.

Ix Muwaan Mat j-máan te k'iiwiko' yéetel ka kuuch taanil te' muul ti' Óoxlak'il k'ujo'ob. Naak te' eebo' yéetel u yaal u maachma' u kaab ka naats' tu joolil le' naajil k'ujo'. Jun Yalaw Chan yéetel aj-k'iino'ob te' k'ubo'ob tuubsa'ano'obo' jóok'o'ob ka tu ts'a'ubajo'ob táanil tu beelo'ob. Jun Yalw Chbeetu ya'alaj ma' jaaji' x-k'ub yéetel tu ya'alaj k'akaas balo'ob tu táan u kaajil ti' Baakal. Chéen ba'ale le k'iino' u kletlaam, leti' yéetel tuláakal le' aj-k'iino'obo' jiltabo'ob ka éemsabo'ob te' muulo'. Ix Muwaan Mat okot yéetel tu ya'alaj ka puuluk tu naajil k'uj le kili'ichil ti' Balu'n, Waxaklaju'n Yoon yéetel Balu'n Tz'akbu Ajaw. U la'a' u puul jook' tu naajil k'uj ka tu paaktaj le winiko'ob ti' Baakal. Le' k'akaas balo'ob ku meeta'al yéetel ya'abach múuk'il oko'ob ti' Ix Muwaan Mat ma'ax ts'a' junp'éel kóoche' te k'ujo'obo' yéetel u táan u yook, letio'obe' tu juuto'ob le k'axche' yéetel ka lúub te' muul tu táan yooko'ob le aj-k'iino'ob keetlamo'obo' ku yawato'ob yéetel otsitalil.

Chéen tu juunal táan u naajil k'ujo'ob, Ix Muwaan Mat tu yalaj te winiko'obo':

“Le talamilo'obo' uch k'ana'an u yuchul, chéen

ba'ale' bejla'e' ta laakale'ex te'exe' ka ts'fiboltike'ex u la'a' kuxtalil. Le x-ajawil saat tu kaab le' k'iino'. Le ajaw saat tu kaabo'ob le' jtáanxel kaajilo'obo'. Le ichamilo'obo' saato'ob tu kaabo'ob u kletlamo'ob. Chéen ba'ale' te'e' kiimilo' ku yaanchaja' u la'a' kuuxtambalil. Yéetel beyo' u paalo'obe' mantats' ku p'aatalo'ob yéetel u pixan u yuumo'ob, tu yicho'ob, yéetel tu t'aano'ob. Le ch'i'ibalil ti' Ix Muwaan Mat tso'ok yéetel u kiimilil x-ajaw Ix Yóol Iknal yéetel u paalal. Bey je'ex sáansamal le k'iin bsalam eem te' xibalba' le uj yéetel u paalo'obe' eeko'ob sijo'ob ti' leti'. Beytuno' teen Ix Muwaan Mat p'aaten in mach lu'um, ti' u chuun in nak' síij Unen Kawiil je'ex Kinich Janaab Pakal, yéetel leti'e'e' yáan u p'aatal u chi'ibalil Ix Muwaan Mat, beyxan u kaajil ti' Baakal yáan u ka'a kuuxtal yéetel u ka'a' k'i'imaktaj u yóol."

Le t'aano'oba' j-éemo'ob tu naajil k'uj yéetel tu chuupo'ob le kaajo' yéetel u túumbenil pixan k'iimak óolal yéetel alab óol, chéen ba'ale' yaanchaj sáajakil, p'eeklanil ti' Jun Yalaw Chan yéetel le aj-k'iino'ob ti' le tu'ubsa'an k'ujo'obo'.

9.9.0.0.0 (12 ti' mayo ti' 613) k'iibesaj ti' Bolom Katun

Chéen ts'o'ok lajun wi'inal ti' Ix Muwaan Mat ka ka'a suutnaj Baakal, le nojoch kajo' tu k'iinbesaj le bolom katún ti' 9.9.0.0.0 (12 ti' mayo ti' 613). Le tsikbalo' ti' ix-k'uj yéetel u yaal ts'o'ok u xiimbaltik le sak bej ti nojoch kajo'ob, ti' mejen kaajo'ob, tu kuchil ba'alche'o'ob yéetel yotocho'ob, yo'olal ya'abkach láak'tsilil bino'ob xiimbal yeetel nojoch ba'alo'ob ti' púut beeyxane' taak tu beel ja' Usumancinta, taak tu lu'umil yaanal kaj ti Yaxchilan, Yokib yéetel Bonampak, ka túumbenchajij u naajil k'uj ti' óoxlaak' k'uj yéetel tu ichil p'aato'ob le kili'ichil ti' Chan yéetel Kinich Ajaw, yeetel tu tséelo'ob jump'éeel kúuchil póola'an ti' che' k'opte'.

Le yáax áak'ab ti' mánk'iinal ti' le k'iíwik chuup yéetel ya'ab wiiniko'obo' tuláakal le maaya kaab, ba'ale' le aj-ximbalo'ob ma' táan u t'ano'ob. Ix Muwaan Mat yéetel u yaal Kinich Janaab Pakal chikpajo'ob tu eeb ti' u noj naajil jala'achil, leti'e' ma' u ts'aamij le chan ipil ti' pits yéetel wiit' ti' tso'otseel taman, te súutika u buukintmaj jump'éeel jeep' nak' yeetel jump'éeel wiit' beeta'ab yéetel mejen ba'abal ya'ax tuunich. Beeyxan u ts'amaj uts ba'alo'ob tu xikino'ob, ti kal k'ab yeetel u wool k'a. Yéetel jump'éeel jeep' nak' tuulakal yaanti'o'ob mejen ba'alo'ob ya'ax tuunich. Yéetel lelo' máan ti' u kanantik u naajil k'uj ti' u suutul bey juntúul ix-kili'ichil ti le noj lu'umilo'.

Kinich Janaab Pakal k'aas píitis, chéen u bukinmaj jump'eel síil (faldón), beyxan u nook' u chukbensa'an yeetel uts mejen boonilo'ob, kal k'ab, leech kaal yeetel jump'éeel jeep' naak', tuláakal meeta'an yéetel mejen

ba'abal ya'ax tuunich. Na' yéetel aal nako'ob tu eeb muul yéetel ka oko'ob ichil u noj najil Óoxlaak'il K'ujo'ob. Tu táanil jujuntúul kili'ichil, nojoch k'óoben beeta'ab yéetel k'at bey pool K'ujo'ob jach chúup yeetel k'áak', Yook'ol le Nuk Ajaw Chan ku ch'inik u iits poon yéetel ku yiibij beyxan ku suutul yooxol, ku chupik le najo' yeetel jump'éeel tuumben ch'ujuk book. Ix Muwaan Mat natsij yéetel tu balaj jujuntuulal kili'ichil yéetel u yaal nook'il pits jejeláas boonilo'ob, beyxane' tu balaj u keléembal Pakal yéetel u piits'il nook'.

Beyxan, aj-k'iino'ob tu k'ubo'ob ti' Pakali' jump'éeel jobon che' yaan u jooli' ts'o'ok u chuupu' yeetel tikin k'uuts, ts'o'okole' tu táabo'ob yéetel chuuk. Le buutso' tu chuupaj le najo' yéetel jump'éeel book ka tu cha'aj u pixan le kíimil máako'obo'. Ka kaj le kíimbesajo', le wíiniko'ob nako'ob te eebo' ti' jump'eel tsolil yéetel ka oko'ob jujuntúulo'ob tu noj naajil kuj yo'olal u k'ubiko'ob u siibalo'ob yéetel u payal chi'ob ti' Óoxlaak'il K'ujo'ob yo'osal u ts'aabal k'aam óolal yéetel ka kanantako'ob ti' balo'ob k'aaso'.

Ba'ale', u aj-k'iinolob ti' le Tu'ubsa'an Kujo'ob chichnako'ob; Ix Muwaan Mat mixtáan u xíimbaltik biin u naajil k'uj yéetel mixtáan u k'ubik nook' ti' le uchbeen k'ujo'ob Balu'n Chaan Yoon, Waxaklaju'n Yoon yeetel Balu'n Tz'akbu Ajaw. Beyxan kaachile', le noj naajil k'uj p'áat ichil ejoch'e'en, kalikil le naajil k'uj ti' le Óoxlaak'il K'ujo'ob táan sáasil yéetel k'ult; le aj-k'iino'ob ti' le Tu'ubsa'al K'ujo'ob ku yaaj óoltiko'ob le loob ku yuuchul ti' leti'o'ob yéetel ku múukult'aanajo'ob u p'eekil Ix Muwaan Mat.

Ix Muwaan Mat tu taasaj tu ka'atéen le ki'ki' óolal ti' le Óoxlak'il K'ujo'obo', ba'ale' u ts'a óolal chéen ti'

leti'o'ob. Tu ma'alobkunsaj yéetel tu utskintaj u pak'il ti' le Óoxlak'il K'ujo'ob, ba'ale' le beejo' yaantij ya'ab joolo'ob, le kúuchil koonol ma' utsi' yeetel u ta'anil ti' le kúuchil u báaxta'al p'oktap'ok táan u luuk'ul u boonil yeetel táan u teeje'. Tu'ux ku ts'abal ba'alo'ob ti' u noj naajil jala'ach chuupo'ob, ba'ale' leti'e' ts'u'ut yéetel ku p'iisik u t'ooxik le xiimo' ti' le wíiniko'obo' ti' Baakal. Ma' u xuupik taakin ti' p'okta p'ok mix ti' cha'an wíinik, leti'e' ma' uts u yilik le ba'ax beyo', tumen u k'aat kaaj náalo'ob ts'áaj u yóolo'ob ti' le kili'ichil k'uub yéetel payal chi'. Ma' u ts'aik u yóol ti'al u meyaj jalachil yéetel Peetenil, ku p'aatik le máako'ob yéetel le aj-meyajnajil peetenil yáan u yookoltiko'ob táak'in yéetel yáan u meentiko'ob ba'al k'aas te kaajalo', yéetel yáan u chaiko'ob le yajawo'ob u k'axtiko'ob túumben ba'alo'ob ichil u kuxtambalo'ob

9.9.2.4.8 (26 ti' julio ti' 615) Kinich Janaab Pakal (12) ku na'akal tu K'áanche' Ajaw

Ix Muwaan Mat ts'o'ok u sutik u yóol le noj-naaj k'ujó', ba'ale' le ba'al jach u k'aat leti'e' u na'akal u yaal Pakal yéetel u ka'a yaantal u ch'i'ibalil Baakal, bey uch u yuuchul ka'achilo', tu yaax sijil Ix Muwaan Mat ts'o'ok u yilik u na'akal u yaal Unen Kawiil. Tuláakal le yajawo'ob taalo'ob, ka tu yaalo'ob yaan u a'alab óoltiko'ob le táamkelen paalo' ka tu e'eso'ob u a'alab óol yéetel kilich' k'ub. Le k'iimbesajo' ku jach pa'ata'al u yuchul, tak u ajaw yaanal lu'umilo'ob ku k'uchulo'ob u ts'áajo'ob a'antajil yéetel ku pa'atiko'ob u a'antajil nojoch jo'olpóopil ti' nojol tu lu'umil maya.

26 ti' julio ti' 615 (9.9.2.4.8), beeta'ab jump'éel ma'alob noj be'enil yéetel ma'alob k'iimbesaj ti' na'akal nojoch Kinich Janaab Pakal, juntúul xiipaal chéen yaanti' ka'a lajun ja'ab, baále' tu ts'ao'ob kili'ich k'ubo'ob yéetel payalchi'ob ti' u noj naajil k'uj ti' le Óoxlaak'il K'ujó'obo'. Ka ts'o'oke', Ix Muwaan Mat tu meetaj jump'éel múuch' xímbal ti' le mu'ul yéetel tak te k'íiwiko', tu'ux ya'ab máako'ob ku lalajk'abtiko'ob Ix Muwaan Mat yéetel Kinich Janaab Pakal. Le múuch' xímbalo' bin tak tu noj nojil le Óoxlaak'il K'ujó'obo' yéetel na'ak te eebo'obo'. Kukinsa'ab Kinich Janaab Pakal ti' jump'éel k'áanche' ajaw poola'an bey wa juntúul báalam ka'ap'éel u pool. Ix Muwaan kulaj te lu'umo' yéetel tu lootaj u yooko'ob aktáan u k'áanche' ajaw yéetel tu yeesaj jump'éel pet jo'ol utskinta'an yéetel ba'abal ya'ax ko'oj yéetel u ya'ax k'uk'umel ketsal ku leembal.

Nuk Yawaj Chan tu chiinpooltaj Kinich Janaab Pakal. Le aj-k'iino'obo' tu k'a óoltaj Ix Muwaan Mat bey u ka'a

síijil x-na'tsil k'uj ti' Baakal; tu k'a óoltaj u ya'ax aal, u kili'ichil Hun Ajaw, bey u máakil ti' ka'anajo'; tu k'a óoltaj u ka'a aal, u kili'ichil ti' Kinich Ajaw, bey u máakil metnal; ka tu k'a óoltaj u óox aal, Kinich Janaab Pakal, bey u ka'a kuxtalil Unen Kawiil, le máako' ti' kuxtalil yóok'ol le lu'uma'. Beytuno' Chok Báalam tu k'áajóoltaj Kinich Janaab Pakal bey u ajaw ti' Baakal yéetel u poolil aj-ba'atelo'ob. Máako'ob ti' Baakal tu ye'eso'ob u chímpoolil te k'ujó' yéetel te' ajawo', le yajawo'obo' tu ya'alo'ob yaan u ts'áaiko'ob chimpoolil yéetel yaan u meentiko'ob je'ex ba'ax ka a'aliko'ob, tu bo'oto'ob yéetel poom ti' ya'ax-tok', u laap' u k'u'uk'umel Ketsal, yéetel u paakbil piits'il nook' xaako'ob ti' kakaw. Ba'ale' Jun Yalaw Chan yéetel le aj-k'iino'obo' ti' le Tu'ubsa'al Kujo'ob mix k'aamo'ob tumen Ix Muwaan Mat, la'ene' mix juntúul máak bin u k'a jóol Kinich Janaab Pakal bey u k'uj yéetel u ajawil.

Juntúul ajawil náats'ij yéetel tu ya'alaj leti'e' Nun Ujol Chak ti' Wakaab, yaantij wak lajun ti' ka'a k'áal ja'ab beyxane' tu ya'alaj u yuume' ka'achile' juntúul yajawil ti' Bakal, ba'ale' bey ka'ach tu tamkele'eni' yéetel u pooch táak'in, tu ku'ubaj Bakal yéetel tu ka'axtaj jump'éel áantajil ti' u ch'i'ibalil kaan. Beyxane' tu ya'alaj le ja'abo'obo' ku taasiko'ob mantuukulil yéetel k'eex tuukul. Le k'asa'an ajawo' lu'ub te lu'umo' ka wok'otnagi', tu k'áataj ti' Kinich Janaab Pakal u ye'es u nojochil yéetel ch'a' óolal, beyxane' u k'aam u k'uuben Wakaab. Nuk Yajaw Chan ma' páajchaj u t'aan yéetel p'u'uja'anil tumen Nun Ujol Chak tu ts'oyesubaj yéetel tu k'uubaj u yóol beyxan u kaaj.

9.9.13.0.0 (28 ti' febrero ti' 626) Kinich Janaab Pakal (23) ku ts'o'oksik u beel yéetel Ix Tzakbu Ajaw (18) ti' UxTeKuh

Yéetel Kinich Janaab Pakal je'ex le túumben ajawo', le ch'i'ibalo' káaj tu ka'atéen, ba'ale' le nojoch kaajo' ma' chúuka'ani'. Le aj-k'iino'obo' ku xuupko'ob le kili'ich k'uubo', le aj-ba'atelo'obo' ku ts'áajiko'ob jets óolal ti' jala'ach wíinik kíimak óolalo'ob ti'e' ajaw yéetel u Aj-ts'iibo'ob beyxan Aj-béelankilo'ob tu túumtajo'ob boch'besaj yéetel tojil k'aas. Yéetel u ka'a púut ka'achil ch'i'ibal, u Jejelaasil múuch' máako'ob k'aaso'ob ti' u noj naajil jala'ach kuxtambajo'ob yéetel p'u'ujanil ya'abka'ach ja'abo'ob, ba'ale' yéetel le túumben ya'abkunaj beyxan u ba'atel toop tu lu'umil túumben mek'tan, le k'uxtambalo'obo' yéetel tuláakal u p'u'ujanilo'ob ba'ate'ob beyxan u noj yaajil ya'ab máako'ob sajakchajo'ob yo'osal le ba'atelo' tumen je'el u ch'eensik le jets'tambalo'. Chok Báalam, le Nacom wa yéeya'an Aj k'a'tun wíinik, tu múuch'ubaj yéetel Kinich janaab Pakal, Ix Muwaan Mat beyxan yéetel Nuk Yajaw Chan, ka u ya'alajti'ob yo'osal le k'uuba'an paacho' yéetel u toop u kuxtalil le ajawo', tumen beyo' u lu'umil ajaw je'el u páajtal u jaatsal yéetel u yaantal jump'éeel Muul ba'atel. Leti'e' tu ya'alaj u ts'o'ok t'aane' k'a'abéet u k'ajóoltiko'ob u jejelaasil múuch' máako'ob, ka páay óoltik u páajtalilil beyxan tooj be'enilo'ob yéetel ch'i'ibalil ku ya'ala'al Tuubsa'an K'ujo'ob.

Ix Muwaan Mat tu chinubaj ka tu pets'áaj u ts'oono'ob tu naak', yeetel u jach p'u'ujanil tu óoltaj u jaats' le aj-k'iino'obo', máaxo'ob tu k'aaskunto'ob u k'ujo'ob, ti' u yaalo'ob, u kuxtal yéetel u máako'ob.

Mixbik'in u sa'asik si'ipil ti' le k'aaso' beyxane' tuláakal kíino'ob yaan u k'a'ajsik le k'uubilo'. Le máako'obo' sajko'ob baykunaj yéetel le tsikbalo' te áak'abo', ba'ale' ts'o'ok ya'abkach k'iino'ob, le ba'atelo'ob tu noj naajil jala'ach tu ts'aaj u kíinsa'al u yaal Chok Báalam; u noj naajil jala'ach oolak yaancha'ak jump'éeel ba'atel tu'ux ku sajak kuntik u kuxtal junjuntuul ch'i'ibal. Yéetel tikin óol, Chok Báalam tu yilaj wa ka'ach u yaanta'ti' jump'éeel kíimil tu meyaj Baakal, leti'e' yaan u kíimil bey ma' utsil, U lu'um-ajawil je'el u béeytal u maansik tu ka'atéen le su'utlil pets'il. Beytuno', le aj-meyajo'obo' ti' jaalach tu káajso'ob jump'éeel meyajil yéetel Nuk Yajaw Chan, ti' le Jejeláas múuch' máako'ob ti' Óoxlaak'il K'ujob, yéetel Jun Yalaw Chan, ti' Jejeláas múuch' máako'ob ti' Tu'ubsa'al K'ujob.

U yutsil ku beetik u ka'amúuch' máako'ob je'el u pajta'al jump'eel ts'o'oko' beel yo'osal u múuch'ik u jeb óolal lu'um-ajawil. Jun Yalaw Chan tu ya'alaj UxTeKuh (Óoxlaak' k'ujob) ka'ach jump'éeel kaaj yaan tu buuts'il ka'anal lu'um, yéetel u kaajnáalo'ob, jalk'ata'ano' beyxan kanano'ob ti' u k'aasil tu jem mexicano', ku meentiko'ob u suukbenilo'ob úuchbeno'ob yéetel ku k'uj óolaltiko'ob úuchbentak Tu'ubsa'an K'ujob. Te noj kaajlo' yaanchaj juntuul x-áal ajaw, Kinich Janaab Pakak k'a'abéet u ts'o'okol u beel yéetel leti'e', beytuno' u taasik jump'éeel t'aan tu ch'i'ibal Baakal. Yéetel u yántajil Chok Báalam, tu yutskintaj le nojoch t'aano'.

Tu jem UxTekuh, juntuul ix-ch'úupal tu líik'saj u wiit' yéetel ka na'ak áalkab tu eebo'ob te mu'ulo'. Ka k'uch taak te kaanlo' tu ch'akbesaj le buuts'o' yéetel u yooxel ku jóok'ol taak tu jóol u naajil k'uj ka ok te kúuchil éejoch'éeno'. Le Óoxlaak' K'ujob úuchbentako'ob ti'

yaano'obi' tu paach te k'óobeno' t'abaj. Tu táanil leti'ob, juntúul ch'úupal xolokbaj. Le X-ch'úpalo' tu suutubaj. U yiich ch'ul yéetel u ja'il ich beyxan u no'och' boonol yeetel k'iik' ku chojkubaj tu xuul u chi'. Yéetel u yáantaj u kooso'ob, ka wáalaj chambelil ka tu liisubaj ti' u jóok'ol te najo'. Tu ts'eel le ix-aal ajaw, le ajaw ti' UxTeKuh tu k'aamaj Chok Báalam yéetel Jun Yalaw Chan beyxan ka tu jepajal óol le ts'o'ok beelo'. Tu p'atubaj k'aasan, leti'e' tu ya'alaj k'a'abéet u ts'abal jump'éel noj naajil k'uj u ti'al u k'ulto'ob u k'ujob, le nacomo' tu ya'alajti' bix yaan u yúuchul.

Le 9.9.13.0.0 (28 ti' febrero ti' 626) Kinich Jaanab Pakal tu ts'o'oksaj u beel yéetel Ix Tzakbu Ajaw ti' UxTeKuh. Leti'e yaan óox ti' ka'ak'aal ja'ab, jo' ja'ab u nojchil ti'; ki'imak óolta'ab le táankelem nuup'o' yéetel ya'abkach síibal beyxan ki'ki't'aano'ob. Ix Tzakbu ku suutul bey Ix-ajawil atane', tumen ku bisik jump'éel nak yéetel ya'ax tun.

Ichil le k'uup óolal yajawo'obo', Nun Ujol Chak bin te' ts'o'oko' beelo 'yéetel tu ts'áaj tóoj óolal ti' leti'ob, beyxan ya'alo'ob yaan u síiko'ob k'uub tu naajil k'uj. Ba'ale' ka tu xíimbaltaj u naajil le Óoxlaak'il K'ujob', ka tu yilaj u pool kili'ichil k'uj Unen Kawiil u ch'amaj le pet-jo'ol-ajaw ya'ax ko'oj. Tu k'áataj ti' juntúul aj-xíimbal ba'axten le ba'alo' beyo', le aj-xíimbalo' tu ya'alaj ti'e Kinich Janaab Pakale' leti'e' u yuum k'uj Unen Kawiil tumen ka'a siijj bey juntúul ajawil ma' táan u kíimil ti0 u kaajil Baakal. Yéetel le t'aano'obo', Nun Ujol Chak jak' u yóol yéetel tu chi'aj u booxel chi'. Bey úuchik u ka'a kuxtal Baakale' yéetel tu nupkíintaj u Lu'umil-ajaw Kaan; ts'o'ok u to'opol kili'ichil k'ujob ka'ach, ba'ale' tu tu'ubso'ob u kíinsiko'ob le kuxa'an k'ujob'.

Tu jáal le beel ja'o' yéetel tu yóok'ol le kooto'obo' le x-ko'olelo'obo' táan u ya'aliko'ob u ki'ichpanil le túumben ix ajawil Ix Tzakbu Ajawo'. Tu táankab u naajo'obe', le x-ch'úupalalo'obo' tu kaano'ob u beeto'ob le boonilo'obo' yéetel u beeta'al nook' yéetel búuko'o'b, beyxane' ku jiit'ko'ob u ts'o'otseel u poolo'ob bey uti'al le ix-ajawilo' le kéen u xiimbaltikubajo'ob wa ku bino'ob u ch'a'ob ja' te' toox ka'anal kabilo'. Ix Muwaan Mat tu yilaj le túumben suukbe'enila' yéetel tu yaaj óoltaj, tumen te' súutukila' leti'e' ta'aytak u tu'ubsa'al. Le yaaj óolilo' ku nojotcal le kéen u yil bix IxTzakbu Ajaw ku xiímbal sáansamal te' kaajo', ku máansik ka'ap'éel jáalkab ja'ob tak u k'uchul te' tu'ubsa'an k'ujilo', tu'ux ku much'bal ya'abkach x-ch'úupalalo'ob yo'osal u yila'al bix u payalchi' tu' naajil k'uj yaan aktan ti' le síijil báalam k'iino'.

(628?) Kinich Yonal Ahk ti' Yokib tu yóotaj u kíinsa'al Kinich Janaab Pakal

Yéetel u máanil le k'iino'ob yéetel uk-k'iino'obo', le máax ilik le Ix Tzakbu Ajawo' p'aat jach u yet máano'ob, ya'abo'obe' tu múuch'ubajo'ob uti'al u kaniko'ob payal t'aan, tumen le Ix-ajawo' chéen ku yu'ubik u kaajil le Tu'ubsa'an K'ujo'obo'. Le úuchben máako'obo' láayli' ku ts'áaj óolaltiko'ob Ix Muwaan Mat beyxan le Óoxlaak'il K'ujo'obo', yéetel ku yu'uba'al u kaajtalil múuch máako'ob ti' le Óoxlaak'il K'ujo'obo' tumen Kinich Janaab Pakal; beytuno', tuláakal le ts'iibolo'obo' yéetel le p'ek-óolalilo'obo' tu pets'o'ob le nuup' ajawilo', tumenb beyo' le kaajo' yaan u jóok'ol táanil yéetel siinan kuxtal beyxan ki'imak óolalil.

Ix Muwaan Mat ma' tu' cha'aj u alab óolil ti' Ix Tzakbu Ajaw u náay óoltik u ti'alo'. Sáansamale' leti'e yéetel u ch'a' óokilo'obo' ku kanáantiko'ob u kili'ichil k'uj Hun Ajaw yéetel Kinich Ajaw, ku múuch'ubajo'ob yéetel ku k'iimbesajo'ob Kinich Janaab Pakal yéetel k'aay beyxan tuusil.

Jump'éeel áak'abe', lekéen táan u beeta'al le payal t'aano'obo' yáanal u léets' le tajche'obo', Chok Báalam tu' t'anaj Ix Muwaan Mat yéetel k'om óolal t'aan ka tu ya'alaj ti'e taan u naats'kubaj te kaajo' jump'éeel múuch' k'atun wíiniko'ob. Tu ye'esaj Kab Chan Te, juntúul u yajawil Sak Tzi lela' u ts'ámaj pasel ti' jo' ti' ka'a k'aal ja'ab ti' Ix Muwaan Mat. U wíinikil le aj-ba'atelo' boona'an yéetel u boonil noj ba'atel beyxane' ya'ab aj-ba'atelo'ob yaan tu paachil. Tu yóojeltaje' Yokib tu meetaj jump'éeel túumben ta'akbil tsikbal yéetel wak yajawo'ob ti' Baakal yo'osal u beeta'al jump'éeel túumben

loobil tu naajil k'uj Baakal, yéetel u tuukulo'obe' u jaats'ko'ob u yáalab óol le kaajo' bey tu meetmo'ob ka'achile', beyxane' le loobilo' k'a'abéet u beeta'al te áak'abo'. Ix Muwaan Mat tu ya'alaj ti' Chak Báalam ka u bo'oybes U naajil k'uj le Óoxlaak'ilo' tumen leti'e' yaan u bisik Kinich Janaab Pakal yéetel Kaan Mo Hix u ta'akubajo'ob.

Te' noj naajil jala'acho', Ix Tzakbu Ajaw tu k'áataj máakalmáak u yúuchbal le wookino'; ka tu yóojeltaj le kiblajo', jach máan ja'ak' u yóol tumen Ix Muwaan tu bisaj Kinich Janaab Pakal u ta'akubaj tumen leti'e' k'a'abéet u paybe'etik u kaajal bey juntúul u ajawil yéetel u k'ujil Baakale'. Ix Muwaan Mat tu ya'alaj ti' ma' u p'atik u yaal ti' jump'éeel ba'atel tumen ku pak'sajkiltik le ch'i'ibalo'. Le láak'tsilil ajawo' j-na'ak tu julbil noj naajil jala'acho' ka tu yilaj le áak'abo', ba'ale' chéen tu yilaj u tajche' u molayil k'atuno'ob Baakal ichil le naajil k'ujo' ti' le Óoxlaak'il K'ujo'obo'.

Tuláakal ba'axe' ch'ench'enkil, chéen u tóojol le peek'o'obo'ob ku yu'uk'ajal, ka túun j-k'uuch jump'éeel júum tu jool xaman, le molay k'atuno'obo' ba'atenajo'ob ti' jump'éeel k'aas k'atunyaj. Chok Báalam ma' k'eex kex yéetel u áantajil Kab Chan Te, le aj- ka'analilo'obo' to'opo'ob. Le k'atunyajo' táan u to'opol te' naajil k'ujo', u awatil nojba'ate' ku yu'uk'ajal tu káabali le najil ajawo'. Chok Báalame' náayal u yóol te naajil k'ujo', ba'ale', u aj-ba'atelo'ob Kinich Yonal Ahk taan u bin tu noj naajil jala'ach. Awato'ob jach maan k'aas tu baakpachto'ob le noj naajil jala'acho'. Le láak'tsil ajawo' tu yu'ubo'ob u lúukbesajil le aj-ba'atelo'ob kanáantik le noj naajil jala'acho'. Ba'ale' ila'abe' leti'ob le tak u kíinsa'alo'obo'. Te tu'ux yaano'obo' tu chinaj u poolo'ob beyxan tu

yu'ubo'ob u awatil u kíinsa'al máak je'ex u bin o ookol le aj-batelo'ob ti' le noj naajil jala'acho'. Taan u yiliko'obe le kíimilo' táan u náats'al tu yiknalo'ob, éemo'ob te' julbilo', te' lu'umilo', ka tu yilo'obe' ma' taan u béeytal u púuts'ulo'ob.

Mix tu'ux u púuts'ulo'obe' Ix Muwaan Mat tu biso'ob tu joolil le satun sato' tu'ux ku ta'akal ba'axo'ob yéetel mejen beejo'ob ku bino'ob tu kaabalil le naajil ajawo'. Mix ba'ax ku yiliko'obe' taan u bin u xiimbalo'ob chéen yéetel u k'aabo'ob u kaxtiko'ob u beelil, bino'ob tak tu ts'úu le satun sato'. Ix Muwaan Mate' u yóojele' le mejen bejo'obo' u jóok'ol tak tu noojolil u naajil le ajawo', chéen ba'axe' tuláakal le bejo'obo' mina'an le ku jook'olo'ob. Mix ba'ax ku yiliko'ob yo'osal u éejoch'e'enil le kúuchilo' beyxan u wíinkilalo'obe' k'aalatako'ob.

K'aalalo'obe', ma' táan u t'aano'obe' yéetel chéen ka'a' tu yu'ubo'obe' ti' yaan le k'uuxtaambal te ka'analo'. Uts yaaniko'ob te' kaabal ka'achilo'. Le bitunpak'o'obo' taan u wóowóoch'tiko'ob jump'éeel jach uts sáasilil; ken k'uchuk le sáasilo', le oochelo'obo' ku chowaktalo'ob yéetel ku péeksikubajo'ob. Le ch'i'ibalil ajawo' ma' taan u péeksubajo'ob, tumen beyo' ku ta'akiko'ob u juum u ch'a'ik'o'ob u yiik'. Ti' tun tu yilo'ob le tajche'o', Ix Tzakbu Ajaw páajchaj u yilik u yich Nun Ujol Chak. U yicha waal le kuxtalo' wa kex leti' le kíimilo'. Leti'e' ku naats'a'al, yéetel mina'an tu'ux u púuts'ul, tuláakal le ch'i'ibalilo' yáan u yila'al. Kaan Mo Hix púuts' tu yeet' Ix Muwaan Mat ka xiimbalnaj tak te sáasilo'. Le tajche'o' tu sáaskuntaj u yich yéetel Nun Ujol Chak táanile' tu ts'áajubaj k'aasil, ka túun che'ejnajij. Kaan Mo Hix tu k'áataj ti' áantajil, ba'ale' Nun Ujol Chak tu k'áataj ti'e tu'ux yaan Kinich Janaab Pakal; te' súutukilo' Kaan Mo

Hix tu yóojeltaj táan u yilik le k'uuxtaambalo'. Kaan Mo Hix tu ya'alaje' chéen tu juunal yaan, Nun Ujol Chak tu ye'esaj jump'éeel che'ej ka suut jump'éeel k'aas eets'il. Ix Muwaan Mat yéetel u jeelo'obo' tu yilo'ob le ba'atelo' tumen u ta'akmubajo'ob yéetel mix u t'aano'ob te satun sato'. Le aj-ba'atelo'obo' j-jóok'ob ka tu chuko'ob Kaan Mo Hix; Nun Ujol Chak j-bin yéetel u makul.

Ix Muwaan Mat, Kinich Janaab Pakal yéetel Ix Tzakbu Ajaw tu ta'akubajo'ob ichil le booxel yéetel ch'ench'enkil joolo', ku ch'enixikintiko'ob wa yaan u je'el sajbe'enil. Mu béeytal u kasuuto'ob te' jóok'olo', ba'ale' u tajche' NunUjol Chak tu ye'esaj jump'éeel jóok'olil, Ix Muwaan Mat tu bisaj le máako'ob mix kíimo'obi' tu yáanal le áaktuno' tu'ux le iik' ti' le áak'abo' tu jaats'áaj táan u yicho'ob yéetel t'ona'an u juulul tu sáaskuntaj taanil. U áaktun-beejo' ku jóok'ol tu noojol le noj naajil jala'acho'. Tu baakpaachil ti' yaan le k'uuxtaambalo', tu'ux ku ch'úuko'ob u yéet k'uuxtaambalo'ob.

Ichil u yoochel le áak'abo', tu jíiltuba'jo'ob tak jump'éeel beejil ku bin tu tséel le noj naajil jala'acho' yéetel tu p'aato'ob u bisajlo'ob tumen le ja'o' tak le uk'umo'. Ma' tu yilajlo'ob tumen le k'uuxtaambalo' yaan tu bakpaachilo'ob, tu p'aato'ob u bisajo'ob tak tu'ux ku k'uchul le uk'umo', tak toox ka'analkabil ja'; ka jalchajo'ob yóok'ol le tuunichobo' yéetel j-lúubo'ob te mán ja'o', chéen ba'ale', tu múuk'yajtajo'ob le loobilo' ti ch'ench'enkil yo'olal u sajkil wa chéen tu yo'olal jump'éeel t'aan yaan u t'anik le k'uuxtaambalo' yéetel ma' u kuxtalo'ob. Le ts'o'ok toox ka'analkabil ja'o' tu beetaj u bino'ob ti' jump'éeel kúuchil ichkiil, te'elo' tu ta'akubajo'ob tuláakal le áak'abo' kalikil ku yu'ubiko'ob bix u k'aaskunta'al u bakpaachilo'ob.

Jump'éeel chíinil k'iin tu nikkabtaj le áak'ab ka'ano' IxMuwaan Mat, IxTzakbu Ajaw yéetel Kinich Janaab Pakal ka'a suutnajo'ob te kaajalo'. K'uucho'ob te noj naajil jala'ach tu taanil máako'ob ti' Baakal yéetel ka tu cha'anto'ob le ba'alo'ob k'aaskuntaba'ob yéetel tu niiko'obo'. Ti' tuláakal kúuchil weenel yéetel u beelil máan, tu yilo'ob u wiinkilalo'ob u éetailo'ob kíimentako'ob yéetel mina'an u yutsilo'ob. U táak'in le noj naajil jala'acho' óokoltaj, k'aaskunta'abij wa beeta'ab u yeelel, chéen j-p'áat u yóotsilil. Ix Tzakbu Ajaw chak-xike'entachajij tumen u p'u'uja'anil yéetel le sublakkuni' ka j-bin yéetel tuláakal u múuk'il yóok'ol Kinich Janaab Pakal, tumen k'a'abéetchajij u p'aatal u kanántik u kaajal yéetel u máako'ob ka xi'ik yéetel tu paach u na'tsil u ta'akikubaj. Ix Muwaan Mat tu ts'áajubaj taanil u yáalkab tu ya'alaj ti', Ix Tzakbu Ajaw ix-k'uj atan, IxMuwaan Mat u na'tsil le ajawo' yéetel le k'ujo', beyxane' u Ix-k'uj kalikil kuxa'an, ka tu jach ya'alaj ti' chéen te x-ch'úupalo' ma' u ya'alik mix jump'éeel t'aan k'aasil ti' leti' wa tu yaal. Ba'ale', jach p'u'uja'an yéetel ma' u béeytal u p'atik u takpoolil Ix Tzakbu Ajaw.

U ka'aanik le molay k'atuno'obo' tu naats'ubaj tu noj naajil jala'acho'. Ix Muwaan Mat tu yilaj u mina'an Chok Báalam yéetel le Yajaw Kab Chan Te'o'. Le aj-ba'atelo'obo' ok'olnajo'ob yéetel tu ya'alajo'ob chukabo'obil yéetel bisa'abo'ob tumen Kinich Yonal Ahk ku taajbal Yokib. U naajil Óoxlaak'il K'ujo'ob mix k'aaskunta'abi', tumen mix táak u k'aaskunta'al le kili'ichilo'obo'; chéen j-taalo'ob u kíinso'ob Kinich Janaab Pakal, u kuxa'an k'uj ti' le Óoxlaak'il K'ujo'obo'. Ka tu óojeltajo'ob le k'áajóolalo', ok'olnajo'ob le kaajalo'. Ix Muwaan Mat tu k'amaj le k'áajóolalo' yéetel u múuk'il,

ts'o'ok u t'aan yéetel ka'aanik le molay k'atuno'obo'
yéetel u máako'ob, ba'ale' tu puksi'ik'al, Ix Tzakbu Ajaw
tu ya'alaj jump'éel k'aas ch'a toojil tu yóok'ol Nun Ujol
Chak tumen le t'oonkíinsajilo' tu meentaj tu yíicham.

9.10.0.0.0 (22 ti' enero ti' 633) Baakal ku k'iimbesaj le Lajun Katuno'

Tu ts'o'ok le loobil ti' Óoxlaak'il K'ujob'ob' yéetel Kinich Janaab Pakal, Ix Muwaan Mat tu yu'ubaj jach máan p'u'uja'an yo'osal ba'ax tu beetaj Ix Tzakbu Ajaw tu taanil le máako'obo'; leti'e' ma' táan u k'amik u sa'asaj si'ipil. U p'u'uja'anil j-k'uuch tak le múuch' ba'atel yaan tu paachil le ch'úupalo'. Te taanil k'áanche' ajaw, Ix Muwaan Mat tu ch'aj tuláakal u múuk'il, ma' k'a'abéet u bino'ob u aj-k'iino'ob ti' le Tu'ubsa'an K'ujob'ob'.

U na'tsil Unen Kawiil tu jets'aj Baakal yéetel jo' ja'abo'ob tu kanáantaj Kinich Janaab Pakal, tu ts'o'oke' j-k'uuch u k'iin le Lajun Katuno' 9.10.000 (22 ti' enero ti' 633). Mix ba'al ts'o'ok u k'eexpajal te Katun beeta'ab je'exbix 20 ja'abo'obake'. Ix Muwaan Mat tu paybe'entaj u tsolante'ob u naajil k'uj ti' le Óoxlaak'il K'ujob'ob'. Leti'e' ku piixik yéetel nook' jin taman le k'ujob'ob', ka túun Kinich Janaab Pakal ku ts'áaik tu wíinkilal pak' Unen Kawiil le k'ax jo'ol ajawo' jats' utskinta'an yéetel ya'ax tok' tuunich.

Ba'ale', Ix Muwaan Mat ma' u k'amik mix jump'éel tsola'an te ku meenta'al ichil u naajil le Tu'ubsa'an K'ujob'ob', jach máan ya'ab u páajtal ka tu ya'alaj ti' le nojoch jala'ach Ix Tzakbu Ajaw ma' u ts'áaik nook' ti' le póolbil kili'ichilo'ob ti' Tu'ubsa'an K'ujob'ob', nojoch u p'eekil yaan ti' yo'osal u jejeláas múuch máako'ob ti' le k'ujob'ob' jach k'aasa'an.

U láak' ba'ale', u kaajnáalilo'ob Baakal tu yilo'ob áantabo'ob ti' u loobil múuch' Tu'ubsa'al K'ujob'ob' ba'ale' leti'obe' táan u muk'yajtiko'ob u ma' ojelil yéetel múuk'ilil Ix Muwaan Mat. Chéen u ts'áaj óolal ku beetik u

péeksikubaj, leti'e' tu yéet aj-meyaj kaajtalil ti' le máako'ob k'a'ananti'obo', beyxane' ma' u béeytal u yutskintik le noj naajil jala'achil. Mu yilaj ayik'alil yéetel ki'imak óolil ichil le Lajun Katuno' chéen ku yilkajal óotsil yéetel jach ba'alo'ob mina'antak. Te k'iimbesaja' u máako'ob j-na'ako'ob te kúuchil e'esajil, ba'ale' ma' u ya'aliko'ob ba'alo'ob u beetik a che'ej wa utstak, chéen ku paymun u k'áato'ob sa'as k'eeban.

Ti' le waxakp'éel Katun Ix Yóol Iknalo' yo'osal le k'ujob
ku ts'áaj nook'o'ob tuláakal jejelasil boonilo'ob ti'al
le najo'obo'.

Aje Yóol Mat leti' ka'ach u máakil Baakal.
Janaab Pakale' leti' ka'ach u ts'o'okil tu ch'i'ibal

U K'aay Kaane' taal tu ts'ook ka tu tóokaj u naajil
k'uj.
J-kiim ak Ix-k'uj ka ts'o'oke' ak Ajaw

Ka ts'o'oke' Ix Muwaan Mate' tu machaj lu'um u
láak'junpuulil.
Leti'e' tu ts'áaj u nook' ti le k'ujob u yaabilmaj
ka'acho'

Jun Yalaw ma' táan u béeytal u ye'esikubaj mix u
yaantali'.
Le yuumtsilo'ob te úuchben najo' jach tu'ubsa'abo'ob

Muwaan Mate' ma' tu ts'áaj le boonil nook'o'obo'.
Mina'an u nook'o'ob ka'atéen le ooxtúul k'uj

tu'ubsa'ano'obo'

Mix ba'al yaan te xaako'obo', le janalo' ja' chaja'an.
Ku k'iimbesa'al u Óoxlaak' K'ujo'ob ba'ale wi'ij
yaan te mejen paalalo'.

Ma'ach u beeta'al báaxalo'ob, mina'an náajalo'ob.
Ma'ach u pirinsuuto'ob le aj-óok'oto'obo', le
balts'amo'obo' ma' óoltako'ob.

9.10.2.6.6 (20 ti' mayo ti' 635) ku síijil Kinich Kaan Báalam II

Ix Muwaan Mat yaan ka'ach jump'éeel páajtalil ti'e', ba'ale jach ya'ab páajtalil ku yaankunsik p'éeeka'anil yéetel u yo'osalil le páajtalilo' tu ts'o'oke' mantats' ku jela'anta'al. Le múuch máako'ob ku k'iímbesko'ob le k'ujob tu'ubsa'ano' jach man p'uja'ano'ob yo'osal le ma' k'aamo'. Tseela'ab u páajtalile' le múuch' aj-k'iino'obo' ichil kojo'obe' ku k'ak'aas t'aantik u k'áaba'ob. Ix Tzakbu jala'ach wíinik yéetel je'k'uul le payalchi'o' jóok'sa'an ka'ach tumen Ix Nuwaan Mat yéetel ma'ach u k'ama'al utsil tu taanil u k'áache' ajaw Kinich Janaab Pakal, le kex yaan ti' 32 ja'ab, mina'an ti'u páajtalil ti'al u yáantik u yatan yéetel le Ix nojoch jala'acho'.

Jump'éeel k'iine' k'uch tu xikin Ix Muwaan Maat u t'aan le x-ch'úupalo'obo tu Noj Naajil Jala'ach, tu'ux ku ya'alik, tu 27 ja'abile, yo'omchaja'an. Ti' le je'ela' Ix Muwaan Mate' yaanti' 48 jabo'o, u yojele' le chéen k'uuchuk juntúul áabile', yaan u jaajkuunsik u ch'i'ibal yéetel le síibalo'. Ba'ale chíichnak u yu'ubik u nak'. Jump'éeel áak'ab jach chíichnak u yu'ubikubae' mix tak taan u yu'ubik wa taan u múuts'ul u yich, ka tu juts'áaj u nook'il-ch'éenebil ti'al u yilik eek'te áak'abo', ma jach nak óol yanik túuni', ku péeksikubal ichil kúuchil wenel yéetel eek'. Ichil u yoochelo'obo te chíinil k'iino' j-chíikpaj u ix-k'oos u k'at máan te táankabo' ka ts'ab ti le péeksilo'; beytúuno' le 9.10.2.6.6 (20 ti' mayo ti' 635), te' chak ka'an ti' le áak'abilo', ka'ap' u ma'acha'al le ek' tumen le túumben ujo', síij Kinich Kaan Báalam II, tu yuumo'ob Ix Tzakbu Ajaw yéetel Kinich Janaab Pakal.

U kaajnáalo'ob Baakale' ki'imakchaj u yóolo'ob yéetel le péeksilo'. Le x-ch'úupo'obo' tu tsolajuba'ob yéetel áantajnajo'ob ti'al u beetiko'ob jump'éeel nojoch cha'an ti'al u k'ímbesa'al u síijil Kinich Kaan Báalam II. J-chu'uko'ob, kiínsabo'ob yéetel búulo'ob úulumo'ob ichil chokoj ja' ti'al u t'ut'alo'ob. Le máako'obo' tupano'ob joolo'ob ka tu chupo'ob yéetel tuunich yéetel che' ti'al u t'abko'ob k'a', tu chúukilo' mu'uk u bak'el kéej yéetel kitam to'a'an yéetel u le' ja'as ti'al u k'a'k'ajal te máan áak'abo'. Le buuts'o' ku too'kik ich, u booke' jach ki'.

Ix Tzakbu Ajawe tu beetaj le k'ímbesaj te k'íiwiko', yo'osal u béeytal je maxake' je'el u páajtal u naats'a'ale' yéetel u ki'iki' t'anik le chaampalo'. Ix Muwaan Mate' ma' tu páataj wa Ix Tzakbu Ajawe ka u meek' le chaampalo'. Yéetel mix ba'al tu ya'alaje', le táankelem x-ch'úupal na'o' j-káaj u ximbal yéetel u lúuk'sikubaj te chúumuk le ya'ab máako'obo' yéetel máansik le k'íiwiko'. U aj-k'iinilo'ob le k'ujo'ob tu'ubsano'obo' tu bino'ob tu paach, tak xan j-bino'ob tu paach u máaxo'ob k'uuba'an u tuukulo'ob yéetel tuláakal le kaajo' tu múuchkinsubao'ob tu ximbal tu naajil k'uj yuumtsil tu'ubsa'ano'obo'. Leti'e' j-jook tu ootsil naajil k'uj yéetel le chaampaal u meek'majo', kalikil tuláakalo'obe' táan u pa'ata'al te táankab kulenmako'ob ichil ch'en yéetel ya'abkach chíim'pool. Tu ts'áaj jump'éeel síibal ti' le yuumtsil tu'ubsa'ano'obo' yéeteltu k'áataj ka ki'iki' t'aana'ak yéetel ka kanáanta'ak u chaampaal Kinich Kaan Báalam II ti' tuláakal le k'aaso'ob

Ken ts'o'oke', ka j-jook' te tu naajil le k'ujo', mixba'al tu ya'alaj ba'ale' ku paakyik le máax yano'obo' yéetel ku che'ejtik. Le máako'obo' tu ts'áajo'ob tu'ux u

máan le Ix-k'ujo' kalikil u máan le ya'abkacho'obo', j-bin tak k'iiwik. Ix Muwaan Mate' ka suutnaje' tu yilaj tuláakal le máako'ob Baakalilo'obo táan u baakpaachta'al. Le Ix-k'ujo' bin tu naajil k'uj le Óoxlaak' K'ujo'ob j-na'ak te eebo' ka j-ook te' tu kúuchil weenelo' ka tu yilaj Kinich Janaab Pakal le je'elo ka j-bin tu paach u yatan. Te naajil k'uj túune', le táankelem x-ch'úupal na'o' tu yaakunajsaj le Óoxlaak' K'ujo'obo', Kinich Janaab Pakale' tu ki'ikit'anaj le chaampalo' yéetel tu kanáantaj ti' le k'aasilo'. Nuk Yajaw Chane', le yáax aj-k'iin ti' le Óoxlaak' K'ujo'ob tu yilaj le je'ela', ka tu ki'iki' ma'alob t'anaj le ix-ajaw Ix Tzakbu yéetel u yaalo'.

9.10.7.13.5 (7 ti' Septiembre ti' 640) U kíimil Ix Muwaan Mat

Tu k'iinil le je'elo', je'ex u na le k'eexil ajaw ti le k'aanche'-ajawo', Ix Tzakbu Ajawe' j-suut u Ix-k'ujil te lu'um-ajawilo'. Ti' le súutik je'elo', Ix Muwaan Mate' b+eeychaj u yilik biix u bin u sa'atal u páajtalil yéetel u k'a'ana'anil. Je'ex Ix-k'uj ku jo'olpóopile', Ix Tzakbue' tu k'áataj le wiit'o' yéetel le nook' piixa'an yéetel ya'ax tok'. Ix Muwaan Mate' ma' béeychaj u ya'alik wa ma'i' ka tu k'uubaj. Le Ix-k'ujo' yaan u buukintik le nook'a' ti'al u ye'esikubaj ti je'el máakalmáak k'iimbesajile'.

Tak te súutuk je'elo', ka p'at mix páaybe'en ti' mix máake', Ix Muwaan Mate' ku k'ubak u yóol ti'al u yáantik Nuk Yajaw Chan ti'al u kanáat le kili'ichilo'obo' yéetel u naajil k'uj. Le síibal k'i'ik' yéetel le su'uk'in p'áat u k'uuba'an tuukulil; tu xootaj u wíinkilal ka tu je'esaj tak túun u t'onanchajij yo'osal le loobilo' kex beyo' le kili'ichilo'obo' ma' ka t'anajo'obi'. Yéetel u máan le k'iino' Ix Muwaan Mat k'oja'anlaji' ti' 9.10.7.13.5 (7 ti' septiembre ti' 640) síislak u wíinkilale' ka lúub te tu naajil le k'ujo'. Nuk Yajaw Chane' tu méek'aj kalikil taan u yok'ol, leti'e' táan u cha'ik le kuxtal tu wíinkilalilo'. Yéetel u máan le k'iino', Nuk Yajaw Chan ts'o'ok ka'ach u sáata'al ti' u múuk' óolal yéetel u páajtalil, tumen ts'o'ok u bin u yóol. Tu beetaj u páajtal u lúubul ti' jump'éeel náay yéetel ok'olnajij ch'ech'enkil. Tu ts'o'okole', kalikil u paktik le ka'ano', Nun Yajaw Chan tu ch'a'aj u ts'o'ok u yiik'.

Ichil ka'ap'éeel ja'ab úuch u kíimil Ix Muwaan Mate' k'aak'as péeksilo'ob j-k'uuch ti' Baakal. Tu yóojelto'obe' bey takbesa'an ti' le k'iimbesaj te Waakabo', u yíicham Ix

Muwaan Mat yéetel u yuum Kinich Jaanab Pakal matmij, Kaan Mo Hixe' ts'o'ok ka'ach u ye'esa'al tumen Nun Ujol Chak. Leti'e' tso'ok ka'ach u alab óotik ch'a' óotsilil ba'ale u payalchi'e' ma' u'uyabi' yéetel ka j-ts'áab yoók'ol jump'éel tuunich mayakche' tu'ux Áayin Chan Aak jo'osa'ab u puksi'ik'al yéetel yaan u ye'esk'ajal ti' le yuumtsilo'obo'. U yaalab u wiinkilalo' k'u'ub tu yatan Nun Ojol Chak le máax meyajt jump'éel janal t'o'ox yéetel janta'ab te k'iimbsajo'. Ka ts'o'ok le je'ela, tuuchi'ta'ab jump'éel ts'iibil ju'un ti' Baakal tu'ul ku tsikbaltik u sublakkun kíimil Ajaw.

Mina'an mix ichil lajun ja'abe', ti' 9.10.11.17.0 (2 ti' noviembre ti' 644) síij u ka' yaal Tzakbu', Kinich Kaan Kíimak Chitam II táan u jetsik bey u bin úuchuk u ch'i'ibal Kinich Jaanab Pakal.

9.11.0.0.0 (9 ti' octubre ti' 652) Baakale' ku k'iimbesik u bulukil Katún yéetel u jo'olpóopil Kinich Janaab Pakal

Ix Tzakbu Ajaw ts'o'ok ka'ach u na'atik u almejen le noch najo' yéetel xan le mokt'aano' yéetel le Ajaw yéetel u máako'ob. Le máako'obo yaan ka'ach u ts'áaik janal yéetel chi'ich ólal ti Ajaw, ba'ale Ajawe' yaan ka'ach u ts'áaik múuk' ti'al u kanáatiko'ob ti' u ch'a' k'uuxo'ob: tak zane' yaan u ts'áaik ka'ach k'uub ti'al u kanántik ti' le ch'a' k'uux pixano'obo', yéetel xan yaan ka'ach u p'áatal jump'éel k'iimbesaj ti'al u taasik ayik'alil ti' le kúuchil koonolo' yéetel te cha'ano'obo'. Yéetel le je'el túuno', le Ix nojoch Ajawo' tu beetaj tuukulo'ob ti'al u k'iimbesik u bulukil yaal Katun kun beetbil ti' 9.11.0.0.0 (9 ti' octubre ti' 652).

Leti'e' tu ts'íibtaj le k'iin je'elo' je'ex jump'éel chunbal k'iin ti' Baakal tu yáanal u jo'olpóopil Kinich Pakal. Ti le je'ela', ka ts'o'ok u kaambale' yéetel u kaanik uts le k'iimbesaj nook'o', a'ala'ab ti' leti' kun ilik le k'iimbesajo'ob ti le u naajil le k'ujo'obo' ti' le Óoxlaak' K'ujo'obo', yéetel ti' le k'ujo'ob tu'ubsa'ano'obo'. Le máako'obo u yaabilmajo'ob ka'ach Kinich Jaanab Pakal tumen leti' le yáax Ajaw kun beetik le je'elo u ts'o'ok úuch máan ya'abkach ch'i'ibalo'ob.

Le ix-ajawo' ku ts'íibolale', ma' chéen un k'áat wa u yichame' leti'e' Ajaw ti' ajawilo'obo', u k'áat xane' leti'e' maas k'áajóolta'an ichil tuláakalo'obo'. Tu yilaj u jela'anil ichil juntúul nojoch Ajaw yéetel juntúul Ajawe' leti'e' u e'esajil yéetel le ba'ax bix leti'o'.

Ka ts'o'ok le cha'ano', le Ixnojoch ja'alach Ajaw Ix Tzakbu Ajaw tu k'áataj wajump'éel noj meyajilo'ob yáax

taanil ti' jun láak Katun. Leti'e tu k'áatak ti' le aj-xook-naj ka u beeto'ob u láak' jump'éel nojoch naj, u p'éel ti'al u béeytal je'ex jump'éel kúuchil weenel ti' Kinich Jaanab Pakal. Tuláakal le najo'obo' chak u boonilo'ob, le je'ela jela'an tumen yaan u boonol yéetel sak yéetel yaan u k'áaba'tik Sak Nuk Naaj. Tak xan kaaxta'ab baaltsamo'ob yéetel le aj-ts'íibo'obo' ti'al u tutskinta'al u ichil yéetel ts'íibil ichi pak'o'ob ti'al u ye'esik u tsikbalil Kinich Jaanab Pakal yéetel u ch'i'bal.

Ichil ka'p'éel ja'ab ti' meyaje' tu ch'íisajil le tuukulo'ob ti' le Noj meyajo' yéetel u xookil u ts'íibil le pak'o' ti'al u líik'sajil le Nojoch Sak Nuk Naajo' kaj ti' 9.11.2.2.1 (9 ti' noviembre ti' 654).

U xu'uk'il le ix-ajawo' ku ya'alik u tsikbalil u nojochil Kinich Janaab Pakal je'ex juntúul Ajawe. Yo'osal le je'elo' ka p'áataj u láak' túumben Noj meyajil, u líik'sajil ka'p'éel naajil k'uj ti'al kíimeno'ob, jump'éel u ti'al Ajaw u láak' jump'éele' u ti'al leti'. Nojoch najo'ob kun líik'sa'al tu tséel le Nojoch najo', tu tojil chik'in. le Naajil k'ujjo'oba' yaan u yaantal jump'éel nojoch utsil ti'al u jak'al u yóol le k'ujjo'ob te metnal yéetel le xíinxinbal máako'o tu láak' naachil lu'um-ajawilo'. Ts'o'ok ka'ach u kíinsa'al ya'abkach koolnáalo'ob, ts'o'okole' paaliltsil chuka'ano'ob ti'al le meyajo'; ts'o'ol u pak'il ti'al wíinkilil, ka ts'o'oke' ka beeta'ab u xuul le yáax eebile' múulo' ka líik'sa'ab u pak'ilo'obe' muknalo'; u wíinkilil le chúmuko' j-chup yéetel u yáalab le jajalkil tuunicho'. Le meyaja' toop ka'ach, le báalam k'iino' ku k'alik u kaal yéetel uk'aj yéetel ku p'uchik u paach yéetel u seten ooxoj júul le k'iino'. Tak xane', le meyajo'ob te tu najil le k'uj Ix Tzakbu Ajawo' ts'o'ok u chuunul.

Layli'e', u jeel noj meyaj táan u beeta'al te

chaltuno'obo'. Yóok'ol jump'éeel póolbil tuunich seten aale', yéetel u jo'olpóopesajil ti' aj-k'iino'ob yéetel aj-xookil-éek'o'ob, le aj-póolil-tuunicho'obe' ku ts'íibtiko'ob ts'íitilo'ob bíin chambel póola'ak te pak'o'. Tu xuulil le xmaako', yaan junts'íitil uti'al éek'il-woojilo'ob, yéetel tu taamil le oochelo', yaan jump'éeel u juulil k'áak' ku juulul beyxan ku chupik le k'óobeno' yéetel bey wa Ix Muwaan Mat, le Ix Ch'iich'il Ja' K'ujo'. Tak tu ka'analil le xaak k'óobeno', yaan jump'éeel mejen nu'ukul janal tu'ux yaan ba'alo'ob ti'al kili'ich k'uubo'ob je'ex jump'éeel k'úutisil wóolis, jump'éeel xixim piixa'an yéetel k'i'ix yéetel junts'íit kojkan, leba'axo'ob ts'o'ok ka'ach u bíilal ti'al tsikbal yéetel le k'ujo'obo' yo'osal u ka'a siijil Unen Kawiil, lemáax ts'o'ok ka'ach u siijil yóok'ol le xaak k'óobeno' yéetel ts'o'ok ka'ach u síibal u kuxtal je'ex Kinich Janaab Pakal.

Tu taamil le oochele', yaan jump'éeel oochel u ti'al Hun Ajaw, u suku'un Unen Kawiil, bey jump'éeel che' ma'alobkiinta'an yéetel éek'il ba'abalo'ob ku ki'ichpankúuntiko'ob u jéek'ilo'ob le che'obo', le tsáab kaano' ku bisik u pixano'ob u ti'al le úuchben máako'ob tak te ka'ano'. Jump'éeel Ketsal ch'iich'e' ku t'úuchtal tu xuul u ka'anal le che'o', ku ye'esik u ch'i'ibalil Hun Ajaw. Póola'ab u tseelilo'ob le máaben kíimeno' ti'al u ye'esa'al u láak'tsil le ch'i'ibalo' tu'ux ku taakpajal Ahkal Mo Nab, ken ts'o'oke' Kaan Kíimak Chitam, Kaan Báalam, Ix Yóol Iknal, Ix Muwaan Mat yéetel Kaan Mo Hix. Le máaben kíimeno' j-bisa'ab tak ichil le waach'a'an múuknalo', ken ts'o'oke' j-bisa'ab le nojoch maako', yaan ka'achij te chaltuno'obo', yéetel e'esa'ab yéetel jump'éeel noj payalchi' beyxan jump'éeel cha'anil. Jump'éeel mejen kúuchil k'aas waach' úuch u p'aatal. Beyxane',

ma'ak'anta'ab u lääak' k'iimbesaj tu yo'osal u máaben kíimenil u ti'al Ix Tzakbu Ajaw. J-k'aala'ab le múuknalo'ob ichil u p'om le najo' (arco falso) yéetel beeta'ab le múulo'obo'. Tu ts'o'okole', bey tsikbe'enil tu yo'osale', le ix-ajawo' tu tusbentaj u tumbéenkiinsa'al u Naajil k'uj ti'al le Tu'ubsa'an K'ujjo'obo'.

Ix Tzakbu Ajaw ku yilik yéetel ku jo'olpóopesik u beeta'al le tumbéen naajil k'ujjo'ob yéetel le k'íiwiko'obo'; tuláakal le meyaja' ku beetik u yu'uba'al Baakale' táan u ch'íijsik u nojochil. Chéen ba'ale', le ix-ajawile' tu yilaj le naajil k'ujjo'ob yéetel le lakam tuno'obo' biiin k'a'abéeta'ak u tsilkbaltiko'ob jump'éeel k'aaylaj yo'osal u nojochil u ti'al Kinich Janaab Pakal, la'aten, k'a'abéet jump'éeel noj-ba'atel, jump'éeel náajalil yéetel u jeel noj-ba'atelil.

9.11.6.16.11 (5 ti' agosto ti' 659) Kinich Janaab Pakal ku topik Nuun Ujol Chak yéetel le k'uuben màak yajawo'obo'

Le ix-ajaw Ix Tzakbu Ajaw ku k'áatik Baakal u pets'ik ka'atéen tuláakal le lu'umo'obo' tumen Kinich Janaab Pakal. Ts'o'ok ka'ach u máan mas ti' junk'aal yéetel lajun ja'abo'ob, ichil jump'éel yaajil k'uublajil, Nuun Ujol Chake' tu jo'olpóopesaj Wakaab, Pipa yéetel u jeel yajawil petenilo'ob, ti'al u k'uubo'ob Baakal yéetel ts'o'ok ka'ach u tukliko'ob u kíinsiko'ob Kinich Janaab Pakal. Ken ts'o'okok u ka'a ch'aiko'ob u yóol le yajawil petenilo'oba', le ix-ajawo' yaanti' u tuukulil ti'al u k'uuchul tak te áalkab ja'il Usumacintae', u xuul u kaajil ti' Baakal.

Leti'e' tu tusbentaj juntúul aj-k'uub-t'aan ti'al u bisik jump'éel t'aan ti' Nuun Ujol Chak tu'ux u k'áatik u ka'a k'ubikubaj tu tuusbenil Kinich Janaab Pakal. Te k'uben t'aanila', leti'e' tu ts'áaj jump'éel síibal, jump'éel xiich' wóolis báaxal, leba'ax tu pulaj le aj-k'uuben-t'aano' tu yookilo'ob le k'aasa'an yéetel k'uubil-máak ajawo'. Nun Ujol Chake', lemáax ts'o'ok u yaantal ti' 80 ja'abo'ob te súutuko', tu núukaj yéetel jump'éel payt'aan ti' Kinich Janaab Pakal uti'al u yaantal jump'éel ajawil-múuch-tsikbal yéetel uti'al u k'aaxt'aniko'ob u bixilo'ob ti' le tumbéen k'aaxt'aano'. Ta'akbe'ensile', tu tuxtaj xan aj-k'uub-t'aano'ob tu yéet aj-k'aaxt'aano'ob ti'al u k'áatiko'ob u líik'ilo'ob ba'atel yéetel uti'al u múuch'ikuba'ob tu yéetel tak Waakab yo'osal u k'amiko'ob beyxan u chukiko'ob Kinich Janaab Pakal; yéetel le je'elo', ka ts'áaba'ak tsikbe'enil ti' U K'aay Kaan, u nojoch jala'achil.

Kinich Janaab Pakal yéetel u poolil le ba'atelo'obo', ku yiliko'ob u múuch' tuukulil ti' le ba'atelilo' yéetel tu yilajo'ob je'exbix u chiikpajal te ju'uno', Wakaabe' yaan ichil le ka'analtak lu'umo'obo' ku beetiko'ob u páajtal u yila'al le kaabal koolo'obo'. Te xaamane', jump'éel u p'íichil ka'anal ja' tu táanil le bu'utuo'obo' ku ta'akbesik le kaajo' yéetel le Ka'anal K'áaxo' (Monte) u k'aabae' Naj Chak te chik'ino'. Ka'anilkabil ja'ob yéetel séebil-áalkab ja'ob beyxan u beelilo'ob le ja'o' ti'al Río le Jatetee' ku séebkúusik u yáalkabil tu tseelil mas naach yaanij te ka'anal lu'umilo' yéetel ku k'uchul tak le Río Tzaconeja te kaabal bu'utuno'obo'. Mas ma' talami' u naats'al wíinik tak Waakab te lak'ino' ket u xíimbalta'al p'iisikbaj ti'al ka k'uchuk te kaajo', lebéetike' le nacomo' tu ts'áaj tuukulbil le beejo'.

Le ix-ajawo' tu máan chi'taj Nuun Ujol Chake' tu jaajile' bíin ka'ach u pa'atej Kinich Janaab Pakal te lak'ino' ti'al u chukik tu yéetel u k'atun jayakbal ichil tuláakal le kúuchilo'. Leti'e' tu ts'áaj tuukulbil mas uts wa le ajawo' u bin tu beel mas naach yaanij te ka'anal lu'umo', tu chuunil le beelil ja'o' tak túun ka kaxta'ak le k'uuxtaambal tu paachile'. U poolilo'ob le ba'atelo' yaanal u tuukulo'ob yéetel tu ya'alajo'ob jach sajbe'en wa ku bisa'al jump'éel ya'abkach k'atun ti' jump'éel beej ku beetik u k'aala'alo'ob tu baakpaachilo'ob; le ix-ajawo' ma' xuul u ya'alik yéetel Kinich Janaab Pakal tu keetaj le tuukulo'.

Kinich Janaab Pakal tu bisaj le k'atuno' ti' u noojolil jo'ol Baakal tak le ka'anal lu'umo'obo'. Ka k'uchnajo'ob tu bu'utuno'ob ti'al le Río Tzaconejae', j-bino'ob te kambal lak'ino', te bu'utuno'obo' ka j-k'ucho'ob te Río Jateteo' ku yookol je'ex junts'íit u jéek'il che' te áalkab

ja'o' (jumúuch' áalkab ja'ob). Kinich Janaab Pakal tu líik'saj u paakat yéetel tu yilaj u kaajil Baakal tak tu kaanalil u p'íichil le ka'anal lu'umo'. J-na'ako'ob yóok'ol u lu'umil jaal ja' ti le áalkab ja'o', tu mas naachil u beel le K'áax Naj Hako' tu'ux le áalkab ja'o' ku sutikubaj bey jump'éel ka'analkabil ja' tu'ux ts'o'ok ka'ach u yaantal jump'éel noj kaabal lu'um.

Le k'atuno' ka'a xíimbalnajij ichil tuunicho'ob yéetel le séebil-áalkab ja'obo', matats' u tuukulk'tiko'ob yéetel u sakbe'esikuba'ob wa u yila'al tumen le aj-xíimbalo'ob wa le aj-ch'uko'obo'; u yutsile', le k'uuxtambalo' ma' j-máni'. Tu ts'o'okole', Kinich Janaab Pakal j-k'uuch tak le ka'anal lu'umo'obo' ichil 9.11.6.16.11 (5 ti' agosto ti' 659) yéetel lekáan táan u naachta'al tak Wakal, tu múuch'ubaj yéetel junmúuch' ya'abka'ach aj-ba'atel wíiniko'ob ts'o'ok u líik'ilo'ob ti'le ba'atelo', ba'ale' táan u pa'atiko'ob le k'uuxtaambalo' u k'uchul te xamano' yóok'ol chíichin beejo'. U aj-ba'atel wíiniko'obe' j-lep' u yóolo'ob, káaje' xíimbal u bino'ob ka áalkab-xíimbalnajo'ob, ka ila'abo'ob tu séebkúuntajo'ob u xíimbal ti'al u sèeba'an wool ba'atelo'ob.

U k'atun Wakaal, Pipa yéetel u jeel kanmúuch' yajawo'obe', ma' u líik'usuba'ob, le kiblajo' ka tu yilajo'ob sáam káaja'ak, la'aten ma' tsa'ayal u keet ba'atelo'obi' ka sajbe'entsil puuts'najo'ob tak le kaabal lu'umo'obo'. Ka tu yilajo'ob le loobilo', u aj-poolil ba'atelo'ob ti' Kinich Janaab Pakal tu chukajo'ob jujuntúul le yajaw ajawo'obo'; ba'ale', le ajawo' k'a'abéet u beetik ba'ax tu tusbentaj le ix-ajawo'; ka bisa'ak ti'e' le ix-ko'olelo'obo' yéetel u yaalo'ob je'exbix chuka'an máako'ob.

Ken ts'o'ok u xíimbalo'ob óoxp'éel k'iino'obe',

Kinich Janaab Pakal yéetel u k'atun j-kuucho'ob tak Baakal, tuláakal u kaajnáalil le kaajtalilo' táan u pa'atik le aj-ts'oylajo'obo'. Lekáan j-ooko'ob te jo'olile', juumnajo'ob te kaajo' k'aam awato'ob yéetel papaxk'abo'ob. Le wíiniko'obo' ku puliko'ob u le'obil lool tu poolo'ob yéetel ku ts'áaiko'ob u le'ob ch'iit tu yooko'ob. Le paalo'obe' ku ch'iiniko'ob tuunich te óotsil aj-chuuka'an máako'obo' ku taalo'ob tu ts'o'ok le múuch' xíimbalo'. Bisa'ab le xiibo'obo' te k'iiwiko' yo'osal u peeche' óolta'alo'ob kalikil le x-ko'oleo'ob yéetel le paalalo'obe' tu sutajo'ob bey u paaliltsil; Ix Tzakbu Ajaw tu k'amaj u yatan yéetel u yaalo'ob ti'al Nuun Ujol Chak je'exbix u ti'alo'ob. Le kaajnáalo'obo' tu meentajo'ob le k'iimbesajo' yéetel óoxp'èel k'iino'ob úuch u yùuchul le k'iimbesajo'.

Je'exbix le báalam k'iino' ku jóok'ol te metnalo' yéetel u k'uchul yóok'ol kaab, le aj-kanáan-beejo'obo' j-bino'ob tak te k'iiwiko' yéetel tu ch'a'jo'ob le aj-chuuka'an máako'obo' ti'al u jiilto'ob tu paach le ajawil-múuch'-xíimbalo'. Ti u tseelilo'ob le toox ka'analkabil ja'obo', le aj-cha'anil máako'obo' tu yilajo'ob bix úuch u ts'áabal Nuun Ujol Chak, Yáax K'iin yéetel u láak' kantúul yajawil ajawo'ob yóok'ol jump'èel tuunich beyxan tu jaykúuntajo'ob.

U aj-k'iin ti' le Óoxlaak' K'ujo'obo' tu ch'a'aj jump'èel tok'-tuunich yeej yéetel tu séeb beetaj jump'èel xoot' ichil le ch'ala'ato'obo', ts'íikilil úuch u yooksik u k'ab ka tu t'okaj u puksi'ik'al ma' u xuul u t'ut'upáanil. Seten séeba'an le je'ela' lebéetike' le loobita'ano'ob junmp'íitil tu yu'ubajo'ob le yaajilo' ken u yiliko'ob u puksi'ik'alo'ob tãan u bin u sáatal u kuxtalo'ob. Le aj-k'iino' tu beetaj jump'èel séebil payalchi' yéetel tu

kili'ich k'usajo'ob le puksi'ik'alo' u ti'al le k'aasa'an ajawo' ti' u k'ujo'ob le metnalo' yo'osal ka kanáanta'ako'ob ti' le k'ak'aas ba'alo'. Ti' jujump'éeel kili'ich k'uube', le aj-k'iino' ku ch'a'ik le puksi'ik'al ku jóok'ol u k'i'ik'el, beyxan ku pulik te toox ka'analkabil ja'obo' tu'ux ku sáatalo'ob ichil u beelil ja' beyxan ku bisa'al tak te metnalo'. Ken ts'o'okoke', le aj-cha'anil máako'obo' j-lúuk'o'ob yéetel tu líik'saj u yóolo'ob yo'osal le k'iimbesajo'. Ix Tzakbu Ajaw tu t'anaj u aj-k'iino'ob ti' le Tu'ubsa'an K'ujo'obo' yéetel tu tusbetajo'ob yo'olal u bisa'al u paaliltsil ti'al u yáantiko'ob u máak'a'anta'al le wíinikilalo'ob ti'al le áak'abo'.

Le wíiniko'obe' táant u yichkiilo'ob yéetel u ki'ichpankúutikuba'ob yo'osal le noj-janalo' ts'o'ok u ma'ak'anta'al aktáan te noj-najil-jala'acho'. Le k'iimbesajilo' j-chun yéetel u máanil le aj-paaxo'obo' lemáaxo'ob tu yuustajo'ob le baako'obo', le bobom paaxo'obo' yéetel le xuuxo'obo'. Ku tu ch'a'jo'ob u k'áanche' Kinich Janaab Pakal, Iz Takbu Ajaw yéetel u aj-meyajilo'ob le ajawe', le aj-k'iino'obo' tu tuusbetajo'ob le paaliltsilo'ob u t'oxiko'ob le noj-janalo' te múuch' ajawilo'; u yatan Nun Ujol Chake' ku yok'ol ken u t'oxik jujump'éeel janalil.

Ken ts'o'okole', j-t'oxa'ab janal tu jeel le máako'obo' je'exbix yanik u eebil-meyaj. Kalikil Kinich Janaab Pakale' u ki' yu'ubik u janale', táan u beeta'al jump'éeel e'esajil ti' le ba'atelo'. Óok'ot wíiniko'ob xiimbalnajo'ob yéetel tu ts'aypaachtajo'ob le k'uuxtaambalo'; tu jak'antajo'ob u yóolo'ob yéetel tu beeto'ob loob tu paach. Ka e'esa'ab le ba'atelo' yéetel juntúul máak u beetikubaj je'ex le ajawilo' yaan tu yóok'ol le k'uuxtambalo'. Tu

tselajo'ob u nook'o'ob, tu jiich'ajo'ob yéetel tu beetajo'ob le múuch' xíimbalo' ti'al u suuto'ob Baakal.

Beyxan tu ka'a j-e'eso'ob le kili'ich k'uubo', yéetel le x-ko'olel ku beetikubaj bey Ix Tzakbu Ajawe' tu k'áataj le óok'ot wiiniko'ob u ts'áaiko'ob le wíinkilalo'obo' ichil k'atbil nu'ukul-janalo'ob. Ken ts'o'oke', óok'otnajo'ob tu baakpaach le nu'ukul-janalo'ob yéetel u k'ayiko'ob le ts'oylajo', beyxan ku beetikuba'ob táan u janalo'ob yéetel x-lap'an maacho'ob. Kinich Janaab Pakal tu sutubaj ti'al u yilik u yatan yéetel tu yilaj leti'e' táan u paktik le k'iimbesajo' yéetel jump'éel ki'imak yéetel p'éek óolalil. U yatan Nuun Ujol Chake' kulukbal te lu'umo' yéetel senkech u yok'ol.

9.12.0.0.0 (26 ti' Junio ti' 672) Kinich Janaab Pakal (69) ku k'iimbesik le ka'alajun Katuno'

U kaajnáalo'ob Baakale' ku pa'atiko'ob u k'iimbesajil ti' le ka'alajun katuno'. U jach u yóojeltiko'ob le k'iimbesajo' yaan u p'aatal bey u mas nojochil ichil tuláakalo'ob. Le xiibo'obo' ma' tu jaatajo'ob bak', ma' u k'áato'ob u jaatiko'obi', u jeel ki' waajo'ob ma' teech u ts'áaiko'ob ta'ab yéetel ts'ulubmayi'; beyxan tu ts'áaj u yóolo'ob ti'al ma' u wenelo'ob yéetel u yatano'obi', yéetel xane' tu bonajo'ob u wíinikilal yéetel boox ti'al u ye'esiko'ob u yaajil yéetel u k'uj-tuukulil. Le k'iimbesajila' bín p'ata'ak bey jump'éeel k'iimbesaj yo'osal túumbenil, lebéetike' le x-ko'olelo'obo' tu pulajo'ob u k'atil nu'ukulo'ob, u mayakche'ob, u k'áanche'ob yéetel u yúuchben nook'o'ob. Beyxane', tu ma'alobkúuntajo'ob u yotocho'ob yéetel tu bonajuba'ob yéetel jump'éeel jayil ti' ta'anil-k'u'um ja'.

Ix Tzakbu Ajawe' tu líik'saubaj xan ti' le k'iimbesajilo'. Le sak kúuchilo' sáam ma'ak'anta'ak. U yáax k'iin ti' le K'iimbesaj ti' le Ka'alajun Katuno', 9.12.0.0.0 (26 ti' junio ti' 672), je'ex u yáaxil meyajil, tu k'áataj te Máako'obo', te Aj-k'iino'obo' yéetel te yajawilo'obo' u múuch'ikuba'ob te ajawil-kúuchilo'. U pak'o'ob ti' le nojoch najo' ma'alobkúunta'an yéetel u yoochelo'ob ti'al u ch'i'ibal Baakal; tu ts'o'ok le kúuchilo' j-ts'áab jump'éeel k'áanche'-ajaw yéetel jump'éeel oochel bey wa jump'éeel báalam ka'ap'éeel u poolo'ob; jump'éeel oochel ti'al Ix Muwaan Mat ku ts'áaik u pet-jo'ol-ajawil ti' Janaab Pakal tak'akbal te pako' paachile', je'exbix u ajaw ti' Baakal.

Kinich Janaab Pakale', le máax 69 ja'abo'ob yanti'e', tu k'amaj u kúuchil ti' le ajawil k'áache'o'; le ja'atskab je'elo', le aj nojoch jala'acho' tu k'amaj bo'olo'ob yéetel je'ets' u nupikubáaj yéetel tuláakal u yuumtsililo'ob yéetel u aj-kanáanilo'ob Baakal.

Ti' u ts'o'okol le tsikbal ajawilo', le yuumo'obo', le aj-k'iino'ob yéetel le aj-nojoch jala'acho' múuch'táambalnajo'ob ti' jump'éel xíimbal tu noj yotoch jala'ach tak tu naajil le óoxlaak'il kili'ich k'ujo'obo'. Yanilo'ob te'elo', le aj-k'iino'obo' chak u bonilubáajo'obo', kulajo'ob tu ti'itsilo'ob le naajo' yéetel tu sats'áajo'ob juntiich' k'áan uti'al u k'aliko'ob le baakpaacho'. Ichile' le aj-k'iino'obo' tu t'abajo'ob u xaakilo'ob le k'áak' jts'áabo'ob jujump'éel tu taanil le kili'ich k'ujo'obo'. Yo'osal u yutskúuntiko'ob le kúuchil yéetel u jóok'siko'ob je'eba'ax k'ak'aas iik'ile', Kinich Janaab Pakele' tu pulaj u tuunichil u búuts'il poom ti' jujump'éel u xaakil le k'áak'o'. Ka ts'o'oke', tu ts'áaj ti' jujuntúul le 21 k'ujo'ob sak piits'il nook yéetel u boonil bey Unen Kawiile', tu ts'áaj u peetil u jo'ol utsikúunta'an yéetel ya'axtun.

Ka'a ts'o'ok le k'iimbesajo', Ix Tzabku Ajaw tu bisaj Kinich Janaab Pakal ti' le táankab tak chik'ino', tu túmben najil le tu'ubsa'an k'ujo'obo'. Te'elo' j-e'esa'bo'ob u kili'ich k'uujilo'ob Bulu'n Chan Yoon, Waxaklajun Yoon yéetel Balun Tz'akbu Ajaw. Ka' ts'o'oke', tu etskúuntajo'ob ichil u kili'ich kúuchil u túmben naajil k'ujo'obo' yéetel leti'ili' le payalt'aan meenta'ab tu ka'atéen uti'al u pu'ulul le k'ak'aas iik'o'obo', bey ti' le naajil k'uj j-máane'.

Ts'o'okole' le aj-nojoch jala'acho' ts'o'ok u tsolik le kili'ich ajawo'ob uti'al u k'a'amalo'obo', le aj-k'iino'obo'

tu wach'aj u analte'obe' yéetel tu xokajo'ob le k'iin ku náats'alo' ka'a tu ya'alajo'obe' yaan u nupik u múuk'il yéetelo'ob. Yéetel jump'éel tsikbe'enile', le aj-k'iino'obo' tu ya'alajo'obe' le ka'alajun katuno' yaan u chúunul yéetel pulya'aj bey xan kiimil.

Ken ts'o'okok u yutsikúusa'alo'ob, le kili'ich k'ujo'obo' yéetel ts'o'ok u ts'o'okol le kili'ich payalt'aano'obo', ya'abkach aj-xiimbalo'ob tu tsolajubáajo'ob yéetel jna'ako'ob ti' le múulo'obo' ichil u bin u ts'áaiko'ob u k'uubilo'ob xi'im, chíich'o'ob, janalo'ob, yéetel u láak'ba'alo'ob ti' u kili'ich k'ujo'ob.

Le ajawil ch'i'ibalo' tu k'amaj le noj kaaj yéetel jump'éel noj jaanal síib ti' nukuch laako'ob bonlanta'ano'ob yéetel u yoochel le k'iimbesajo'ob je'ex u k'áasajil le múuch'táambalo'. Kinich Janaab Pakal, le yuumo'ob yéetel le aj-k'iino'obo' j-bino'ob ti' le noj naajil ja'alch tu'ux jaano'ob yéetel tu yuk'ajo'ob Balche' mina'an je'elelil la'atene' k'a'abéetchaj u máansiko'ob yéetel xéejil, ta'il yéetel u wixil tak ka'a tu bokaj le naaj máaja'an ti' u book kíimeno'. Ix Tzakbu Ajawe' ts'o'ok u bin tu kúuchilil u weenel yéetel ts'o'ok u ta'akikubáaj ti' le k'iimbesajo'. Te'elo', ku k'áatiktubáaj bix úuch u máanchi'tiko'ob le aj-k'iino'ob jump'éel u taal k'iin jach talamo'. Leti'e' ts'o'ok u meentik ba'alo'ob uti'al u ka'a taasa'ak ti' tuláakalo'ob tooj óolalil tumen le payalt'aano'obo'.

Ichil u sajkilil ka ts'iib óolta'ak u kiimil tumen le k'ujo'obo', Ix Tzakbu Ajawe' tu tseelajubáaj ti' le naajil jala'ach yéetel u lúubul óol paalitsil u Ix Yukil yóok'ol kaab, le máax ku bin yéetel beyxan táan óoltmajil u meyajtik áak'ab yéetel k'iin. Leti'e' j-éem tu eebeníixil chik'in yéetel jk'áat te táankab ti' u bin tak tu kúuchil

kíimen naajil k'uj chéen máaja'an chúumuk u pak'il ts'oka'an. Le aj meyaj naj yéetel le aj-k'iino'obo' tu bisajo'ob tak te jool p'aataj je'ek'abilo' yéetel tu jeel k'iine' yaan u ba'ala'al tumen le aktáanil éebo'obo'. Te yano'ob jach ichil le múulo', u jobonil le lu'umo j-k'éechij yéetel bisa'abo'ob tak ti' jump'éeel u kúuchil je'esajbáaj; tu chúumuke' te yaan le póola'an ts'u'utsu'uy tuunichil muknáal k'úubsa'an úuch u chuunul u meyajta'al le naajo' yéetel yaan u aal maak k'as jeebel uti'al chéen k'uchuk u súutukile' u wíinkilil le Ix noj ja'alacho' je'el u páajtal u ts'áabal ichili' yéetel u k'a'alali'.

Le bix k'a'ana'an u yúuchul u t'aanil kíimeno'obe' xo'ok tumen le aj-k'iino'obo', ku ya'aliko'obe' lekéen ts'o'okok u kíimil Ix Tzakbu Ajawe', yaan u bonik u wíinkilil yéetel chak tok'tunich, ku ta'akal u nook'il kimen ti' leti' yéetel ku ts'áabal u mejen ba'abal ya'ax ko'oj ti'. Le bix k'a'abéetil u meenta'ala' tu jets'aj u yóol, ba'ale' yaan jump'éeel ba'al tu k'áat óoltaj tu ka'atéen, ka'a láak'inta'ak yéetel táan óolta'ak Ix Yukil Yóok'ol Kaab ichil u xíimbaltik u beel kíimeno'ob. Ka'a tu yu'ubaj Ix Yukil Yóok'olkaab le k'áatan je'ela' óolak sa'atak u yóol, la'atene' tu k'áat óoltaj ti' le Ix jno jala'ach ma' u kili'ich k'ubta'al mix leti' mix u paalil yéetel u kíimilo'. Le Ix ajawo' tu paktaj u paalitsilo' yéetel mina'an óolilo' ka tu ts'áaj le k'aatan ts'o'ok u meentik ti'o'.

Ix Tzakbu Ajawe' k'oja'anchajij u pixan keex yéetel u yóota'al náaysbil u yóol yéetel u jets'el u yóol. Tuláakal le k'iino'obo' chuupo'ob yéetel chíchnakil beyxan le áak'abo'obo' chuupo'ob yéetel u lobil u k'ak'aas wayak'o'ob. Ix Yukil Yóok'ol Kaabe', le máax láak'intik mantatse', tu k'áataj ka' u tsikbaltik u wayak' ti', leti'e' k tu ya'alaj ti'e' jach ku múuk'yaj yéetel leti'i' le wayak' ku

meentik te áak'bo'obo', ku yu'ubik u tsáab u juntúul kaan ba'ale' ma'atech u páajtal u kaxtik tu'ux u taal. Le jak' óola' j-súut noj sajkilil ich u tukul Ix Tzakbu Ajaw yéetel tu k'áataj ti' u paalitsilo'ob. Ka t'a'abak le táajche'ob tu'ux ku wenel tuláakal le áak'abo'obo' uti'al ma' u yaantal bo'oyo'ob tu'ux je'el u páajtal u ta'akikubáaj le ba'alche'ob yo'osal u jóok'olo'ob le ken jo'op' u xíimbal naats' yéetel u yokol yéetel jump'éel loobil ch'i'ibalo'.

9.12.0.6.18 (11 ti' noviembre ti' 672) U kimil Ix noj jala'achil Ix Tzakbu Ajaw

Kex k'aas tooj óola'ab u yóol Ix Tzab Ajawe' laili' u yu'ubik te yaan le pulya'aj bak'bachtik'o' ichil u máan le k'iin yéetel le áak'abo', je'ex jump'éeel k'ina'an yéetel pixan cha'antik yéetel sajbesike', ku yu'ubike' chéen ma' séeb bisa'aki'. U saatalil u tuukule' ku balik u chíichnakil, la'atene', ku tukultik yéetel le táan óolil ts'o'ok u meentiko' wa ma' layli' je'el u páajtal puutsul ti' k'aak'as loobil jets'an yóok'ole'. Yo'osal u saajkil ka'a téek chukpachta'ak tumen le kíimil tu paach le éejoch'e'ilo' oochelo'obo', leti'e' tu tubsaj u máan áak'ab.

Beyxan, yo'osal u sajkill ka'a chu'ukul tumen jump'éeel k'ak'aas iik'e' mantats' ku bisik jump'éeel bóoch' kex tu óoxoláankil le k'iin wa u chokowil le táajche'o'. Ma'atech u bin ti' xíimbalo'ob tu'ux ya'almaaj, beyxan ku tojil xíimbal yéetel mina'an u chéen bey mixba'ale' ku jáan k'éechel yaanal tu'ux. Layli' ku búukintik jump'éeel nook'e' ts'o'okole' ku ka'a pitik ya'ab u puulul, tuláakal le ba'alo'ob beya' ku tukultike' ku meentik yo'osal je'esik yéetel u che'ejtik le ba'ax ka'anan u yúuchul ku yilik táan u páa'ta'al je'etu'uxake', tuláakal u kúuchilil le najil ja'ala'acho'. Suuk u k'áatik jump'éeel o'och ba'ale le ma' kóojok le jaanal tu xuul u chi'o', ku juts'ike' ku k'áatik u láak'. U ts'o'oke' ku tséentikubáaj chéen yéetel u yich pak'áal, ma' táan u alab óoltik u láak' ba'al; ku k'alikubáaj tu naajil, chéen uti'al jóok'ol táankabe' ku jóok'ol te tu'ux jach naats'o'.

Le x-ch'úup ku puuts'ul ti' le puulk'iina' netslajij tu yo'osal le chuuk nakik u yóolo', jump'éeel k'iine' j-aaj jach mina'an u múuk'il uti'al u líik'il tu k'aan, tu yilaj mina'an

luuchil u wiixe' ka tu t'anaj Ix Yuukil Yóok'ol Kaab, tu t'anaj tu ka'atéen ba'ale' mix núuka'abi'. P'uja'ane', wa'atlaje' ka xíimbalnaj tak tu kúuchil táankab uti'al wixikubáaj. Le ka jo'op' u kutale' béeychaj u yilik jump'éeel jobon xaak naats' tu yook, te' súutuko' tu yu'ubaj u jump'éeel loolob juup'. Leti'e' síit'naje' ka tu yilaj u jool u nu'ukulil le táankabo' yéetel keex mix ba'al paajchaj u yilike' ba'ale' béeychaj u yu'ubik juntúul loolob tsáab kaan je'ex u chi'ibalo'; ichil el ta'ak'a'an áaktuno'obo'. Le aj-k'ooso'obo' jajak'oolo'ob taalo'ob yo'olal u yáantaj ka tu ts'áajo'ob tu mayakche'il weenel. Le aj-k'iino'obo' tu beetajo'ob payalchi'ob yo'osal u ts'aakaj u wíinkilal ba'ale chéen naajel, u wíinkilal bin u jaanta'al chambeelil tumen le' ts'aakilo', yéetel ti' yaan Kinich Janaab Pakal tu tséel, le ts'aakilo' j-k'uuch tu puksi'ik'al, bey p'atik tak ka síislak u wíinkilal, ka j-p'aat ma' u péek.

Le ok'ol yo'osal u kíimil Ix Tzakbu Ajaw j-bin u náachtaj ti' tuláakal le kaajo', bey jump'éeel k'aam iik'. Leti'e' u ix-ajaw Baakal kach jach k'áata'an, tu yo'osale' ya'ab wíinko'ob ok'olnajo'ob u kíimil. Le aj-k'iino'obo' tu ma'ak'anto'ob u wíinkilil, tu boono'ob u wíinkilil yéetel chak tuunich beyxan tu ts'áajo'ob ya'ax ko'oj. Ka k'áata'ab ti' u Ix Kaab Kéej (Ix Kaab Kéej /Yuuk) yéetel u yaal yaan u kuchko'ob ba'al u ti'al x-ajaw yéetel u ts'áabal kili'ich k'uub tu lalajk'iin yo'osal u yaantal ch'a' óol tak óok'ol kaab. U Ix Kaab Kéej (Ix Kaab Kéej /Yuuk) tu k'áataj bix ken u máak'ante meentun le múuknalo' yaan u utsil k'aalal, le aj-k'iino' tu nuuko'ob kex ma' tan u kíinsa'al, yaan u k'aalal kuxan pa'ate' yéetel x-ajaw, bix u ya'almij ka'ach.

Jump'éeel múuch xíimbal tu bisaj u wíinkilil le x-ajaw

tu'ux ku yaantaj, tu éemso'ob te eebo'ob ka tu ch'aktajo'ob u kúuchil a k'eexik a nook'. Le aj-kuucho'ob tu ts'áajo'ob u winkilil le ix ajaw ti' jump'éeel ch'aak che' yoolsal tuláakalo'ob u páajtal u yilko'ob, u Ix Kaab K'éej (Ix Kaab K'éej /Yuuk) yéetel u yaal Jak' u yóolo'ob yo'olal u ts'áabal, tu biso''ob ba'ao'ob uti'al u tsiko'ob te múuknáalo'.

Le múuch' xiibalo'ob j-ooko'ob tu noj-naajil k'uj ka xíimbalnajo'ob tu yaanal lu'um tak tu puksi'ik'al ti' ta'il pak' yéetel tuunich, tu t'aabaj le taj che'o tu jool le múuknáalo' ka ts'ab le wíinkilil utskinta'ano' ti'al le kuxtal tial le yóok'ol kaabo' ti' Ix Tzakbu Ajaw te muuknalo' yeetel u tuuchi maak jiiatabi yoosal u k'aalaj u wiinkil. Le Ix Kaab K'éej (Ix Kaab / Yuuk) ichil u sajkil yéetel u k'aasil ba'ax ku taalti'ob; ku awat báabaalt'aan yeetel ma' je'elel, u yaale' ku yok'ol, te'elo' le aj-kanano'ob tu beeto'ob u oko'olo'ob te múuknáalo yo'osal le pak' bal u káajal u utsil ka'aliko'ob le joolo' yeetel tuunich luuk' mortero.

Chéen jump'iit u yu'uk'ajal u yóok'ol ba'ale' Kinich Janaab Pakal k'aas u yuukubaj yo'olal le ba'ax ku yúuchul ba'ale u ts'áaj óolal ti' u yatan tu meetaj u ts'o'oko' le múuknáalo'. J-ts'áabij u láak' tuunich yéetel luuk' ka j-p'aat chéen jump'éeel chan jool j-p'aat tu yóok'ol u jool le múuknáalo. Le na' yéetel le yaale' táan u yok'olo'on yéetel ku ki' k'áatiko'ob ichil u ts'áabal u ts'o'ok u tuunichil yéetel úuchik u maakal u ts'o'ok tu'ux ku yokol le iik'o'; púuts'ul ts'o'okil u yawat, tu ts'o'okile0 jump'éeel kíimil yóok'ol kaab j-p'at k'alan ichil u p'aakil le winko'ob yaaj u óolobo jok'o'ob te múulo', le aj-xook-naj lík'sik naj tu ya'alaj ka beeta'ak le eebo'ob tu yóok'ol le tu'ux ku yúuchul okol áaktun-beejo'.

9.12.11.5.18 (28 ti' Agosto ti' 683) j-kíimij yeetel muukna'ab Kinich Janaab Pakal (80)

Kinich Janaab Pakal kuxlaj lajun ja'abo'ob je'lilie' u kíimil Ix Tzakbu Ajaw. Le nojoch máak ajawo' p'áat mina'an u múuk'ilil yéetel ma' táak u beetik ba'alo'ob tu kuxtalil wa mina'an u muk'oolalil u na' yéetel u toj beenil u yatan. Ma' tu k'áajsaj le túumben ba'atelo'obo' mix baksajilo'ob, ma' tu kaxtaj túumben k'aax t'aano'ob mix tu ts'áaj túumben t'aano'ob, chéen ku kultal tu k'áanche'-ajaw tu'ux mina'an mix máak te múuch' tsikbalo', tu máan le k'iino'obo' mina'an u múuk'ilil tu wiinkilil yéetel tu na'at. Mix jump'éeel tuukul wa poochta'aal, chéen uts u yilik u kanáantik Pakal yéetel ku xíimbaltik u lu'umil ti' Pakal.

Ku tsikbal je'ex u máan k'iin yéetel le koolnáalo'obo' yo'olal jeelbesaj-k'iin yéetel le éemsaj jooch. Ichil jump'éeel ti' le yaabkach xíimbalo ichil le koolo', j-sáat u yóol yoolal bisa'abij tu noj-naajil-jala'ach. Ku kanáanta'al tumen u yaalo'ob, kex u winkilil ku ch'áaik u yíik', u pixane' ts'o'ok u lúuk'ul tu wiinkilil, la'aten ti' u máan ya'abkach k'iino'ob, Kinich Janaab Pakal j-kíim xan.

Kinich Jan Báalam II tu yilaj le kilich k'inbensaj uchu kiimil u yuum, Kinich Janaab Pakal. Le nojoch máak ajaw biisabij tak tu ka'analil le múulo yeetel jump'éeel nojoch múuch' xíimbal ma' suuk u yilik. Tu lu'umil le noj-naajil-k'uj péeksa'ab jump'éeel tuunich, le aj-kucho'ob múuknáalilo'ob yeetel le aj-k'iino'ob j-éemo'ob tu chiinkabil le múulo te eeb tak tu taamil le múulo'. Ichile', u puksi'ik'al le múulo', j-ts'áab u winkilil Kinich Janaab Pakal ichil u máaben kíimen ka j-ts'áab tu kambal

jump'éeel noj tuunich. U láak' le ja'abo'obo', Kinich Jan Báalam II tu k'ubaj u yóol uti'al u ts'o'oksik u naajil k'uj k'iimil u yuum, tu chupaj le áaktuno' yéetel u ta'il pak' yéetel tu mak u lu'umil le najo' yéetel jump'éeel tuunich. Beyxa tu chukbe'esaj u ts'íibil u pak'il le najo', tu'ux ku tsikba'altaj tak be'elajke', ku tsikbaltik Baakal yéetel u nojochil Kinich Janaab Pakal.

9.12.18.5.17 (21 ti' Julio ti' 690) Kinich Kaan Báalam II tu k'ubaj u naaj Óoxlaak'il K'ujo'ob

Ka ts'o'ok u k'íimil Kinich Janaab Pakal yéetel Ix Tzakbu Ajawe', u paal Kinich Kaan Báalam II tu ya'alaj ka ma'ak'anta'ak óoxp'éel naajil k'ujo'ob tu'ux yaan u liik'sa'al ti' jump'éel k'íiwik túumben tu ka'analil lu'um, tu pachil u noj-naajil-jala'ach. Le noj najo'oba' uti'al jujuntúul le Óoxlaak'il K'ujo'obo' uti'al u tsikbalta'al u ma'alob síibalil k'uj ti' Kinich Janaab Pakal.

Wa ka paktik xamane', ti' yaan u noj naajil k'ujo'ob jach máan jats'utse', uti'al Hun Ajaw, yuum Júpiter, yuumil ka'an, beeta'an yóok'ol jump'éel múul Ukp'éel u ka'analil, Ichile' beeta'ab jump'éel k'at che' bey jump'éel chan naj ichile'. Tu chik'inil u jool le k'at che'o' ti' yaan u yoochel Kinich Báalam II; tu tséel le nojolo' ti' yaan Hun Ajaw bey juntúul wíinik ku ts'u'uts'ik jump'éel kóoleb-k'úuts. Ichil u noj naj k'uje', tu paachil le pak'o' ti' yaan u yoochel u táankelem xi'ipal yéetel nojoch máak' Kinich Kaan Báalam II tu'ux ku kuchko'ob u che'il u kuxtal ichil u k'áak'il u náajché' Ix Muwaan Mat yo'osal u ts'áaik wíinkilil ti' u sáastal le ka'analo'.

Wa ka paktik tak chik'ine', yóok'ol u paymun u chichanil le jaay lu'umo', ti' yaan u noj-naj k'uj Kinich Ajaw, u k'ujil Marte, u nojochil metnal. Ichil u kúuchil wenele', yaan ti' jump'éel ka'anche' ku ye'esik u yoochel Kinich Kaan Báalam II tu ka'a'péel tséelil le joolo'; Ichil le k'áanche'o' yaan u yoochel juntúul táankelem xi'ipal yéetel juntúul nojoch máak Kinich Kaan Báalam II ku ye'esik u yoochel k'ujo'ob metnal ti' Kinich Ajaw, máax ku ch'a'ik u yoochel bey jump'éel chimalil ba'atele'.

Yáanale', u k'ujil metnale' topa'ano'obe' u kuchmo'ob jumpeel nojoch kóoleb-k'úuts.

Wa ka paktik lak'ine', ti' yaan u noj-naajil k'uj Unen Kawiili', u k'ujil saturno, u k'ujil yóok'ol kaab. Ichile' yaan jump'éeel k'áanche' ku ye'esik Unen Kawiil bey u páak'alil xixi'ime', ku jóok'ol ichil u k'áak'il u náajché' Ix Muwaan Mat beyxan pet-jo'oltan tumen juntúul ketsal ch'íich' ku ye'esik u t'aanil k'uj.

Úuchul u yéeyiko'ob u yáak'abil ti' kíinsa'al ti' le túumben noj naajil k'ujo' tumen le aj-k'iinilo'obo', ya'abkach aj-k'ujo'ob tu múuch'ubajo'ob te'elo' aktáan le k'íiwiko' uti'al u táakpajalo'ob te xiimbalo'. Yéetel u nook' jach uts u búukitme' Kinich Kaan Báalame' tu chunbesaj le xiimbal yéetel aj-paaxo'ob yéetel aj-ook'oto'obo' tu paachile' aj- k'iino'ob u kuchmo'ob ch'áak che', u kili'ichil k'uj Hun ajaw, Kiich ajaw yéetel Unen Kawiil, tak paachile' kaajnáanalilo'ob ku bisiko'ob tu k'abo'ob loolo'ob yéetel kili'ich k'uubo'ob. Le xiipalo' j-na'ak yóok'ol le ka'anal lu'umo' tu paach le k'íiwiko' yéetel tu ch'a'ob u beelil le túumben k'íiwik Óoxlaak'il K'ujo'ob.

Tu chúumuk le k'íiwiko', baakpaachta'an tumen u wiiniko'ob Baakal, ti' wa'alakbal yóok'ol jump'éeel poots'a'an Kinich Kaan Báalam II tu'ux ku paakat ka'anal. Je'ex úuchik u ya'ala'ale', u yáak'abil 9.12.18.5.16 (20 ti' julio ti' 690) 2 Kib 14 Mol, leti'ob ten u yilo'ob le múuch'kinaj yaan ti' Ix Muwaan Mat, Hun Ajaw, Kinich Ajaw yéetel Unen Kawiil e'esano'ob tumen Luna yéetel Júpiter, Marte yéetel Saturno. Kinich Ajaw Kaan Báalam II tu k'ayaj kili'ich k'aay ti le ujo' yéetel ti' u paalal yóok'ol nukuch kúuchilo'ob, le wiiniko'obo' tu takpaachtajo'ob yéetel kili'ich k'aay xan.

Tuláakal le wíinko'obo' k'aaynajo'ob yéetel kímbesnajo'ob tak úuch u sáastal, ichil u k'iin báalam táan u jultik le lu'umo', Kinich Kaan Báalam II tu ts'áaj u kili'ichil k'uj Hun Ajaw, Kinich Ajaw yéetel u taata, Unen Kawiil, ichil u noj-naajil k'uj jujuntúulil ichil, ka ts'o'oke' tu ts'áajo'ob kili'ich k'uub k'i'ik'áankil yéetel chéen kili'ich k'uub. U ts'íibil beeta'an tu noj- naajil k'ujo'obe' ku tsikbaltik u tsikbalil Ix Muwaan Mat yéetel u ch'i'ibal, Kinich Janaab Pakal béeyli' leti' u nojochil ti' tuláakal u ajawil yéetel u k'ujo'ob.

Maya t'aan	Español	Ejemplo
Áaktun-beej	Túnel subterráneo	Ko'one'ex xíimbal te áaktuno'.
Aj Ba'atel K'ujil Metnal	Dios guerrero del inframundo	Leti'e' u Aj Ba'atel K'ujil Metnal.
Aj chilam	Profeta	
Aj-ch'uk	Exploradores/espía	Ma' tin wilaj wa táan ak ch'uka'al.
Aj-ts'iib	Escriba	Yaan juntúul in aj-ts'iib
Aj-xookil-éek'o'ob	Astrónomo	Leti'e' juntúul aj-xookil-éek'o'ob.
Ayik'al	Riqueza	Ya'ab ba'alo'ob yaantem. Nojoch in ayik'alil.
Ba'ats' Maax	Mono	Il le ba'ats'o'
Báaxal t'aan	Bromear	Táan in báaxal t'aan.
Bajab che'	Mazo de madera	Leti'e' táan u beetik jump'éeel bajab che'.
Boch'besaj	Favorecer	Ku boch'besik u yaantal ba'atelo'ob.
Booch'	Chal, rebozo	Yaan manik jump'éeel booch'.
Bóoch'	Rebozo	Paal, taasten in bóoch'.

Búuk	Túnica	Margaritae' tu bukiintaj u búuk.
Ch'a' óolal	Clemencia	Ch'a' óolal te xi'ipalo'.
Ch'iich'il ja'	Tocado de cormorán	U ts'áamaj jump'éeel ch'iich'il ja'.
Chaambel xíimbalil	Paso	Táan in ts'áaik mejen xíimbalilo'ob.
Chak-ch'oj	Púrpura	Chak in nook'.
Chiichíin beej	Calle inclinada	Ma' bin te ciinchíin beejo'. Talam u máan wiinik te'elo.
Chíichnakil	Desesperación	Tene' jach chíichnaken.
Chíichnakil	Intranquilidad	Chi'ichnaken.
Chiinpool	Reverencia	Chiin poolta'abi'.
Chimal	Escudo	U kuchmaj u chimal.
Chuunil ka'an	Horizonte	Uts yila'al u chuunil ka'an.
Jaajkúunt Suut jaajil	Consolidar/Afirmar	Yaan in jaajkúuntk leba'ax tin wa'alaj teech jo'oljeak.
Jak' óolt	Maravillarse	Tu beetaj u jalk'alta'al in wool.
Jeets' lu'um	Dominio	U jeets' lu'um ti' le jala'ach ts'o'ok u naachtal.
Jets-súul Jek'uul	Patrocinadora/Madrina	In jek'uul.

Jóok'ol tanil	Prosperidad	Ma' tuukultik yaan k jóok'ol tanil .
Jump'éeel ti'its'	Punto cardinal	Yaan kamp'éeel ti'its'o'b.
Juum	Eco	U'uye'ex bix u juum le baako'.
K'áabil	Caldo	Maria ku t'oojik le k'áabilo'.
K'áajóolalil	Fama	Ts'o'ok naachtal u k'áajóolta'al le aj-k'aayo'.
K'aatabmáanel máak	Vagabundo	“jaaj e lo' jach chen k'aata', pos ilawil u nook', láaj ja'aja'at”.
K'ak'aas pixano'ob	Malos espíritus	Tu tsikbaltaj juntúul máak tu yu'ubaj k'ak'aas pixano'ob.
k'eech	Amante	Leti'e' yaan u k'eech.
K'iimbesaj	Ceremonia	Yaan k meentik jump'éeel k'iimbesaj.
K'om / ok'om óol Lúuba'an óol	Depresión	Lúuba'an u yóol.
K'óoben	Brasero	“Le bey chak' t'abe'eno'bo' náajche'o', wa ka' a jóopse' bo'oras ku t'a'able”.
K'ub óol	Dedicar	Yaan in k'ubik in wóoli'

K'uj óolal	Devoto	Le máako'obo' jach k'ubo'ob u yóolo'ob.
K'ujil-tuukulil, jaajil óol, ts'áaj óol (como tercera persona)	Fervor religioso	Utsil ku ts'áaiko'ob u yóol tu k'uje'.
K'ult	Adorar k'ult	Kin k'ultik Yuum K'uj.
K'utbil pak'áalo'ob	Salsas	Jach ki' le k'utbil pak'áalo'ob yaan te mayakche'o'. Xeen a ch'a' jump'it.
K'uub	Consagrar	Yaan in k'ubik le kili'ich te najil k'ujo'.
K'úuts	Tabaco	“Ahh sáami na'ate e yaan tu ts'u' e xsak chamalo' k'úuts”.
Ka'anal lu'um	Montaña	“áan elo' xka'ana lu'um le ka wa'ako”.
Kaakbaach	Adulterio	Fernandae' ku mään x-kaakbach.
Kili'ich k'aay	Alabanza	Tu kili'ich k'aytaj le x-ajawo.
Kili'ich k'uj	Santo	Kyuum yaanech te ka'analo'.
Kili'ich k'uub	Ofrenda	Yaan k bin ts'áaik le kili'ich k'uubo'ob tu kuuchil.
Kili'ich k'uub	Sacrificio	Tu beetaj jump'éeel kili'ich k'uub ti'al Itzamnaaj.

Kili'ich Kaan	Serpiente Celestial	Le Kili'ich Kaano' ku yéemel chu'umuk áak'ab.
Kili'ichil k'uj	Ídolo	Yaan in bisik in ki'ilichil.
Kisbuuts' aj-kanáan-kaaj	Patrulla	Táant u máan u kisbuuts' aj-kanáan kaaj.
Kojol	Presentimiento	Táan in kojtik ba'ax ken úuchuk.
Kóoleb-k'úuts	Pipa	Máanten jump'éeel kóoleb k'úuts.
Ku' che'	Cedro	Yaan in molik u sojol le ku' cheo'.
Kúuchil éesajil	Escenario	Ko'one'ex te kuchil éesajil yaan k'iíwik.
Kúuchil wenel	Aposento	J-bin takt u kúuchil wenel.
Lajun paax	Tambor	Táan u jeta'an juum le lajun paaxo'.
Léembal, léets'bal	Brillantes	Taan u léets'bal.
Líik's óol	Preparse	Yaan in líik'sik in wóol ti'al in bin meyaj.
Lu'umil Maya	Mundo Maya	Ko'one'ex xíimbaltik le Maya Kaajo'obo'.
Ma' k'aam.	Rechazar	Ma' tu k'amaj u ts'e' na'e'.

Ma' muuk', ma' óol Ka'anal Xuup Lúuba'an óol	Agotar	Tene' ma'óolen. Jach lúuba'an in wool.
Máak	Señor	Le máako'.
Máanel pixan	Espiritu vagabundo	Waye' ku yu'uba'al jump'éeel máanel pixan.
Meyaj kaajtalil	Trabajo público	Táan in beetik jump'éeel meyaj ichil in kaajtalil.
Mina'an u nook' Pitis	Desnudo	mina'an u nook' le máako'.
Múukul t'aan	Voz tenue	In na' yéetel in yuum táan u Mukul t'aano'ob.
Muun uj Chichan uj	Luna nueva	Paak'ej tu muun le ujo'.
Múuyal	Nube	Jéetúun le múuyalo'.
Noj eek'	Venus	Ki'ichkelem noj eek'.
Noj-janal.ajawil	Banquete Real	Yaan u bino'ob tu noj-janal-ajawil.
Noj-meyajil	Proyecto	Kin beetik Nojmeyajil.
Óol	Voluntad	Mina'an in wool.
Óot / cha'	Acceder	Cha' u bin tu paach / óot bin Iknal.
Óoxlaak'il K'ujo'ob	Triada de Dioses	Le Óoxp'éeel K'ujo'obo' ku meyajo'ob way yóok'ol kaab.

P'aat-ayik'al	Legado/Herencia	Leti'e' yaan u p'atik ti' u ayik'al.
Pakab	Manada	Peen a wilik u pakabil le peek'o'obo'.
Payalchi' Payalt'aan	Ritual	Le jmeno' ku beetik jump'éeel tsolante'.
Pet-jo'ol-ajaw	Corona real	Le awaje' tu ts'áaj u pet-jo'olil.
Póolbil woojil	Glifo esculpido	Taas le póolbi' woojilo'.
Pos-ta'anta'an	Calcáreo (a)	Le ba'alo' pos-ta'anta'an.
Puul yaaj	Maldición	Tu pulaj ti' yaajil.
Sáat kimen	Moribundo	Sáat kiimen ka j-k'uuch way otoch.
Sabak	Hollín	Ts'o'ok u ya'abtal le sabako'
Sajbe'enil	Peligro	Juntuul kan jach sajbe'enil.
Sajkil	Pánico	Juane' tu ch'aa sajkil ka tu ojéltaj kíimil.
Sayab ta'ab	Salina	Le wíiniko'obo' ku jóok'siko'ob ta'ab te chi'ibo'obo'.
Sèebil-àalkab ja'ob	Ràpidos (corriente de agua)	Je'el le àalkab ja'obo' sèeb u bin.
Síijil u ka'aj	Naciente	Le paale' ku síijil u ka'aj.

Siis wíinkilalil Loot' wíinkil	Paralizar/entumecer	Si'islaɣ in wíinkilali'.
Su'uk'in	Ayuno	Taan in beetik su'uk'in.
Su'ulakkúun Peech' óolt	Humillar	Sublakkunta'abi'.
Taalbal k'iin	Destino	Ma' in wóojelo ba'ax ken úuchik ti' u taalabal k'iin.
Taamil	Fondo	Yaan in wokol tu taamil le ja' ja'ilo'.
Taan táab	Mecapal	K'a'abéet in manik
Táankab	Patio	Tene' kin pak'ik che' táankab.
Tajche'	Antorcha	Ts'o'ok in manik ka'ap'éel tajche'ilo'ob.
Tatak'bil ta'an	Mortero	Taasten jump'iit le tatak'bil ta'ano'.
Teep'	Envuelta en sabana	Le paalo' u teep'mubaj.
To'	Envolver	To' le ki' waajo'. Yaan a bisik tu yotoch a ts'e' na'e'.
Tok' túunich	Pedernal	Le je'ela' beeta'ab yéetel tok' túunich.
Toox ka'anak'abil ja'	Cascada	“Ta wiláa bix úuchu pulkubáaj le apocalipto tu toox ka'anak'abil u ja'i e tuunicho”.

Ts'áaj tooj óolal	Bendecir/elogio	ki'iki' t'aantaben. Ts'áabaj teen tooj óolal tumen k'uj.
Ts'éjeen túunich	Cinzel de pedernal	Le ka'e' beeta'abij yéetel ts'ejeb túunich.
Ts'eelem	Avispa (comestible)	Bejlae' yaan k jantik ts'eelem.
Ts'iibil ju'un	Carta	Tin Ts'iibtaj ju'un.
Ts'iik	Serio	Jach ts'iik u yich le máako'.
Ts'oyesaj	Rendir	In tuukule jach ts'oyesajij.
Tsaam	Cojin	Máansten in tsaam.
Tseel	Privar	Tse'el teen in Celular.
Tuukul	Dudar	Tin tuklaj min in ts'o'oksik le ba'alo'.
Úulum / tso'	Pavo	Yaan in úulum.
Weenel	Yacer	Le ts'ejeb-túunicho'obo' ku weenelo'ob te lu'umo'.
Wiit'	Falda	Le x-ko'olelo'obe' ka'achil ku búukiintiko'ob wiit'o'ob.
Wooj/ e'esajil	Símbolo	Il le woojolo'.
Wool ba'atel	Atacar a todo galope	Yaan ik wool ba'atel te noj-ba'atelo'

X-lap'an maach	Cucharas de madera	Ts'áaten le x-lap'an maacho'.
Xch'úupal	Doncella	Ki'ichpam le xch'úupaló'.
Xix-tok'-túnich	Esquirla de pedernal	Kaxta'ab tumbéen xixi-tok'-túnich.
Xixim	Concha de mar	Ko'ox k kaxtik ulabo'ob.
Xkáakbach	Prostituta	Jach ya'ab Xk'aakbach te kaajalo'.
Xoop Móo	Guacamayo Guacamaya	Táan u naats'tal le xoopo'.
Xtuyul	Polilla	Tuup le foco'o' taan u na'ats'al le xtuyulo'.
Xuul	Destrucción	Taak u xuusa'al a tuukul.
Yaaj óolt	Afligía	Ku yaaj óoltik teen ka'achij.
Yáanal lu'um	Subterráneo	Kiimeno'ob yáanal lu'um.
Yáanalbil lu'um Metnal	Inframundo	Yuumo'ob ichil le metnalo'.
Yíicham / atan	Consorte	Leti'e' yaan u yíichan.
yo'omchaja'an	Embarazada	Leti'e yo'omchaja'an.

